

А. А. Ренкас

**ПІДСТАВИ
ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ
ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ**

Монографія



Видавництво
«Юридика»
2024

Рецензенти:

Тетерятник Ганна Костянтинівна – завідувачка кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, докторка юридичних наук, професорка;

Костюченко Олена Юріївна – завідувачка кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидатка юридичних наук, доцентка

Науковий редактор:

Торбас Олександр Олександрович – завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 25 листопада 2024 року)*

Ренкас А. А.

А69 Підстави та процесуальний порядок повідомлення про підозру окремій категорії осіб : монографія / А. А. Ренкас ; наук. ред. О. О. Торбас. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 172 с.

ISBN 978-617-8182-53-3

Монографія «Підстави та процесуальний порядок повідомлення про підозру окремій категорії осіб» присвячена комплексному дослідженню підстав та порядку повідомлення про підозру окремій категорії осіб відповідно до актуального кримінального процесуального законодавства. В роботі автор аналізує доктринальне та практичне тлумачення сутності повідомлення про підозру у кримінальному провадженні, особливості здійснення кримінального провадження кримінального провадження щодо окремої категорії осіб та власне специфіку повідомлення про підозру окремій категорії осіб. Видання розраховане як на здобувачів закладів вищої освіти юридичного профілю, так і на практикуючих юристів — суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, адвокатів та інших.

УДК 342.951:[614.8:656.1]

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	7
1.1. Поняття та сутність повідомлення про підозру у кримінальному провадженні	7
1.2. Специфіка повідомлення про підозру у кримінальному провадженні	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ	59
2.1. Диференціація кримінальної процесуальної форми	59
2.2. Сутність поняття «окрема категорія осіб»	69
2.3. Специфіка кримінального провадження щодо окремої категорії осіб	99
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ	108
3.1. Підстави повідомлення про підозру окремій категорії осіб	108
3.2. Зміст письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб	131
3.3. Порядок вручення письмового повідомлення окремій категорії осіб	150
ВИСНОВКИ	160

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС	– Верховний Суд
ЄРДР	– Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
п.	– пункт
ст.	– стаття
ч.	– частина

ВСТУП

Застосування будь-якого примусу з боку держави має бути чітко врегульовано законодавством, адже таке застосування має бути прогнозованим та очевидним для осіб, відносно яких буде відбуватися обмеження їхніх прав. Очевидно, що саме у зв'язку з цим галузь кримінального процесу є однією з найбільш врегульованих та в певній мірі забюрократизованих галузей, адже саме в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень держава в значній мірі і буде застосовувати примус до відповідних учасників кримінального провадження. І насамперед це стосується підозрюваного, адже з моменту повідомлення особі про підозру до неї можуть застосовуватися запобіжні заходи або в інший спосіб може відбуватися обмеження її прав.

При цьому необхідно пам'ятати, що хоча ст. 10 КПК України передбачає рівність всіх перед законом і судом, це не означає, що саме кримінальне процесуальне законодавство є однорідним. Розділ VI КПК України встановлює особливі порядки кримінального провадження, в яких описується спрощення або ускладнення кримінальної процесуальної форми в залежності від специфічних умов здійснення кримінального провадження або суб'єктів, відносно яких воно проводиться. У цьому ж розділі в Главі 37 законодавець надає особливості здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб – учасників кримінального провадження, які в силу своїх посад або професії потребують додаткового захисту від неправомірного здійснення відносно них кримінального провадження. Наявність даного розділу ще не означає, що відносно таких осіб не допускається застосування кримінального процесуального примусу, проте процес їхнього притягнення до кримінальної відповідальності є ускладненим саме задля кращого гарантування їхніх прав та невтручання в їхню законну діяльність. Власне ж, притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України починається саме з моменту повідомлення особі про підозру. Відповідно, здійснення даної процесуальної

дії означає, що уповноважені посадові особи дійсно переконані у необхідності притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. У такому випадку величезне значення має саме оцінка підстав та порядку повідомлення про підозру окремій категорії осіб як однієї з головних умов здійснення кримінального провадження щодо таких осіб.

Необхідно зазначити, що в правовій доктрині існує дуже багато наукових напрацювань як щодо загальної специфіки повідомлення про підозру, так і щодо диференціації кримінальної процесуальної форми при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених окремою категорією осіб. Так, даними проблемами переймалися такі вчені, як Ю. П. Аленін, А.-М. Ю. Ангелюк, В. С. Боровікова, А. В. Андрейчук, П. П. Андрушко, О. М. Атаманов, А. О. Борущ, Г. П. Власова, С. Г. Волкотруб, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, М. Гузела, Л. М. Гуртієва, В. В. Драгунов, І. В. Єрьоменко, О. В. Капліна, Н. Р. Костів, Г. Р. Крет, С. Г. Кримчук, О. А. Лейба, Ю. В. Лисюк, Л. М. Лобойко, О. В. Маслюк, В. В. Навроцька, М. Я. Никоненко, І. В. Рогатюк, О. Ю. Салманова, С. В. Свириденко, С. М. Слинко, А. А. Солодов, М. М. Стоянов, В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалова, О. В. Фараон, А. Я. Хитра, А. В. Шевчишин та інші. Водночас у кримінальній процесуальній доктрині відсутнє комплексне наукове дослідження підстав та порядку повідомлення про підозру окремій категорії осіб з виділенням характерних особливостей такого повідомлення, що і обумовило необхідність написання даного монографічного дослідження.

РОЗДІЛ 1

ДОКТРИНАЛЬНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Галузь кримінального процесу є однією з найбільш урегульованих галузей у правовій системі України. Такий формалізм у встановленні правил та інструкцій здійснення кримінальної процесуальної діяльності має досить логічне обґрунтування – під час розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень допускаються досить суттєві обмеження прав та свобод людини та громадянина, адже в таких випадках публічний інтерес превалює над інтересом приватним. Водночас інтереси держави та суспільства в частині розкриття кримінального правопорушення та притягнення винуватих осіб до відповідальності не є підставою тотального обмеження прав та свобод, адже однією з ключових умов у даному випадку має виступати умова співрозмірності. Власне, тому уповноваженим учасникам кримінального провадження надаються в окремих випадках досить широкі можливості застосовувати на власний розсуд ті чи інші механізми здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Проте такий розсуд повинен мати межі, які, крім того, що визначені чинним кримінальним процесуальним законодавством, повинні також відповідати вимогам конкретного кримінального провадження в конкретній правовій ситуації, яка склалася. Власне, задля забезпечення найбільш сприятливих умов здійснення кримінальної процесуальної діяльності законодавець передбачив диференціацію кримінальної процесуальної форми, ввівши особливі порядки здійснення кримінального провадження задля, наприклад, більш повного гарантування прав учасників кримінального провадження, які в силу віку

чи психічного стану не можуть реалізувати свої права в повній мірі. Власне, таким особливим порядком кримінального провадження присвячений Розділ VI КПК України. Главою 37 даного розділу регулюються особливості здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, тобто тих учасників кримінального провадження, які обіймають або особливо відповідальні посади, або в силу своєї професійної діяльності є занадто вразливими з боку проведення щодо них незаконного чи необґрунтованого кримінального провадження. При цьому слід підкреслити, що в Главі 37 надаються лише спеціальні правила здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень відносно таких осіб, в інших випадках має застосовуватися звичайна кримінальна процесуальна форма. Відповідно, однією з проблем, з якою стикаються уповноважені посадові особи під час здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, є саме правильне комбінування загальних та спеціальних норм, які в окремих випадках створюють колізійні ситуації, що мають бути вирішені шляхом правильного тлумачення положень чинного кримінального процесуального законодавства. Саме така ситуація склалася при оцінці порядку повідомлення окремій категорії осіб про підозру.

Дійсно, наявна спеціальна стаття 481 КПК України, яка має назву «Повідомлення про підозру» та повинна повністю охоплювати специфіку здійснення такого повідомлення окремій категорії осіб. Водночас навіть поверхневого аналізу вказаного положення достатньо для того, щоб зрозуміти необхідність використання також ст.ст. 276–279 КПК України, які є базовими в процесі повідомлення особі про підозру. Таким чином, уповноважена службова особа задля забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження, а також з метою досягнення найбільшої ефективності досудового розслідування повинна: 1) вміти правильно комбінувати загальні та спеціальні норми, які регулюють порядок повідомлення про підозру; 2) розмежовувати спеціальне коло суб'єктів, щодо яких можуть бути застосовані такі особливі порядки здійснення кримінального провадження, від

«звичайних» учасників кримінального провадження, яким повідомлення про підозру здійснюється лише в порядку Глави 22 КПК України. Саме наявність таких вмінь у представників сторони обвинувачення дозволить забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами під час повідомлення про підозру окремій категорії осіб, адже відповідна процедура в повній мірі відповідатиме духу закону та ідеї, яка була закладена законодавцем у відповідні положення КПК України.

Таким чином, можна констатувати, що, незважаючи на існування спеціальної ст. 481 КПК України, аналіз порядку повідомлення про підозру повинен починатися з дослідження власне самого повідомлення про підозру як певного узагальнюючого поняття, що в подальшому дозволить краще визначити специфіку здійснення такого повідомлення щодо окремої категорії осіб. І, враховуючи важливість самого інституту підозри у кримінальному провадженні, насамперед проаналізувати поняття та сутність повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.

Незважаючи на значення процедури повідомлення про підозру у кримінальному провадженні (поява нових учасників кримінального провадження, початок обрахунку строків досудового розслідування, можливість застосування до особи запобіжних заходів тощо), саме кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого розуміння сутності підозри¹, що стало причиною дуже багатьох порушень та зловживань як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту. Власне, позиція законодавця не надати чіткого визначення повідомлення про підозру (у зв'язку з чим навіть не зрозуміло, чи є повідомлення про підозру рішенням чи дією) не зовсім зрозуміла. У зв'язку з цим, проводячи дослідження даного питання, насамперед необхідно звернутися до кримінальної процесуальної доктрини. У даному випадку варто зазначити, що науковці почали перейматися цією проблемою з самого початку набрання чинності

¹ Як і письмового повідомлення про підозру, як і вручення письмового повідомлення про підозру.

чинним КПК України, і досі не можна стверджувати, що було досягнуто певного компромісу в цьому питанні. Очевидною причиною є складність та багатогранність досліджуваного питання. У зв'язку з цим доцільно привести в якості прикладу декілька позицій провідних вчених з окресленої проблеми.

Як зазначає А. Р. Туманянц, «кримінальний процесуальний закон не містить дефініції, яка трактувала б термін «підозра», а замість цього пропонується тлумачити його за допомогою поняття «підозрюваний»... Пропонований законодавцем підхід до формулювання терміна «підозра» не розкриває його дійсної природи. По-перше, тому що підозра інтерпретується через примус, тоді як він не породжує її, а навпаки, вона тягне за собою застосування до особи заходів примусу. По-друге, затримання підозрюваного та застосування до нього запобіжного заходу зовсім не вичерпують ситуацій, за яких особа реально опиняється під підозрою правоохоронних органів. Інститут підозри є сукупністю взаємопов'язаних правових норм, покликаних належним чином забезпечити залучення до участі у кримінальному провадженні підозрюваної особи з одночасним наданням їй можливості реалізовувати свої права й законні інтереси. Тому підозру у вчиненні кримінального правопорушення потрібно розуміти як обґрунтоване достатніми доказами припущення слідчого або прокурора щодо причетності особи до злочину, яке повинно бути оформлене у передбаченому законом порядку та яке підлягає подальшій перевірці з метою її підтвердження чи спростування»². Ю. В. Лисюк визначив підозру як «передумову набуття особою процесуального статусу підозрюваного в разі поєднання первинних відомих обставин справи із відповідною особою на основі достовірності та ймовірності»³. На думку О. В. Маслюк, «підозра – обґрунтоване

припущення (на підставі оцінки наявних на певний момент часу доказів) слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке процесуально формалізоване в повідомленні про підозру та обов'язково має бути перевірене для спростування або підтвердження»⁴.

У психологічному аспекті, як зазначає Н. Максименко, підозра виступає «як психологічна характеристика стану свідомості, яка визначає суб'єктивне ставлення до досліджуваного факту. Психологізація підозри включає в себе діяльність на трьох послідовних, взаємопов'язаних рівнях – теорія, закон, практика. На теоретичному рівні відбувається осмислення підозри завдяки розробленню її визначення, підстав формулювання, моментів виникнення і припинення, форми використання. Результатом цього процесу повинні стати найбільш ефективні й оптимальні варіанти реалізації підозри в кримінальному процесі. На законодавчому рівні втілюються офіційно визнані правила кримінального процесуального існування підозри. Однак і тут проявляються психологічні фактори, зокрема, які впливають на якість формулювання норм закону, відповідність їхнього змісту ідеї, що в них закладена. Неузгодженість у застосуванні категорії «підозра», яка простежується у чинних нормах КПК України, неминуче призводить до конфліктності реалізації підозри на практиці. На практичному рівні психологізація підозри проявляється під час її висування, розроблення, формування, реалізації в конкретній кримінальній справі індивідуальним правозастосовувачем, який кожним своїм рішенням, кожною своєю дією представляє той підхід, що склався в конкретній професійній спільноті, з якої він походить. Саме практичний рівень вказує на конфліктність ситуації в частині практичного втілення підозри, сутності підозри, закладеної в законі, сприйнятої правозастосовувачем та втіленої в практиці кримінального судочинства»⁵.

² Туманянц А. Р. Інститут підозри у кримінальному процесі та його значення за новим КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 19 жовт. 2012 р. Харків, 2012. С. 168–169.

³ Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 59.

⁴ Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. С. 33.

⁵ Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 167–168.

Аналізуючи різні підходи науковців до розуміння сутності підозри у кримінальному провадженні, С. Г. Кримчук зробив висновок, що «правова природа повідомлення про підозру в кримінальному провадженні надзвичайно складна, внаслідок чого в доктрині кримінального процесу зазначене поняття розглядається в багатьох аспектах. Дослідження основних наукових підходів до дефініції «повідомлення про підозру» свідчить про те, що вона визначається як:

- 1) процесуальний інститут;
- 2) етап стадії досудового розслідування;
- 3) початок реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні;
- 4) процесуальна дія;
- 5) процесуальний акт;
- 6) процесуальна процедура;
- 7) процесуальний документ;
- 8) акт правозастосування;
- 9) форма повідомлення;
- 10) думка, припущення слідчого, прокурора»⁶.

Так, Н. Р. Костів стверджує, що «повідомлення про підозру являє собою самостійний інститут кримінального процесуального права, норми якого визначають підстави і процесуальний порядок повідомлення особи про підозру (випадки, за яких обов'язково здійснюється повідомлення про підозру; зміст письмового повідомлення про підозру та порядок його вручення; порядок зміни повідомлення про підозру; особливості повідомлення про підозру окремих категорій осіб тощо)»⁷. На думку М. Гузела та А. Палюха, «повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає

у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за його погодженням слідчим), що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, що спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства»⁸. Але дана позиція піддається критиці тому, що «по-перше, неправильно вказувати, що інститут права полягає у вчиненні процесуальних дій, оскільки у теорії держави та права загальновідомо, що це система пов'язаних між собою правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини. По-друге, незважаючи на те, що в п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачено, що притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення про підозру, вважаємо, що недоречно вказувати, що останнє спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності. Пояснюється це тим, що підозра – це лише первинне припущення слідчого, прокурора про вчинення особою кримінального правопорушення»⁹.

П. М. Каркач та Я. О. Ковальова висловлюють наукову позицію про те, що «повідомлення про підозру є першою стадією кримінального провадження, змістом якої є діяльність прокурора та інших учасників сторони обвинувачення, спрямована на встановлення особи, яка вчинила злочин, і збір доказів для твердження про те, що саме вона його вчинила»¹⁰.

Л. М. Лобойко зазначає, що «повідомлення про підозру є процесуальною дією (діяльністю), зміст якої полягає у складанні слідчим

⁶ Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософії 081 Право. Київ, 2020. С. 52.

⁷ Костів Н. Р. Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу* : матеріали наукового семінару (м. Івано-Франківськ, 6 груд. 2012 р.) / ред. кол. : О. В. Острогляд (голов. ред.) та ін. Івано-Франківськ : Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2012. С. 127.

⁸ Гузела М., Палюх А. Поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* : збірник наукових праць. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 253.

⁹ Кримчук С. Г. Наукові підходи до розуміння поняття повідомлення про підозру. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 167–171.

¹⁰ Каркач П. М., Ковальова Я. О. Критерії ефективності підтримання державного обвинувачення в суді. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск*. 2012. № 4. С. 396–397.

або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі. Повідомлення про підозру також є процесуальним документом, який означає новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані з суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності»¹¹. Подібну позицію висловлює і О. В. Капліна, яка вважає, що «повідомлення про підозру – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Саме тому обвинувачення, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, є твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте у порядку, встановленому КПК України. Підозра не може бути твердженням, її сутність полягає в тому, що це тільки припущення, яке необхідно перевірити під час нового етапу досудового розслідування, який настає після повідомлення про підозру конкретній особі»¹².

І. В. Рогатюк підкреслює, що «повідомлення про підозру – це результат розумової діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у матеріалах кримінального провадження доказів, які з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається в письмовій формі відповідно до норм кримінального процесуального закону України і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, що зумовлює набуття цією особою процесуального статусу підозрюваного»¹³.

¹¹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 236.

¹² Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 240.

¹³ Рогатюк І. В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 117.

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк зазначають, що «повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку та одночасно персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку з повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається притягнення особи до кримінальної відповідальності»¹⁴. У даному випадку необхідно звернути увагу на те, що науковці одразу зробили акцент на тому, що будуть аналізувати повідомлення про підозру саме як процесуальний документ. Таким чином, можна зробити попередній висновок, що повідомлення про підозру взагалі не є поняттям однорідним. Можливо, цим і пояснюється така відмінність у підходах науковців при дослідженні зазначеної проблеми. Дійсно, повідомлення про підозру можна розглядати у різних аспектах, проте не слід забувати, що кримінальне процесуальне законодавство оперує одразу декількома поняттями, які досить часто між собою плутають – «підозра», «повідомлення про підозру», «письмове повідомлення про підозру», «вручення письмового повідомлення про підозру» тощо. Власне, на цьому також необхідно робити акцент в процесі аналізу зазначеного питання. Наприклад, значна кількість науковців висловлюють думку, що «хоча в самій назві поняття «письмове повідомлення про підозру» і міститься слово «повідомлення», але формулювання даного терміна не відповідає вимогам ст. 110 КПК України, а більшою мірою відповідає ознакам процесуального рішення. Тому при визначенні повідомлення про підозру як процесуального документа зазначається, що це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках,

¹⁴ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 162.

передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України»¹⁵. Інша наукова позиція полягає в тому, що «повідомлення про підозру потрібно розглядати як письмовий документ, який складається слідчим, прокурором, підлягає врученню особі та відповідає поняттю процесуального документа, оскільки на підставі нього здійснюється повідомлення про підозру як процесуальний акт, направлений на вручення письмового повідомлення про підозру і зміну повідомлення про підозру. Повідомлення про підозру як процесуальний документ містить зміст підозри, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, і стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа»¹⁶.

Як вважає В. О. Гринюк, «підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, що ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та у якому формується припущення щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків. Окрім того, повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке засвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Вчений також наголошує на тому, що повідомлення про підозру можна вважати формою здійснення первинного персоніфікованого обвинувачення відносно конкретної особи»¹⁷.

На думку Т. В. Лукашкіної, «повідомлення про підозру також виступає правозастосовним актом, оскільки кримінальне

провадження можна розглядати як складний правозастосовний процес, процес застосування норм матеріального та процесуального права»¹⁸.

С. Г. Кримчук у власному дисертаційному дослідженні спробував об'єднати одразу декілька підходів до визначення сутності підозри у кримінальному провадженні та сформулював одразу декілька визначень. Так, «у широкому розумінні повідомлення про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який включає в себе відносно самостійні правові норми, спрямовані на врегулювання правовідносин, які виникають між учасниками кримінального провадження у зв'язку зі здійсненням повідомлення про підозру, його зміною та полягає у вчиненні прокурором або слідчим за погодженням із прокурором процесуальних дій, що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, за наявності якого особа набуває процесуального статусу підозрюваного, а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства. У вузькому розумінні повідомлення про підозру – це процесуальна дія, яка полягає у висуненні уповноваженою службовою особою (прокурором або слідчим за погодженням з прокурором) припущення на підставі наявних доказів у кримінальному провадженні щодо вчинення особою кримінального правопорушення, що складається в письмовій формі відповідно до кримінального процесуального законодавства, вручається особі з дотриманням визначеної процедури та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного. У матеріальному аспекті повідомлення про підозру – це процесуальний документ, складений уповноваженою особою відповідно до вимог КПК України, що має містити: зміст підозри; правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа (із зазначенням статті

¹⁵ Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. С. 26.

¹⁶ Андрейчук А. В. Правова природа повідомлення про підозру. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 264–265.

¹⁷ Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 23–24.

¹⁸ Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. До питання про предмет доказування в кримінальному провадженні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 297.

(частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; стислий виклад обставин кримінального правопорушення; викладення прав підозрюваного. У процесуальному аспекті повідомлення про підозру – це сукупність процесуальних дій, спрямована на: а) пред'явлення особі, яка, на переконання слідчого та/або прокурора, ймовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення підозрюваному його прав; в) зміну повідомлення про підозру у випадках, передбачених ст. 279 КПК України»¹⁹.

Власне, така позиція видається найбільш повною, адже характеризує повідомлення одразу з декількох різних аспектів, про які вже неодноразово наголошували науковці. Водночас необхідно ще раз звернути увагу на необхідність врахування різних термінів, які використовуються законодавцем в КПК, адже це має бути одним з ключових факторів при дослідженні вказаної проблеми.

Аналізуючи сутність підозри у кримінальному провадженні, обов'язково необхідно згадати позицію Верховного Суду, яка була викладена у Постанові від 11.12.2019. У цій постанові ВС висловив власну позицію щодо саме сутності повідомлення про підозру, зазначивши, що «виділяють кілька підходів до розуміння поняття «здійснення повідомлення про підозру». Перший підхід полягає у розумінні повідомлення про підозру як процесуального рішення, прийнятого уповноваженим на це органом / посадовою особою з підстав та в порядку, визначеному КПК України. Другий підхід передбачає сукупність ряду послідовних процесуальних дій, які охоплюють собою окремі етапи.

Із системного аналізу норм глави 22 КПК України вбачається, що процедуру здійснення повідомлення про підозру особі можна умовно поділити на такі етапи:

1) етап прийняття рішення щодо необхідності здійснення особі повідомлення про підозру, який передбачає перевірку

¹⁹ Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософії 081 Право. Київ, 2020. С. 58.

підстав здійснення такого повідомлення згідно з частиною першою статті 276 КПК України, дотримання процесуальних гарантій під час проведення тих чи інших слідчих або оперативно-розшукових дій або застосування запобіжних заходів, які вчинялись до моменту здійснення такого повідомлення. На цьому етапі відбувається формування волевиявлення уповноваженої посадової особи (слідчого або прокурора) про необхідність здійснення повідомлення про підозру. Потрібно також зауважити, що законодавство передбачає можливість (у разі необхідності) зміни волевиявлення щодо здійснення повідомлення про підозру у формі зміни раніше повідомленої або ж повідомлення нової підозри в порядку, визначеному статтею 279 КПК України;

2) етап об'єктивації/вираження сформованого внутрішнього волевиявлення уповноваженої посадової особи щодо прийнятого рішення в зовнішню форму шляхом складання тексту повідомлення про підозру відповідно до вимог, передбачених статтею 277 КПК України, та його підписання;

3) етап доведення інформації до відома адресата, щодо якого прийняте рішення про повідомлення про підозру, шляхом безпосереднього вручення його тексту особі згідно зі статтею 278 КПК України. На цьому етапі відбувається також повідомлення прав підозрюваному, а в разі якщо підозрюваний висловить відповідне прохання, то йому зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (частина третя статті 276 КПК України)»²⁰.

Саме це рішення має оцінюватись як найбільш наближене до законодавчого тлумачення сутності повідомлення про підозру, адже ВС формує судову практику, яку повинні враховувати інші учасники кримінального провадження у своїй діяльності. Водночас необхідно звернути увагу на ту обставину, що в даному рішенні аналізується не просто «повідомлення про підозру», а саме «здійснення повідомлення про підозру» – ще один термін, який застосовується в кримінальному процесуальному законодавстві.

²⁰ Постанова ВП ВС від 11.12.2019, справа № 536/2475/14-к.

Таким чином, можна зробити висновок, що оцінка лише одного поняття «повідомлення про підозру» є дещо хибною, адже саме в цей термін науковці закладають найбільш різноманітні визначення, хоча КПК використовує для їхнього опису дещо інші формулювання²¹.

Насамперед варто зупинитися на самому понятті «підозра», яке неодноразово зустрічається в кримінальному процесуальному законодавстві (ч. 3 ст. 17 КПК України – «Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом»; п. 4 ч. 2 ст. 295 КПК України – «в клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються посилення на докази, якими обґрунтовується підозра») тощо. Власне, кримінальне процесуальне законодавство тлумачення такого важливого поняття не містить, проте в рішенні ЄСПЛ «Нечипорук і Йонкало проти України»²² зазначено, що обґрунтована підозра – це «існування фактів або інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення». Власне, з цього визначення можна зробити припущення, що під підозрою варто розуміти певне припущення щодо причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення. Звертаємо увагу, що у вже згаданій ч. 3 ст. 17 КПК України, а також у низки інших положень кримінального процесуального законодавства підозра досить часто згадується поряд з обвинуваченням, що вказує на подібність цих понять, які мають різнитися між собою лише ступенем впевненості (що підтверджується доказами) та відповідною стадією кримінального процесу, де фігурує підозра чи обвинувачення. Водночас законодавець надав дефініцію обвинувачення, вказавши в п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, що «обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте

в порядку, встановленому цим Кодексом»²³. З урахуванням того, що на стадії досудового розслідування сторона обвинувачення ще не може зробити твердження про причетність особи до кримінального правопорушення, адже твердження передбачає відносно чітку переконаність у чомусь, в даному випадку, особливо з урахуванням практики ЄСПЛ, слід вести мову саме про припущення. Таким чином, можна дійти висновку, що підозра – це *припущення* про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК. Звертаємо увагу на той факт, що із законодавчого тлумачення обвинувачення лишається також формулювання «висунуте в порядку, встановленому КПК», адже саме це змістовно відрізняє підозру як термін у кримінальному процесі від підозри у повсякденному житті.

Водночас термін «підозра» хоча і є вкрай важливим, проте він лише вказує на певне твердження, але не стосується процесу застосування конкретної процедури, що є основою здійснення будь-якого кримінального провадження. Саме тут і виникає потреба у визначенні сутності комплексного поняття «повідомлення про підозру», яке зустрічається в КПК України 41 раз, в тому числі в назві Глави 22 КПК України. На даному етапі дослідження можна стверджувати, що сутність поняття «повідомлення про підозру» не можна буде визначити лише як поєднання слів «повідомлення» та «підозра», адже, як вже було сказано, незважаючи на використання однакових термінів, повідомлення про підозру майже не має нічого спільного з самим повідомленням (крім, напевне, порядку вручення, адже відповідно до ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру може вручатися у спосіб, передбачений для повідомлень). Аналізуючи саме цей термін, нам насамперед імпонує позиція щодо того, що повідомлення про підозру має оцінюватися як окремий

²¹ Хоча далеко не завжди, що і стає причиною складнощів при тлумаченні даного поняття як науковцями, так і практиками.

²² Справа ЄСПЛ «Нечипорук і Йонкало проти України», заява № 42310/04.

²³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003.

правовий інститут, тобто як «відносно знеособлену самостійну і стійку групу норм, що регулюють окремі види однорідних суспільних відносин (спеціальні інститути) або загальне у всіх відносинах даного роду, незалежно від їхньої видової приналежності»²⁴. Таким чином, можна було б зробити висновок, що повідомлення про підозру представляє собою сукупність правових норм, які регулюють порядок складання, вручення, зміни та скасування письмового повідомлення про підозру. Проте саме таке визначення нівелюється самим законодавцем, який не дотримується єдності у тексті КПК України та в різних ситуаціях використовує різні формулювання. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється. Очевидно, що правовий інститут не може «здійснюватися». Саме таке некоректне застосування однакової термінології і стало причиною відсутності єдності поглядів серед науковців та практиків на сутність поняття «повідомлення про підозру».

При цьому, власне, позиція про виділення повідомлення про підозру в якості правового інституту не втрачає своєї логіки, адже всі ознаки правового інституту повідомлення про підозру має. Власне, в цьому аспекті одразу необхідно зрозуміти, чи можна розглядати повідомлення про підозру як певне процесуальне рішення чи дію. Тут одразу варто наголосити, що суперечки серед науковців з цього приводу точаться досить давно. Так, Е. Пуканич стверджує, що «положення частини першої статті 276 КПК України вказує на те, що повідомлення про підозру є процесуальною дією, адже здійснюватися може лише дія. Якби законодавець вважав повідомлення про підозру процесуальним рішенням, то в частині першій статті 276 КПК України було б вказано, що повідомлення про підозру приймається, а не здійснюється – як це зараз зазначено у вказаній нормі. Згідно з частиною першою статті 111 КПК України повідомлення

²⁴ Адамова О. С. Визначення поняття інститут права. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2014. Т. 1. С. 260.

у кримінальному провадженні є процесуальною дією. Відповідно до частини першої статті 277 КПК України письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Системний аналіз положень статей 110, 111, 276, 277 КПК України дозволяє дійти висновку, що повідомлення про підозру є процесуальною дією, а письмове повідомлення про підозру є процесуальним документом, який не є процесуальним рішенням у розумінні кримінального процесуального закону. Таким чином, повідомлення про підозру є процесуальною дією, яка супроводжується складанням процесуального документа – письмового повідомлення про підозру»²⁵. Власне, такий висновок є цілком логічним насамперед з огляду на існування окремої ст. 110 КПК України, яка чітко визначає всі види процесуальних рішень, які можуть бути прийняті під час кримінального провадження. Так, відповідно до чч. 3, 4 ст. 110 КПК України, рішення слідчого, дізнавача, прокурора ухвалюється у формі постанови; обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Власне, така чіткість формулювання переліку процесуальних рішень повинна підтвердити неможливість ототожнення повідомлення про підозру з одним із процесуальних рішень, які ухвалюються в кримінальному провадженні. Водночас не можна стверджувати, що в даному випадку така позиція є універсальною та однозначно правильною.

По-перше, в процесуальній доктрині ст. 110 КПК України піддається критиці як така, що не в повній мірі відповідає іншим положенням кримінального процесуального законодавства України. Наприклад, Л. М. Гуртієва стверджує, що подання також є окремим різновидом судового рішення у кримінальному процесі, адже «воно має ознаки, які притаманні судовому рішення, зокрема: 1) є правозастосовним актом (зокрема

²⁵ Пуканич Е. Чи є повідомлення про підозру процесуальною дією і чи має потерпілий право звертатися до прокурора з клопотанням про повідомлення особі про підозру. *Протокол* : юридичний інтернет-ресурс.

актом застосування норм кримінального процесуального права (ст. 34 КПК, п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК та ін.); 2) приймається уповноваженим суб'єктом кримінального провадження, який реалізує свої владні повноваження в межах своєї компетенції (тобто приймається судом при здійсненні судової діяльності); 3) є юридичним фактом, який породжує та змінює кримінально-процесуальні відносини, які пов'язані з рухом кримінального провадження та ін.»²⁶. Відповідно, якщо існують сумніви щодо повної відповідності ст. 110 КПК України іншим положенням кримінального процесуального законодавства.

По-друге, повідомлення про підозру в цілому має ознаки типових процесуальних рішень, які визначають як «правозастосовні акти владно-розпорядчого характеру, виражені у встановленій законом формі, пов'язані з вирішенням правових питань, що виникають у процесі кримінального провадження та містять владні приписи щодо вчинення певних правових дій чи настання певних правових наслідків»²⁷. Формуючи повідомлення про підозру, уповноважені посадові особи створюють юридичні факти, адже вони змінюють порядок досудового розслідування та вводять до кримінального процесу одразу декількох нових учасників, ключовим з яких є підозрюваний. У даному випадку поява процесуальної правосуб'єктності підозрюваного пов'язана не з настанням певних об'єктивних обставин, а пов'язана саме з конкретним волевиявленням уповноважених учасників, яке виражене у формі спеціального процесуального документа.

Таким чином, позиція щодо того, що повідомлення про підозру не є процесуальним рішенням лише через аналіз ст. 110 КПК України виглядає не надто переконливою, особливо враховуючи наявність низки судових рішень, в яких повідомлення

²⁶ Гуртієва Л. М. Аналіз положень ч. 2 ст. 110 КПК України щодо видів судових рішень. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 127.

²⁷ Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні : навчально-методичний посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, О. О. Торбас. Одеса, 2020. 79 с. С. 8.

про підозру прямо називається процесуальним рішенням²⁸. Очевидно, що такі судові рішення не можуть використовуватися для аргументації вказаної позиції, адже вони не містять пояснення, чому саме повідомлення про підозру було віднесено до процесуального рішення, проте вони є яскравим проявом неоднорідності судової практики саме з окресленого питання.

Власне, можна спробувати довести належність (або неналежність) повідомлення про підозру до процесуального рішення шляхом дослідження даного правового явища в якості процесуальної дії. Проте в даному випадку така позиція, на жаль, також не дозволяє в повній мірі визначити природу повідомлення про підозру. Дійсно, сама назва «повідомлення про підозру» вказує на наявність певних цілеспрямованих дій. Проте лише лінгвістичного аналізу в даному випадку недостатньо, тим більше вже наводились позиції вчених, що акцентувати увагу саме на слові «повідомлення» в даному випадку некоректно. На це ж вказує і ч. 1 ст. 111 КПК України, де зазначено, що «повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію». Отже, можна дійти попереднього висновку, що повідомлення про підозру не є процесуальною дією, проте і такий висновок, на жаль, є передчасним. Власне, порядок повідомлення про підозру передбачає проведення низки процесуальних дій, і лише одним з етапів є складання певного процесуального документа. Як свідчить практика, чи не більшого значення буде мати не стільки зміст підозри, скільки правильний порядок її вручення (який у кримінальному процесуальному законодавстві прописаний досить посередньо).

Певну чіткість повинна була встановити ст. 303 КПК України, в якій у 2017 р. з'явився п. 10 ч. 1, відповідно до якого до слідчого

²⁸ Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 23.01.2020 № 1-кц/759/363/20.

судді може бути оскаржене «повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником». З урахуванням того, що сама ст. 303 КПК України має назву «Рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження», можна дійти однозначного висновку, що в даному конкретному випадку повідомлення про підозру повинно бути або дією, або рішенням (очевидно, що не бездіяльністю). Водночас законодавець випадково чи навмисно в самому п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України не зазначив, чим є повідомлення про підозру – рішенням чи дією. При цьому звертаємо увагу, що майже всі попередні пункти в ч. 1 ст. 303 КПК України містять формулювання «рішення», чітко вказуючи на правову природу такого рішення (наприклад, рішення про відмову у визнанні потерпілим чи рішення про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій). У цьому випадку варто також звернути увагу на той факт, що законодавець використовує саме формулювання «рішення», хоча всі передбачені в ст. 303 КПК України рішення ухвалюються у формі постанови). Відповідно, використати ст. 303 КПК України для визначення сутності повідомлення про підозру в даному випадку неможливо, адже навіть судова практика свідчить, що в окремих випадках повідомлення про підозру оскаржується як дія, а в інших – як рішення (варто зазначити, що навіть окремі науковці розглядають підозру одразу і як процесуальне рішення (акт), і як процесуальну процедуру (дію)²⁹.

²⁹ Єрмоєнко І. В. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 82–87.

При цьому необхідно підкреслити, що саме в правозастосовній практиці найбільшою проблемою при оскарженні повідомлення про підозру є проблема віднесення повідомлення до рішення, адже в такий спосіб визначаються підстави для оскарження. До найбільш типових підстав для оскарження повідомлення про підозру, як правило, відносять наступні: 1) неналежний суб'єкт складення та вручення повідомлення про підозру; 2) порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру; 3) необґрунтованість підозри³⁰. У зв'язку з цим цілком логічною виглядає позиція Н. В. Глинської та Д. І. Клепки: «домінуючий за результатом аналізу судової практики підхід, який зводиться до того, що повідомлення про підозру може бути оскаржене і як процесуальний документ, якщо він не відповідає вимогам КПК, і як комплекс процесуальних дій або бездіяльності, видається правильним. Оскільки поняття повідомлення про підозру становить собою комплекс процесуальних дій – нерозривне поєднання складання письмового повідомлення про підозру як процесуального рішення слідчого, прокурора та процесуальних дій у формі власне здійснення такого повідомлення, тобто доведення прийнятого процесуального рішення до відома підозрюваного шляхом його вручення та роз'яснення підозрюваному його процесуальних прав»³¹.

Таким чином, і судова практика, і процесуальна доктрина дозволяють зробити висновок, що повідомлення про підозру можна розглядати одночасно і як процесуальне рішення, яке створює низку прав та обов'язків, і як певний комплекс дій, який передбачає складання процесуального документа, його затвердження та вручення. Очевидно, що таку позицію складно назвати ідеальною, адже одним терміном фактично описуються два досить різні за своєю правовою природою процесуальні явища, проте саме вона відповідає сучасним правовим

³⁰ Гришанова Н. Повідомлення про підозру: які існують підстави для оскарження. *Ліга Закон* : інтернет-ресурс.

³¹ Глинська Н. В., Клепка Д. І. Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 20.

реаліям. Загалом можна було б дійти висновку, що кримінальне процесуальне законодавство потребує вдосконалення в частині розмежування цих понять і на цьому закінчити аналіз вказаної проблеми, проте КПК України оперує ще двома досить подібними поняттями – «здійснення повідомлення про підозру» (ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 481 КПК України) та «письмове повідомлення про підозру» (ст. 277 КПК України). У цьому аспекті ще більше плутає ч. 2 ст. 481 КПК України, де зазначено, що «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити *письмове повідомлення про підозру* особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу». Таким чином може здійснюватися і повідомлення про підозру, і письмове повідомлення про підозру, що, м'яко кажучи, вносить ще більше плутанини при спробі розмежування вказаних понять.

Щодо визначення сутності поняття «здійснення повідомлення про підозру», то в даному випадку слід відштовхуватися саме від рішення ВС, яке було процитоване вище, тобто аналізувати цей термін як певну сукупність дій, яка передбачає три окремі етапи – етап прийняття рішення про необхідність повідомлення про підозру, етап об'єктивізації цього рішення у вигляді процесуального документа та етап вручення цього документа адресату. Власне, в цю схему можна спробувати ввести ті терміни, які було проаналізовано та які використовуються законодавцем. Так, якщо взяти за основу ідею, що весь процес складання, затвердження та вручення підозри має називатися «здійснення письмового повідомлення про підозру», то, власне, сам документ, в якому слідчий, дізнавач та прокурор викладають всі передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством відомості, має назву «письмове повідомлення про підозру». Такий висновок є цілком очевидним, адже це прямо передбачено в самій назві ст. 277 КПК України та в інших положеннях кримінального процесуального законодавства. У даному аспекті

необхідно лише зробити уточнення, що саме письмове повідомлення про підозру не є процесуальним рішенням, а лише формою його об'єктивізації, тобто процесуальним документом. Власне, дана позиція потребує додаткового уточнення та роз'яснення, адже завдяки цьому підходу можна спробувати встановити і сутність поняття «повідомлення про підозру».

Як вже було зазначено, в ст. 110 КПК України надається перелік рішень, які можуть ухвалювати уповноважені суб'єкти в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Усі передбачені там рішення (постанови, обвинувальні акти, ухвали та вироки) знаходять своє відображення у відповідних однойменних документах (крім усних ухвал, які не окремо оформлюються, проте заносяться до журналу судових засідань). Однією з спільних ознак цих рішень є той факт, що вони створюють юридичні факти, тобто певні права та обов'язки з моменту їхнього прийняття та формування відповідного документа. Дійсно, можуть бути свої додаткові умови – як-то необхідність проголошення судового рішення або внесення відомостей про рішення до ЄРДР для настання юридичних наслідків, проте такі умови є невід'ємною частиною процесу прийняття відповідного процесуального рішення та лише вказують на специфіку певних процедурних аспектів. Якщо ж аналізувати повідомлення про підозру, то можна помітити, що лише складання та затвердження ще не створює процесуальних наслідків. Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваною у кримінальному провадженні є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Згадуючи вже зазначену позицію ВС щодо процесу здійснення повідомлення про підозру, можна дійти висновку, що лише складання та затвердження письмового повідомлення про підозру

(тобто виконання перших двох етапів) ще не створює всіх юридичних наслідків, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Такі наслідки настають лише після того, як відповідна підозра буде вручена. Дійсно, в ч. 1 ст. 42 КПК України також надається приклад, за якого особа отримує статус підозрюваного і без вручення їй письмового повідомлення про підозру, проте представники правоохоронних органів повинні здійснити зі свого боку всі можливі дії для такого вручення. Тобто в будь-якому випадку для створення юридичних прав та обов'язків, пов'язаних з повідомленням про підозру, крім складання письмового повідомлення про підозру обов'язково має відбуватися процес його вручення (або спроби його вручення).

Таким чином можна дійти висновку, що повідомлення про підозру як юридичне явище має дуальну природу і повинно одночасно розглядатися і як процесуальне рішення, і як процесуальна дія. Повідомлення про підозру як рішення отримує свою об'єктивізацію в документі, який має назву «письмове повідомлення про підозру» і вимоги до якого зазначені в ст. 277 КПК України. Водночас таке рішення не створює юридичних наслідків до того, як зміст письмового повідомлення про підозру не буде донесено до адресата (або коли не будуть виконані всі можливі процесуальні дії для такого донесення), тобто коли письмове повідомлення про підозру не буде вручено особі, що і є третім етапом здійснення повідомлення про підозру.

Отже, повідомлення про підозру виступає одночасно і процесуальним рішенням (яке отримує своє зовнішнє відображення в письмовому повідомленні про підозру), і процесуальною дією – врученням письмового повідомлення про підозру. Немає жодного сенсу розглядати їх окремо, адже вони створюють юридичні наслідки у кримінальному провадженні саме комплексно, тобто після того, як було сформовано та складено відповідний процесуальний документ та вручено його певній особі. Така ж позиція узгоджується з п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, в якій законодавець не надає уточнення, чи є повідомлення про підозру рішенням або процесуальною дією, також натякаючи на дуальність

даної правової категорії. Тим більше судова практика свідчить, що за вказаним пунктом оскаржуються як незаконність порядку вручення письмового повідомлення про підозру, так і її необґрунтованість.

Власне, позиція щодо дослідження повідомлення про підозру і як рішення, і як дії, не є новою, що також було зазначено в даному монографічному дослідженні. Проте слід звернути увагу на той факт, що повідомлення про підозру має *одночасно* розглядатися і як процесуальне рішення, і як процесуальна дія, адже, як вже було неодноразово зазначено, юридичні наслідки настають після прийняття відповідного рішення та вчинення дій з його врученням. Якщо буде відсутній хоча б один з цих елементів, можна констатувати той факт, що повідомлення про підозру не відбулося, а отже, кримінальних процесуальних наслідків не настало. Такі наслідки настають тільки у нерозривному зв'язку в процесі і прийняття рішення, і в процесі подальшого вручення такого рішення кінцевому адресату.

Встановивши таку дуальну природу сутності повідомлення про підозру, слід також навести ознаки даної правової категорії. Насамперед необхідно зазначити, що популярність проблематики повідомлення про підозру викликала досить жваві обговорення і щодо визначення ознак даного правового явища. Так, на думку Н. Максименка, ознаками підозри є: «1) зумовленість інституту підозри змістом і задачами кримінальної процесуальної діяльності; 2) підозра зумовлює виникнення особливих правовідносин між стороною обвинувачення (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор) та стороною захисту (підозрюваний) в ході досудового розслідування у зв'язку з причетністю даної особи до вчинення правопорушення; 3) твердження органів досудового розслідування (слідчого, прокурора), їхній висновок про можливу причетність конкретної особи до вчинення правопорушення засновані на неповному знанні про розслідуваний злочин та особу, яка його вчинила; 4) підозра має бути формально виражена у процесуальному документі – повідомленні про підозру, який складається прокурором або

слідчим за погодженням з прокурором і відповідає законодавчим вимогам до його змісту; 5) підозра як обґрунтоване припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, має бути перевірена у процесі досудового розслідування та підтверджена доказами, що дозволить у перспективі її або спростувати, або трансформувати в обвинувальне твердження»³².

Деякі інші ознаки повідомлення про підозру наводить А. Я. Хитра, а саме повідомлення про підозру: «1) є проміжним результатом вирішення кримінального провадження, тобто його подальшого руху, і підсумком процесу вирішення питання про початок процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності; 2) є актом застосування норм кримінального процесуального права; 3) приймається на підставі кримінального процесуального закону і спирається на конкретну норму, тобто є законним й обґрунтованим; 4) виходить від компетентних органів держави, їх посадових осіб (прокурора, слідчого) і є категоричним, офіційно владним, обов'язковим для виконання; 5) адресується чітко визначеному суб'єкту (особі, яка вчинила кримінальне правопорушення і у зв'язку з чим вона затримана або її причетність встановлена доказами у кримінальному провадженні), тобто є засобами індивідуальної правової регламентації кримінальних процесуальних відносин; 6) має певну встановлену кримінальним процесуальним законом форму документа (крім назви за формою, містить інші чітко визначені реквізити: дату та місце складання; назву органів або посадових осіб, котрі їх видали; підписи, дати; мають сувору структуру тощо)»³³.

С. Г. Кримчук наводить наступні ознаки розсуду:

«1) повідомлення про підозру висувається за певних передумов, якими можна вважати наявність інформації про ймовірність вчинення особою кримінального правопорушення,

³² Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 166.

³³ Хитра А. Я. Визначення поняття повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Теорія та практика правоохоронної діяльності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Львів, 11 листоп. 2016 р.) / упор. Ю. С. Назар. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 350.

що підтверджується сукупністю доказів, які, на переконання слідчого та/або прокурора, є достатніми, належними та допустимими;

2) є початковим етапом реалізації таких засад кримінального провадження, як презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, розумні строки;

3) повинно бути законним та обґрунтованим;

4) зміст повідомлення про підозру має відповідати вимогам КПК України;

5) процедура пред'явлення особі підозри чітко регламентована КПК України, порушення якої призводить до певних юридичних наслідків;

6) результатом повідомлення про підозру є набуття особою процесуального статусу підозрюваного»³⁴.

Загалом можна погодитися з кожною із зазначених позицій, адже всі вони відображають авторське бачення сутності повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Крім того, з урахуванням позиції щодо дуальності повідомлення про підозру як рішення та як дії всі ці ознаки повністю охоплюються і авторським розумінням сутності повідомлення про підозру. Власне, ключовою специфічною ознакою, яка неодноразово вже зазначалася, є тлумачення повідомлення про підозру одночасно і як рішення, і як процесуальної дії. Враховуючи цю обставину, можна дійти висновку, що **повідомлення про підозру** – це дуальний кримінальний процесуальний акт, який включає в себе процесуальне рішення щодо необхідності залучення особи до кримінального провадження в якості підозрюваного через сформоване у сторони обвинувачення припущення про вчинення такою особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також сукупність дій, які необхідні для донесення сутності підозри до відповідної особи.

³⁴ Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософії 081 Право. Київ, 2020. С. 60.

З цього визначення можна сформулювати наступний перелік ознак:

1) повідомлення про підозру є кримінальним процесуальним актом. У кримінальній процесуальній доктрині відносно сталою є позиція щодо того, що кримінальні процесуальні акти є найбільш широким поняттям, яке включає в себе процесуальні документи та дії³⁵. У зв'язку з цим цілком логічно, враховуючи дуальну природу повідомлення про підозру, використовувати саме це базове поняття;

2) повідомлення про підозру є дуальним поняттям, адже одночасно є і рішенням, і дією;

3) повідомлення про підозру в якості рішення визначає припущення про наявність підозри у кримінальному провадженні;

4) повідомлення про підозру в якості процесуальної дії передбачає весь спектр дій, які передбачають донесення змісту письмового повідомлення про підозру до відповідного адресата.

1.2. СПЕЦИФІКА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У попередньому пункті даного монографічного дослідження нами було зазначено, що з огляду на позицію ВС весь процес об'єктивізації підозри та вручення відповідного письмового документа має називатися здійсненням, адже таким чином уніфікується відповідна термінологія, яка дозволяє в повній мірі дослідити всі аспекти як складання, так і вручення письмового повідомлення про підозру. Водночас нами одночасно з цим підтримується позиція, що повідомлення про підозру має розглядатися і як рішення, і як процесуальна дія. Будь-яке рішення в процесі його прийняття проходить декілька етапів, яке передбачає вивчення фактичних обставин, аналіз нормативного

³⁵ Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні : навчально-методичний посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, О. О. Торбас. Одеса, 2020. С. 7.

регулювання та винесення конкретного кінцевого документа³⁶. Таким чином, у подальшому пропонується досліджувати саме повідомлення про підозру (як рішення і як дію), адже саме цей термін є найбільш усталеним насамперед в кримінальному процесуальному законодавстві. І хоча ВС підтримує позицію щодо того, що вся відповідна процедура повинна називатися «здійснення», не можна забувати, що ухвалюючи зазначене рішення, ВС здійснював аналіз ст. 481 КПК України, в якій мова ведеться саме про здійснення. Таким чином, можна зробити припущення, що ВС був обмежений у виборі необхідної йому термінології, на що також слід зважати в процесі вивчення даної проблеми. Не повертаючись до питання встановлення сутності підозри (що було зроблено в попередньому пункті даного монографічного дослідження), ще раз наголошуємо, що для забезпечення уніфікації доктрини та кримінального процесуального законодавства комплексно буде використовуватися саме термін «повідомлення про підозру».

Очевидно, що основною метою даного монографічного дослідження є вивчення специфіки повідомлення про підозру окремій категорії осіб, що передбачена ст. 481 КПК України. Поряд з цим необхідно ще раз нагадати, що дане положення встановлює лише окремі особливості, а основний перелік правил здійснення повідомлення про підозру передбачений саме Главою 22 КПК України. Відповідно, задля кращого розуміння специфіки повідомлення про підозру окремій категорії осіб насамперед необхідно дослідити той порядок здійснення повідомлення про підозру, який закріплений в ст.ст. 276–279 КПК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється у наступних випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх

³⁶ Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні : навчально-методичний посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, О. О. Торбас. Одеса, 2020. С. 10.

доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Не зупиняючись окремо на невдалій термінології «випадків» та «підстав» повідомлення про підозру³⁷ з огляду на предмет даного монографічного дослідження, одразу необхідно проаналізувати ці випадки повідомлення про підозру, які передбачені в ч. 1 ст. 276 КПК України.

В. О. Гринюк зазначає, що підстави повідомлення про підозру є неоднорідними, у зв'язку з чим поділяє їх на формальні та юридичні. Так, до формальних науковець відносить підстави, що передбачені пп. 1, 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, а до юридичних – п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. На його переконання, для формальних підстав є характерним побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Вони є вторинними, оскільки виникають у зв'язку з прийняттям рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Разом з тим юридична підстава є прямою, оскільки у слідчого, прокурора під час досудового розслідування зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні відповідного кримінального правопорушення³⁸.

Власне, першою підставою (випадком) повідомлення особі про підозру є її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Кримінальне процесуальне законодавство виділяє декілька видів затримань, в тому числі і затримання на підставі ухвали слідчого судді. Водночас підставою повідомлення про підозру є лише

затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Саме таке формулювання відсилає нас до Параграфу 2 Глави 18 КПК України, в якій урегульований порядок законного затримання та затримання уповноваженою службовою особою. Відповідно до ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. У цій же статті вказуються винятки – ст.ст. 482 та 482² КПК України, які передбачають особливості затримання суддів та народних депутатів. Таким чином, вивчаючи специфіку повідомлення про підозру окремій категорії осіб, окремо необхідно зупинитися на дослідженні специфіки зазначених суб'єктів. Проте нами вже була обґрунтована позиція, що вивчення такої специфіки буде здійснюватися в окремому розділі даного монографічного дослідження, а на даний момент доцільно сконцентрувати увагу саме на загальних умовах та підставах повідомлення про підозру.

Відповідно до п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає і інші випадки законного затримання та затримання уповноваженою на те особою, проте вони не співвідносяться з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України. І на цьому необхідно акцентувати увагу.

Відповідно до окремих положень ст. 208 КПК України, затримання також може відбуватися у випадках, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення

³⁷ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 163; Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6 (96). Ч. 2, кн. 1. С. 188; Єрмоєнко І. В. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 83.

³⁸ Гринюк В. О. Окремі питання вдосконалення процесуального порядку повідомлення про підозру. *Сучасні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, проф. В. П. Колмакова (м. Одеса, 27–28 верес. 2013 р.) / упоряд.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук. Одеса : Юрид. л-ра, 2013. С. 122–123.

від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. Якщо проаналізувати ці положення, то можна помітити, що вони не передбачені ст. 276 КПК України, а отже не є підставою для повідомлення особі про підозру. Така позиція законодавця є дещо дивною, для аналізу якої необхідно провести додаткове дослідження власне такої підстави повідомлення про підозру, як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Власне, «факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення має відмінності від стандартного порядку застосування запобіжного заходу, а саме відповідно до:

- ч. 2 ст. 207, ст. 208 КПК України – затримання особи відбувається без ухвали слідчого судді;
- ч. 2 та ч. 3 ст. 278 КПК України – письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручають не пізніше ніж за двадцять чотири години з моменту її затримання, у протилежному випадку така особа підлягає негайному звільненню;
- ст. 211 КПК України – затримання не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, а ця особа повинна бути доставлена до суду не пізніше ніж за 60 годин з моменту затримання або звільнена»³⁹.

Обов'язок повідомлення особі про підозру після затримання насамперед кореспондується зі ст. 42 КПК України, в якій зазначено, що підозрюваною, крім іншого, є особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином,

³⁹ Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 68.

у кримінальному процесуальному законодавстві досить чітко зазначено, що особа користується всіма правами підозрюваного з моменту її затримання, який, відповідно до ст. 209 КПК України, настає, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Насамперед законодавець передбачив дане положення задля забезпечення реалізації особою права на захист. Очевидно, що надаючи особі статус підозрюваної у випадку її затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, особа може набагато краще забезпечити свій захист у кримінальному провадженні. Водночас виникає певна неузгодженість ч. 1 ст. 42 КПК України та ч. 1 ст. 208 КПК України.

Так, у ст. 42 КПК України зазначено, що підозрюваним є особа, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, у даному положенні чітко уточняється підстава, через що було затримано особу – за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас у ст. 208 КПК України також допускається затримання особи, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. У даному конкретному випадку затримання відбувається не через підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а задля недопущення ризику втечі такої особи від правоохоронних органів. Таким чином, можна дійти висновку, що процесуальні гарантії ст. 42 КПК України на таких осіб не поширюються, що явно не відповідає духу кримінального процесуального закону та самій логіці забезпечення права на захист. У зв'язку з цим пропонується змінити формулювання ч. 1 ст. 42 КПК України та з метою кращого забезпечення прав

осіб, які були затримані, викласти його в наступній редакції: «1. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана у *кримінальному провадженні*, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Повертаючись до проблематики повідомлення про підозру у випадку затримання осіб, також варто звернути увагу на деяку нелогічність п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України як підстави повідомлення про підозру особі. Нами вже було зазначено, що затримана особа є досить вразливою з точки зору потенційного обмеження її основних прав та свобод. Відповідно, законодавець надає таким особам процесуальний статус підозрюваного для кращого забезпечення прав та законних інтересів. Проте сам факт затримання не можна розглядати як підставу для повідомлення особі про підозру. На це вказує не лише застосування елементарної логіки, а навіть і окремі положення кримінального процесуального законодавства України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 278 КПК України, письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України). Якщо ж відповідно до ст. 276 КПК України затримання вже є підставою для повідомлення особи про підозру, чому воно може не відбутися протягом 24 годин (крім фактичної неможливості складання письмового повідомлення про підозру у такі короткі строки)? Відповідно до ст. 277 КПК України, в письмовому повідомленні про підозру обов'язково мають зазначатися зміст підозри та стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих

на момент повідомлення про підозру. У той же час факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення не означає, що при складанні письмового повідомлення про підозру у слідчого чи прокурора буде можливість визначити сутність підозри, адже особа могла бути затримана помилково. «Зрозумілим є твердження, що затримання особи не обов'язково має наслідком складення та вручення їй письмового повідомлення про підозру. Законодавець встановив строк (24 години з моменту затримання) саме на збирання доказів причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення, які в разі їхньої належності, допустимості й достатності буде покладено в основу обґрунтування підозри. У разі їхнього неотримання в зазначений термін або коли після проведеної перевірки, факт учинення кримінального правопорушення затриманою особою не знайшов об'єктивного підтвердження, затримана особа повинна бути звільнена»⁴⁰.

Таким чином, сам факт затримання особи не є підставою повідомлення про підозру, з чим погоджуються і інші вчені. «Повідомлення про підозру особі лише за фактом її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) не може бути окремою (обов'язковою) підставою для здійснення повідомлення про підозру»⁴¹. «Розглядаючи таку підставу повідомлення про підозру, як наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, можна дійти висновку, що саме їй притаманні родові ознаки для всіх перелічених у ч. 1 ст. 276 КПК України підстав. За змістом «достатність доказів» є єдиною підставою для прийняття рішення щодо повідомлення про підозру, оскільки наявність доказів, що вказує на ймовірне вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, які слідчий, прокурор у сукупності вважають достатніми для

⁴⁰ Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 68–69.

⁴¹ Так само. С. 69.

повідомлення особі про підозру, мають бути ґрунтовно викладені в підозрі»⁴². Аналогічну позицію підтримує і В. М. Зінченко «оцінка слідчим, прокурором доказів із точки зору їхньої достатності виступає неодмінною умовою повідомлення про підозру незалежно від підстави його здійснення. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) здійснюється на основі доказів, достатніх для його застосування, з подальшим їхнім відображенням у повідомленні про підозру. Обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України) відбувається за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що передбачає наявність сукупності доказів, достатніх для підтвердження обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення»⁴³.

Власне, такі позиції є досить слушними та доцільними з точки зору логіки визначення підстав повідомлення особі про підозру. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення ще не означає, що в результаті подальшої перевірки обов'язково буде встановлена причетність особи до цього правопорушення. У слідчого та прокурора є 24 години для того, щоб встановити основні обставини події, що відбулася, визначити причетність особи до цієї події та скласти і вручити письмове повідомлення про підозру. Але в будь-якому випадку підозру буде вручено саме через наявність достатніх доказів, які вказують на те, що особа причетна до відповідного кримінального правопорушення. Слід констатувати, що факт затримання лише створює особливий порядок вручення письмового повідомлення про підозру, який характеризується чітким терміном – 24 години з моменту затримання. В усіх інших аспектах повідомлення про підозру затриманій особі

не буде відрізнятися від будь-якого іншого повідомлення, яке передбачене п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Таким чином, необхідно ще раз констатувати, що п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України є зайвим, адже він не створює ні вимогу, ні підставу повідомлення особі про підозру, а лише зобов'язує слідчого та прокурора здійснити такі дії у чітко передбачений кримінальним процесуальним законодавством строк – 24 години.

Наступною підставою повідомлення особі про підозру є п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, а саме обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. Одразу необхідно наголосити, що цей пункт як підстава (випадок) повідомлення особі про підозру отримав досить багато критики від науковців через свою нелогічність. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Таким чином, для того, щоб застосувати до особи будь-який запобіжний захід, особа вже повинна отримати статус підозрюваного, тобто їй має бути вручене письмове повідомлення про підозру. Крім того, вже в момент обрання запобіжного заходу слідчий суддя буде перевіряти наявність обґрунтованої підозри. Отже, така підозра має бути встановлена стороною обвинувачення ще до звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням та відображена в письмовому повідомленні про підозру. Саме через такі міркування велика кількість науковців стверджує, що дана підстава повідомлення про підозру взагалі не може бути застосована в кримінальному процесі⁴⁴. О. А. Лейба зазначає,

⁴² Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 69.

⁴³ Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. С. 15.

⁴⁴ Єрьоменко І. В. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 83; Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 22; Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. С. 94.

що «за законами логіки причинно-наслідковий зв'язок передбачає темпоральне передування причини подальшому настанню відповідних наслідків. Разом з тим порушення логіко-темпоральної неузгодженості цілком очевидне при визначенні підстави для повідомлення особі про підозру, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, що виглядає доволі алогічно... За законами логіки підстава для прийняття юридичного рішення повинна передувати у часі самому рішення. При цьому обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (окрім затримання) перед повідомленням про підозру є неможливим, оскільки відповідно до положень КПК України особа, щодо якої ставиться питання про обрання запобіжного заходу, на момент розгляду такого питання вже повинна перебувати у процесуальному статусі підозрюваного або обвинуваченого»⁴⁵. «І, звісно, що іншого порядку обрання запобіжного заходу, зокрема не інакше як після повідомленні особі про підозру, не може бути»⁴⁶. Варто погодитись з позиціями науковців та розглядати п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України як законодавчу помилку, а не як реальну підставу (випадок) повідомлення особі про підозру.

Таким чином, незважаючи на перелік одразу трьох підстав повідомлення про підозру в ч. 1 ст. 276 КПК України, ключовою буде саме та підстава, яка передбачена в п. 3 – наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. «Розглядаючи таку підставу повідомлення про підозру, як наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, можна дійти висновку, що саме їй притаманні родові ознаки для всіх перелічених у ч. 1 ст. 276 КПК України підстав. За змістом «достатність доказів» є єдиною підставою для прийняття рішення щодо повідомлення про підозру, оскільки наявність доказів, що вказує на ймовірне вчинення конкретною особою кримінального правопорушення,

які слідчий, прокурор у сукупності вважають достатніми для повідомлення особі про підозру, мають бути ґрунтовно викладені в підозрі»⁴⁷.

Власне, аналізуючи дану підставу, насамперед необхідно звернути увагу на таке оціночне формулювання, як «достатність доказів». Очевидно, що критерій достатності має оцінюватися суб'єктами оцінки доказів відповідно до внутрішнього переконання з урахуванням всіх обставин конкретного кримінального провадження та особливостей оцінки доказів у кримінальному процесі. Поряд з цим така оцінка не є абсолютною, адже результати такої оцінки будуть оцінюватися іншими учасниками кримінального провадження. У зв'язку з цим науковці приділяли досить багато уваги достатності доказів, виділяючи її як один зі стандартів доказування.

Х. Р. Слюсарчук під стандартами доказування у кримінальному провадженні розуміє «закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні»⁴⁸. Г. Р. Крет вважає, що під стандартами доказування слід розуміти «систему закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці Верховного Суду правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів і досягнення за результатами їхнього оцінювання рівня переконання, необхідного для прийняття

⁴⁵ Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 157.

⁴⁶ Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософії 081 Право. Київ, 2020. С. 70.

⁴⁷ Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 69.

⁴⁸ Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. С. 7.

відповідного процесуального рішення»⁴⁹. І. В. Гловюк та А. С. Степаненко під стандартами доказування розуміють «певний критерій (поріг) прийняття рішення для суб'єкта їхнього прийняття»⁵⁰. Л. В. Мелех їх розглядає як «певну умовну межу, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їхню якість, що дає суду підстави ухвалити, на його думку, істинне рішення»⁵¹, а В. В. Вапнярчук – «певний умовний взірєць, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як в об'єктивному (певна сукупність доказів), так і в суб'єктивному (певний рівень переконаності) аспекті) для прийняття відповідного процесуального рішення»⁵². У межах вказаного підходу О. В. Литвин пов'язує поняття стандартів доказування виключно з поняттям внутрішнього переконання та визначає їх як «рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, який є результатом оцінки доказів, необхідним для прийняття початкового, проміжного або підсумкового процесуального рішення у кримінальному провадженні»⁵³.

Якщо ж повертатися до оцінки такого стандарту доказування, як достатність доказів, то варто зазначити, що Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення про підозру розуміють «достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна

особа вчинила кримінальне правопорушення»⁵⁴. «Так як підозра формулюється у свідомості слідчого та/або прокурора на підставі суб'єктивного переконання, виходячи із зібраних у кримінальному провадженні доказів, то достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення – це оцінене поняття»⁵⁵. «Це можуть бути показання потерпілих, свідків, документи, протоколи слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, висновки ревізій, акти перевірок, висновки експертів, тобто будь-які докази, зібрані в порядку, передбаченому КПК України. У кожному конкретному провадженні питання про достатність доказів для висновку про підозру особи вирішується, виходячи з обставин розслідування на підставі їхнього усебічного, повного й неупередженого дослідження»⁵⁶. В. М. Зінченко слушно зазначає, що достатність доказів як умова стандарту доказування «достатня підстава» встановлюється шляхом «підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити процесуальні рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій»⁵⁷.

⁴⁹ Крет Г. Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6. Vol. 2. С. 137.

⁵⁰ Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 6.

⁵¹ Мелех Л. В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 252.

⁵² Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. С. 148.

⁵³ Литвин О. В. Кримінальне процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. С. 59.

⁵⁴ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 163–164.

⁵⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2013. С. 638.

⁵⁶ Боруш А. О. Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення. *Науковий вісник Херсонськ. держ. ун-ту*. 2014. Вип. 6-1. Том 4. С. 31.

⁵⁷ Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. С. 14.

Власне, достатність як одна з властивостей доказів досліджується вже досить давно у правовій доктрині. Так, С. Стахівський під достатністю доказів розуміє таку їхню сукупність на певному етапі провадження, яка дозволяє прийняти законне й обґрунтоване рішення у справі⁵⁸. М. В. Деев розглядає достатність доказів як властивість сукупності доказів у справі, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у вірогідному встановленні наявності або відсутності обставин предмета доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі⁵⁹. На думку М. М. Стоянова, «достатність являє собою системну властивість доказів, компонентами якої є: логічна послідовність, однозначність висновків, погодженість і несуперечність доказів і встановлених обставин, стійкість знання (незмінність у разі виникнення сумнівів щодо одного з доказів), повнота встановлених обставин предмета доказування, інваріантність (сталість змісту знання незалежно від його подальшого обґрунтування)»⁶⁰. «Лише в останню чергу оцінюється достатність належних, допустимих і вірогідних доказів, встановлення обставин кримінальної справи та її вирішення по суті. Отже, помилки у визначенні допустимості, належності та достатності доказу ведуть до того, що докази виявляються недостатніми. Достатньою сукупністю доказів, визнається оцінювана на основі внутрішнього переконання сукупність відомостей, що забезпечує безсумнівне встановлення наявності або відсутності обставин предмета доказування, прийняття процесуальних рішень та вирішення справи по суті»⁶¹.

⁵⁸ Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 6. С. 138.

⁵⁹ Деев М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. С. 7.

⁶⁰ Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. С. 14.

⁶¹ Стоянов М. Зв'язок властивостей доказів у кримінальному судочинстві України. *Сучасний вимір держави та права* / за ред. В. І. Терентьєва та ін. Миколаїв : Іліон, 2008. С. 478.

В. М. Зінченко розглядає достатність доказів як «системну процесуальну властивість, яка відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення»⁶².

На думку І. Л. Чупрікової, достатність доказів містить елементи суб'єктивізму і характеризується сукупністю усіх наявних доказів, зібраних особою, яка здійснює їхню оцінку, керуючись законом, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується не всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження⁶³. С. О. Шульгін робить висновок, що «що внутрішньому переконанню при визначенні доказів достатніми належить найбільша роль. Так, визначаючи докази достатніми для прийняття рішення, вони, насамперед, повинні бути оцінені з точки зору належності допустимості та вірогідності. Провівши оцінку вже наявної сукупності доказів на відповідність зазначеним критеріям, слідчий, прокурор, керуючись саме внутрішнім переконанням повинні вирішити, чи цих доказів достатньо для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють ці докази один одного, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості чи суперечності, чи достатньо таких доказів для обґрунтування єдино можливого висновку, який став ціллю (об'єктом) доказування та прийняття відповідного процесуального рішення, а також чи достатньо цих доказів для спростування інших висновків, які найбільш подібні до того, який став підставою для процесуального рішення, а також протилежного висновку тому, що був зроблений». «Достатність належних, допустимих і вірогідних доказів

⁶² Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. С. 10.

⁶³ Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. С. 12.

оцінюється лише в останню чергу. Провівши оцінку вже наявної сукупності доказів на відповідність зазначеним критеріям, слідчий, прокурор, керуючись внутрішнім переконанням, повинні вирішити, чи цих доказів достатньо для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють ці докази один одного, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості чи суперечності, чи достатньо таких доказів для обґрунтування єдиного можливого висновку, який став ціллю (об'єктом) доказування та прийняття відповідного процесуального рішення, а також чи достатньо цих доказів для спростування інших висновків, які найбільш подібні до того, який став підставою для процесуального рішення, а також протилежного висновку тому, що був зроблений»⁶⁴.

Загалом можна помітити, що хоча серед науковців відсутня єдина позиція щодо сутності достатності як властивості доказів, в цілому вчені використовують однакові ознаки для опису даної властивості. Насамперед у кримінальній процесуальній доктрині звертається увага на значення внутрішнього переконання для визначення сукупності доказів для прийняття певного процесуального рішення або вчинення певної процесуальної дії. Також науковці зазначають, що достатність доказів має оцінюватися відповідно до обставин конкретного кримінального провадження і в значній мірі буде залежати від специфіки такого провадження. Якщо допустимість доказів є відносно «сталою» властивістю в тому розумінні, що законність процедури збирання доказів не оцінюється специфікою кримінального провадження, а лише виконанням вимог кримінального процесуального законодавства, то допустимість доказів має визначатися саме особливостями завдань, які ставляться перед представниками сторони обвинувачення в кожному конкретному кримінальному провадженні. Саме тому науковці так активно звертають увагу на внутрішнє переконання при

оцінці достатності доказів, адже дана властивість не має певних об'єктивних ознак, які мають бути враховані уповноваженими суб'єктами, що значно ускладнює доктринальне дослідження вказаної проблеми.

Крім того, вчені неодноразово звертають увагу на те, що оцінка достатності доказів відбувається лише в своїй сукупності, саме на цьому необхідно зробити додатковий акцент. Відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Таким чином, сам законодавець робить акцент на тому, що така властивість доказів, як достатність, характеризується не внутрішньою специфікою самої доказової інформації (чи відноситься вона до кримінального провадження або чи була вона отримана у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством). Достатність доказів може бути оцінена виключно шляхом оцінки всієї сукупності доказової інформації та можливістю прийняти певне процесуальне рішення (вчинити процесуальну дію), маючи саме таку сукупність доказів. І теоретики, і практики відносно одностайні щодо неможливості використання єдиного доказу як достатнього для прийняття будь-якого процесуального рішення. Наскільки б визначальною не була роль даного доказу, в будь-якому випадку має пройти певний процес верифікації, адже такий доказ також має бути достовірним, що перевіряється іншими доказами.

Також слід звернути увагу на формулювання, яке використовується законодавцем в п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України – «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Таким чином, доказів має бути достатньо не для вручення (чи здійснення) повідомлення про підозру, а саме для «підозри». У межах даного монографічного

⁶⁴ Шульгін С. О. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 113.

дослідження нами вже було зроблено висновок, що підозра – це припущення про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК. Відповідно, аналізуючи таку властивість доказів, як достатність, слідчий та прокурор повинні встановити, чи достатньо зібраних доказів для формування у них обґрунтованого припущення про причетність особи до кримінального правопорушення. Звертаємо увагу саме на обґрунтованість, адже незважаючи на той факт, що підозра все ще є лише припущенням про причетність особи (на відміну від обвинувачення), таке припущення має бути зрозумілим та допустимим іншим учасникам кримінального провадження. Крім того, повідомлення про підозру також може бути предметом оскарження до слідчого судді, який в якості незацікавленого учасника кримінального провадження також має погодитись із зазначеним припущенням.

Як вже було неодноразово зазначено, достатність доказів для повідомлення особі про підозру має оцінюватися в кожному конкретному кримінальному провадженні окремо, а тому неможливо виділити чіткі правила оцінки достатності доказів для підозри особи. Водночас можна спробувати виділити наступні два критерії, які можуть допомогти слідчому та прокурору прийняти рішення про те, чи необхідно продовжити збирати докази, чи вже можна повідомляти особі про підозру відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України:

1) достатність доказів для того, щоб переконати «об'єктивного спостерігача» в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити кримінальне правопорушення. Хоча даний критерій є вкрай очевидний і сформований з рішення ЄСПЛ «Ничипорук і Йонкало проти України», в якому надається тлумачення обґрунтованої підозри, однак ефективність такого критерію складно переоцінити. І слідчий, і прокурор є зацікавленими особами в кримінальному провадженні (в даному випадку ведеться мова про процесуальну зацікавленість), а тому їм інколи складно оцінити ті чи інші обставини об'єктивно, без

врахування власної потреби у розкритті кримінального правопорушення та направленні обвинувального акту до суду. Саме тому і необхідно застосовувати метод «об'єктивного спостерігача», тобто оцінити зібрану сукупність доказів зі сторони особи, яка ніяким чином не зацікавлена в результатах кримінального провадження (умовний слідчий, судді) та яка може дати об'єктивну оцінку відповідним обставинам. Якщо у слідчого та прокурора в ході такого розумового моделювання буде відчуття, що для «об'єктивного спостерігача» доказів недостатньо для переконання в обґрунтованості підозри, то в такому випадку необхідно продовжити збирання доказів;

2) факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення. Кримінальна процесуальна доктрина дещо скептично розглядає п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України як окрему підставу повідомлення про підозру, адже будь-яке повідомлення повинно здійснюватися за наявності достатньої сукупності доказів. Водночас факт затримання особи, крім того, що встановлює чіткий термін, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру, також вказує на потенційне отримання доказів, які недвозначно вказують на причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Як правило, це стосується показань свідків-очевидців або інших доказів щодо події кримінального правопорушення (наприклад, відеозапис злочинного посягання, зроблений камерою спостереження). Затримуючи особу на місці вчинення кримінального правопорушення, уповноважена посадова особа повинна мати вже в той момент достатні підстави вважати, що ця особа дійсно причетна до правопорушення. Дійсно, затримання може бути помилковим, проте в такому випадку питання про повідомлення особі про підозру ставитися взагалі не повинно. Якщо ж слідчий та прокурор вбачають підстави для повідомлення про підозру, то вони повинні використати і ті докази, які стали причиною затримання або були отримані безпосередньо після затримання на місці вчинення кримінального правопорушення. У такий спосіб слідчий та прокурор зможуть довести не лише наявність обґрунтованої підозри, а також опосередковано довести законність затримання, що хоча прямо

і не передбачається кримінальним процесуальним законодавством, проте дозволить більш повно оцінити допустимий ступінь втручання в права людини. Відповідно, оцінюючи достатність доказів для повідомлення про підозру затриманій особі, слідчий та прокурор повинні зважати на докази, які були отримані в момент затримання або безпосередньо після нього, адже таких доказів за умови обґрунтованого затримання вже має бути достатньо для формування твердження про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Як правило, в таких кримінальних провадженнях саме докази, які були зібрані в момент затримання або безпосередньо після нього (мова ведеться про ті ж показання свідків-очевидців), будуть основою не лише підозри, а і обвинувачення, адже вони є прямими та дозволяють зробити досить однозначний висновок щодо винуватості особи. Відповідно, якщо уявити сукупність доказів як певний масив, у випадку затримання особи такий масив може бути значно менший, адже доказове значення таких доказів, як правило, бути сильнішим за інші докази, які будуть зібрані в ході досудового розслідування.

Ведучи мову про повідомлення особі про підозру в якості окремого кримінального процесуального інституту, не можна оминути увагою і питання суб'єктів, на яких покладається обов'язок здійснити відповідні процесуальні дії.

Власне, коло осіб, які можуть бути залучені до повідомлення особі про підозру, може різнитися в залежності від того, який саме обов'язок постає перед уповноваженою на те особою. Так, відповідно до ч. 3 ст. 276 КПК України, після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Згідно з ч. 1 ст. 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Подібне положення передбачене і в ч. 1 ст. 278 КПК України – письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором. Таким чином, законодавець в процесі здійснення повідомлення про підозру виділяє наступних суб'єктів: слідчий, прокурор та «інша

уповноважена службова особа», при цьому слідчий та прокурор можуть вчиняти всі дії, пов'язані з повідомлення про підозру (крім затвердження письмового повідомлення про підозру, що належить до виключної компетенції прокурора), а «інша уповноважена службова особа» може лише після повідомлення про підозру на прохання підозрюваного детально роз'яснити кожне його права. У даному випадку необхідно зазначити, що законодавець не уточнює, хто саме є цією уповноваженою особою, яка може роз'яснити права підозрюваного. Дане положення необхідно тлумачити нерозривно з ч. 2 ст. 276 КПК України, де вказано, що у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Тобто право на роз'яснення має лише та особа, яка також має право здійснити затримання відповідно до ст. 208 КПК України і лише після такого затримання. На думку М. Я. Никоненко, до таких осіб відноситься працівник будь-якого правоохоронного органу «за умови, що право на затримання особи йому надано законом. Крім того, уповноваженою службовою особою, яка вправі здійснити затримання, є керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном; капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. А ще це може бути інша службова особа, уповноважена на вчинення процесуальних дій, якщо керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального

правопорушення»⁶⁵. Відповідно до іншої позиції, уповноважена службова особа – це працівник органів внутрішніх справ, органів безпеки, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України та інших правоохоронних органів, який має право здійснити затримання особи⁶⁶. Якщо адаптувати таку позицію до вимог актуального кримінального провадження (наприклад, представники БЕБ замість представників органів безпеки, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства), то можна взяти її за основу, адже в даному випадку надається перелік представників тих правоохоронних органів, які найчастіше здійснюють затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У межах даного монографічного дослідження немає необхідності детально зупинятися на питанні осіб, які досить опосередковано беруть участь у повідомленні про підозру. Доцільніше в даному випадку визначити коло осіб, які мають право складати та вручати письмове повідомлення про підозру.

Як вже було зазначено, такими особам відповідно до КПК України є слідчий та прокурор. Також у ст. 298⁴ КПК України зазначено, що письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК України. Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновок спеціаліста за їхньої наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення

⁶⁵ Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання в кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 89.

⁶⁶ Затримання особи у кримінальному провадженні. *Офіційний сайт територіальної громади*. Баришівська селищна рада.

експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України. У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Таким чином, законодавець встановлює додаткові правила повідомлення про підозру при розслідуванні кримінальних проступків, які стосуються специфіки ознайомлення підозрюваного з результатами медичного освідування та (або) висновку спеціаліста. Водночас необхідно звернути увагу саме на ч. 1 ст. 298⁴ КПК України, де лише зазначено, що письмове повідомлення про підозру складається дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК України. Таке формулювання викликає одразу декілька зауважень.

По-перше, ст. 298⁴ КПК України допускає лише участь дізнавача у складанні письмового повідомлення про підозру. Проте, як нами вже було неодноразово підкреслено, повідомлення про підозру не обмежується лише складанням самого документа, а також повинно передбачати і його вручення. Ст. 298⁴ КПК України має відсильний характер, тобто апелює до Глави 22 КПК України. Водночас у зазначеній главі мова ведеться виключно про слідчого та прокурора. Таким чином, виходячи зі специфіки зазначених положень, можна сказати, що дізнавач може лише складати письмове повідомлення про підозру, проте не може його вручити. Така позиція не відповідає практиці, яка на даний момент склалася, та іншим положенням КПК України. Насамперед мова ведеться про ст. 40¹ КПК України, де зазначено, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Водночас дане положення є загальним та не може застосовуватись, якщо існує колізія із спеціальним положенням КПК України (приклад – ч. 1 ст. 236 КПК України, де зазначено, що обшук може проводити лише слідчий та прокурор, що виключає можливість проведення даної слідчої дії дізнавачем). Таким чином, виникає ситуація, за якої дізнавач бере активну участь у всьому процесі здійснення повідомлення про підозру, проте відповідно до спеціальної статті він може лише складати письмове

повідомлення про підозру, але не вручати його.

По-друге, формулювання «у випадках та порядку, передбачених КПК України», не дозволяє визначити ступінь застосування загальних положень Глави 22 КПК України при повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, адже в зазначеній главі мова ведеться виключно про слідчого. Знов-таки, розуміючи логіку законодавця та застосовуючи положення ст. 40¹ КПК України, можна дійти однозначного висновку, що дізнавач під час повідомлення про підозру наділяється всіма повноваженнями слідчого, тобто і на складання, і на вручення. Водночас з точки зору юридичної техніки слід зазначити, що формулювання, яке надано в ч. 1 ст. 298⁴ КПК України, є вкрай невдалим та дозволяє недобросовісним учасникам кримінального провадження заперечувати проти законності повідомлення особі про підозру дізнавачем.

У зв'язку з цим пропонується така редакцію ч. 1 ст. 298⁴ КПК України: «1. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку здійснюється за правилами, передбаченими Главою 22 цього Кодексу. У процесі повідомлення про підозру дізнавач наділяється правами слідчого». У даному випадку необхідно зробити декілька роз'яснень. По-перше, такою редакцією не обмежується процес повідомлення про підозру лише складанням письмового повідомлення, а охоплюємо всі етапи такої кримінальної процесуальної діяльності. По-друге, пропонується надати чітке посилання на Главу 22 КПК України як основу будь-якого повідомлення про підозру. По-третє, пропонується чітко зазначити, що при використанні Глави 22 КПК України слово «слідчий» можна замінювати на слово «дізнавач», що має унеможливити будь-яке помилкове тлумачення зазначених положень кримінального процесуального законодавства. Дійсно, таке положення буде дублювати ч. 1 ст. 40¹ КПК України, проте варто підкреслити, що, на відміну від ст. 40¹ КПК України, ст. 298⁴ КПК України є спеціальною нормою, яка має пріоритет над загальними нормами.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

2.1. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

Відповідно до ч. 1 ст. 10 КПК України, не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Дане положення кримінального процесуального законодавства є прямим відображенням ст. 24 Конституції України, де зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом та не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Таким чином законодавець одразу на декількох рівнях визначає рівність усіх учасників кримінального провадження перед законом і судом як одну з основних засад кримінального провадження. Проте ця засада не є абсолютною, про що зазначено в ч. 2 ст. 10 КПК України «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями». Таким чином, забезпечується максимально ефективно застосування кримінальної процесуальної процедури, що передбачає застосування спеціальних правових норм відносно осіб, які потребують додаткового захисту через вади здоров'я, або, наприклад, в силу особливої вразливості через займані посади, до яких і можна віднести окрему категорію осіб, що і є диференціацією

кримінальної процесуальної форми. «Специфіка суб'єкта, який вчинив суспільно небезпечне діяння, викликає необхідність диференціювання процедури кримінального судочинства на звичайне провадження та таке, що містить додаткові гарантії забезпечення прав його учасників, а тому і є ускладненим порівняно із звичайним порядком (провадження у справах неповнолітніх, провадження по застосуванню примусових заходів медичного або виховного характеру, провадження щодо окремих категорій осіб)»⁶⁷.

«Дія кримінального процесуального закону (з огляду на низку публічно-правових інтересів) може ґрунтуватися не лише на засаді рівності всіх перед законом (ст. 24 Конституції України), але й на винятках із неї. Адже службове становище деяких категорій осіб може зумовлювати у кримінальному судочинстві наявність імунітету (тобто особливих умов порядку початку кримінального провадження, притягнення до кримінальної відповідальності та провадження у справі), що включає необхідність отримання особливого дозволу на здійснення щодо них деяких чи усіх процесуальних дій. Наявність імунітету аж ніяк не означає набуття такими особами особистих переваг та вигод, а є певною гарантією ефективності виконання ними суспільних та державних функцій. Процесуальний імунітет своєю безпосередньою юридичною підставою має не засаду рівності усіх перед законом і судом, а інші правові засади – незалежності суддів, розподілу влади тощо.

Необхідність встановлення додаткових гарантій незалежної професійної діяльності певних категорій представників державної влади й управління зумовлена передусім специфікою повноважень її суб'єктів та важливістю соціальних завдань, що вирішуються у рамках цієї діяльності. Вимога про забезпечення безперешкодного та незалежного здійснення повноважень,

як правило, висувається при аналізі діяльності органів судової та законодавчої влади, а також окремих посадових осіб місцевого самоврядування та виконавчої влади. Важливість забезпечення незалежного функціонування різних гілок державної влади (та їхніх органів) підкреслюється конституційно-правовим регулюванням їхньої самостійності та незалежності. До того ж соціальні та правові гарантії таких суб'єктів, їхні обов'язки, права та відповідальність конкретизовані у положеннях спеціальних, т. зв. «статусних» законів. Зазвичай, до таких гарантій належить: спеціальний порядок їхнього призначення на посаду, припинення чи призупинення повноважень відповідної посадової особи, надання соціального та матеріального забезпечення, яке відповідає її статусу, заборона втручання у діяльність такої особи під загрозою відповідальності. У розглядуваній сфері правовідносин особливе значення надається забезпеченню недоторканності окремих категорій посадових осіб органів державної влади – забороні примусового обмеження їхньої свободи (як фізичної, так і психічної), права володіння та користування певними матеріальними об'єктами (транспортними засобами, приміщеннями, документами тощо). Такі заборони забезпечуються спеціальними нормами Конституції України та «статусних» законів, що регламентують особливий порядок та умови притягнення окремих категорій осіб до кримінальної відповідальності, здійснення щодо них окремих процесуальних дій та застосування заходів державного примусу»⁶⁸.

Водночас аналіз специфіки здійснення кримінального провадження (яке включає в себе і повідомлення про підозру) щодо окремої категорії осіб вимагає також дослідити сутність даного поняття та дати йому правову та процесуальну оцінку.

«Кримінальна процесуальна форма містить гарантії реалізації прав і свобод учасників процесу, забезпечує здійснення демократичних принципів, створює умови, які сприяють всебічному

⁶⁷ Трофименко В. М. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2012. № 3 (70). С. 245.

⁶⁸ Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 66.

і об'єктивному розгляду та вирішенню питань кримінального провадження по суті. Без належної діяльності посадових осіб органів прокуратури, досудового розслідування та суду в чітко встановленому процесуальному порядку не може бути реалізований принцип законності, здійснений захист порушених прав. Недотримання вимог кримінальної процесуальної форми є підставою для визнання того чи іншого процесуального рішення незаконним і як наслідок – його скасування»⁶⁹.

Необхідно зазначити, що науковці по-різному розглядають сутність кримінальної процесуальної форми. Г. П. Власова вважає, що кримінальну процесуальну форму необхідно розглядати як «зовнішнє вираження кримінальної процесуальної діяльності у вигляді встановленого кримінальним процесуальним законом порядку здійснення й оформлення результатів цієї діяльності»⁷⁰. Деякі вчені розглядають кримінальну процесуальну форму як «визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій та порядок прийняття процесуальних рішень»⁷¹. Більш повним є визначення, в якому кримінальна процесуальна форма розглядається як «особливий, встановлений законом процесуальний порядок розслідування, розгляду і вирішення обставин кримінального правопорушення, який полягає у визначенні: а) послідовності стадій кримінального провадження і умов переходу з однієї стадії в іншу; б) загальних умов провадження в конкретній стадії; в) підстав, умов і порядку провадження окремих процесуальних дій, за допомогою яких державні органи і посадові особи реалізують свої процесуальні повноваження, а громадяни і юридичні особи здійснюють свої права і виконують обов'язки; г) видів, змісту і форми

процесуальних рішень, які можуть бути прийняті у кримінальному провадженні»⁷².

Значення кримінальної процесуальної форми полягає в тому, що «вона забезпечує дотримання режиму законності в кримінальному процесі; створює необхідні умови для швидкого, повного та неупередженого кримінального провадження; забезпечує захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; сприяє забезпеченню виховного впливу кримінального процесу; забезпечує єдиний порядок кримінального провадження»⁷³. «Значення кримінально-процесуальної форми можна зрозуміти, крім іншого, через визначення наслідків її порушення. Так, порушення кримінально-процесуальної форми має результатом визнання процесуальних дій незаконними і як наслідок – визнання недопустимими доказів або скасування процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У судовій практиці склався підхід, за яким не будь-яке порушення вимог кримінального процесуального закону (а відповідно – і процесуальної форми), а лише істотне тягне скасування процесуального рішення у справі. При цьому слід пам'ятати, що закон передбачає і безумовні підстави як для визнання доказів недопустимим (ст. 87 КПК), так і скасування рішень, наприклад, судових рішень (ст. 412 КПК)»⁷⁴.

Загалом можна зазначити, що хоча науковці не мають єдиного визначення та значення кримінальної процесуальної форми, навіть наведеного переліку позицій достатньо для того, щоб помітити єдність у розумінні сутності даного поняття. Кримінальна процесуальна форма насамперед розглядається як певний усталений порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності. З урахуванням положень ст. 10 КПК України

⁶⁹ Власова Г. П. Співвідношення кримінальних процесуальних проваджень та диференціації кримінальних процесуальних форм. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2015. № 11. С. 154.

⁷⁰ Там само. С. 155.

⁷¹ Кримінальний процес України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. Київ, 2012. С. 16.

⁷² Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.] ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2020. С. 13.

⁷³ Кримінальний процес України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. Київ, 2012. С. 17.

⁷⁴ Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.] ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2020. С. 13.

до всіх учасників кримінального провадження має застосовуватись єдина кримінальна процесуальна форма. Водночас особливі умови також допускають застосування спеціальних кримінальних процесуальних форм для того, щоб у повній мірі гарантувати реалізацію всіх прав та обов'язків учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим виникає потреба у диференціації кримінальної процесуальної форми.

Ю. М. Грошевий обґрунтовано стверджував, що «однією з тенденцій розвитку системи процесуального права є диференціація і спеціалізація процесуальних процедур. Сама поява процесуального права є результатом функціональної спеціалізації правового регулювання»⁷⁵. Як зазначають Л. М. Лобойко та О. А. Банчук, «зазвичай порядок провадження є єдиним (уніфікованим) у всіх кримінальних провадженнях, але в деяких випадках законодавець установлює особливі – диференційовані – порядки провадження. Диференціація кримінальної процесуальної форми може бути пов'язана як з ускладненням, так і зі спрощенням провадження»⁷⁶. «Під диференціацією кримінальної процесуальної форми слід розуміти можливість у рамках єдиної судової системи, єдиного кримінального процесуального законодавства, ґрунтуючись на єдиних засадах кримінального провадження, вирішувати його єдині завдання різними способами. Виділяють два напрями диференціації кримінальної процесуальної форми – її спрощення та ускладнення»⁷⁷.

З цього приводу досить слушну позицію наводить В. М. Трофименко: «наявність окремих проваджень у системі всього кримінального провадження є свідченням функціональної диференціації процесуальної форми, оскільки виділяються

окремі елементи системи, що відрізняються суттєвими особливостями предмета правового регулювання (матеріальні та процесуальні відносини), які обумовлюють необхідність встановлення того чи іншого порядку здійснення кримінального провадження. Кожен із цих елементів характеризується власним функціональним призначенням і спрямований на вирішення спеціальних завдань, що в сукупності створюють передумови вирішення завдань усієї системи (кримінального провадження в цілому), а також відрізняються своєю стадійністю та специфічною формою. Прикладом функціональної диференціації є, зокрема, виникнення окремих проваджень, у порядку яких слідчий суддя під час досудового розслідування кримінальних правопорушень реалізує надані йому законом повноваження (розгляд скарг, клопотань тощо). Функціональне призначення таких проваджень полягає в забезпеченні можливості здійснення під час досудового розслідування функції судового контролю, що потребує наявності окремого специфічного порядку розгляду та вирішення слідчим суддею питань, які віднесені до його компетенції. У даному випадку йдеться саме про функціональну диференціацію, адже виділення та умовна автономізація у системі кримінального провадження її окремих елементів розширює функції самої системи, забезпечує в такий спосіб судовим контролем права і законні інтереси людини під час досудового розслідування»⁷⁸.

Відповідно до найбільш усталених позицій у кримінальній процесуальній доктрині, кримінальна процесуальна форма може бути звичайною, спрощеною та ускладненою. Спрощена форма передбачає зменшення кількості процесуальних дій, для завершення кримінального провадження (наприклад, провадження на підставі угод чи при розслідуванні, розгляді та вирішенні кримінальних проступків). Відповідно, ускладнена кримінальна процесуальна форма вимагає від уповноважених посадових осіб застосування додаткових процедур задля кращого гарантування

⁷⁵ Грошевий Ю. М. Проблеми спеціалізації судових процедур. *Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України* : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук.-практ. конф. (25–26 січ. 2001 р.) / за заг. ред. В. В. Комарова. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. С. 27.

⁷⁶ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. Київ : Ваїте, 2014. С. 20.

⁷⁷ Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю. Харків : Право, 2013. 824 с.

⁷⁸ Трофименко В. М. Поняття диференціації кримінальної процесуальної форми. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 179.

прав та законних інтересів уразливих учасників кримінального провадження (наприклад, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб чи провадження щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Звичайна форма передбачає застосування стандартних кримінальних процесуальних процедур та не передбачає використання будь-яких статей з Розділу VI КПК України, який має назву «Особливі порядки кримінального провадження». Власне, логіка такого поділу є очевидною та не потребує додаткових пояснень, а тому є загальноприйнятною серед науковців та практиків. Водночас пропонується подивитися на диференціацію кримінальної процесуальної форми дещо під іншим кутом.

Необхідно підкреслити, що різні форми здійснення кримінального провадження не є ізольованими одна від одної та не виключають застосування окремих положень з різних процедур. Наприклад, у процесі здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (ускладнена форма) може виникнути потреба в укладенні угоди про визнання винуватості (спрощена форма). Якщо рухатися за стандартним поділом всіх форм на звичайну, ускладнену та спрощену, то наведене в прикладі кримінальне провадження не підпадає під жодну із запропонованих груп. Водночас все частіше в практиці антикорупційних інституцій (НАБУ та САП) зустрічаються такі «змішані» кримінальні процесуальні форми, які мають одночасно ознаки спрощення та ускладнення.

У зв'язку з цим пропонується стандартну тріаду класифікації кримінальних процесуальних форм доповнити також такою формою, як змішана, яка може включати в себе елементи спрощеної та ускладненої. Уданому випадку необхідно звернути увагу, що кримінальна процесуальна форма не є статичним інститутом в тому аспекті, що застосування однієї форми виключає застосування іншої. Відповідно до доктринально прийнятого визначення, кримінальний процес насамперед являється діяльністю, тобто в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень уповноважені посадові особи вчиняють

низку процесуальних дій відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Як вже було зазначено, кримінальна процесуальна форма визначає порядок такої діяльності, водночас вибір конкретної норми КПК України, яку необхідно застосувати в тій чи іншій ситуації, залежить від розсуду уповноваженого учасника кримінальних процесуальних відносин. Таким чином, форма лише надає узагальнену уяву щодо порядку здійснення кримінального провадження, проте не обмежує уповноважених учасників застосовувати елементи інших порядків кримінального провадження, якщо цього вимагають особливості конкретного кримінального провадження та дозволяє саме кримінальне процесуальне законодавство.

Якщо ж брати за основу «чисте» провадження відносно окремої категорії осіб, то всі вчені відносять його до ускладненої кримінальної процесуальної форми, адже окремі процедури здійснення кримінального провадження вимагають додаткових процесуальних дій. При цьому ускладнення кримінальної процесуальної форми пов'язано виключно із обійманою посадою або професійною діяльністю осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

«Наявність імунітету аж ніяк не означає набуття такими особами особистих переваг та вигод, а є певною гарантією ефективності виконання ними суспільних та державних функцій. Процесуальний імунітет своєю безпосередньою юридичною підставою має не засаду рівності усіх перед законом і судом, а інші правові засади – незалежності суддів, розподілу влади тощо. Необхідність встановлення додаткових гарантій незалежної професійної діяльності певних категорій представників державної влади й управління зумовлена передусім специфікою повноважень її суб'єктів та важливістю соціальних завдань, що вирішуються у рамках цієї діяльності. Вимога про забезпечення безперешкодного та незалежного здійснення повноважень, як правило, висувається при аналізі діяльності органів судової та законодавчої влади, а також окремих посадових осіб місцевого самоврядування та виконавчої влади. Важливість забезпечення незалежного функціонування різних гілок державної влади

(та їхніх органів) підкреслюється конституційно-правовим регулюванням їхньої самостійності та незалежності. До того ж соціальні та правові гарантії таких суб'єктів, їхні обов'язки, права та відповідальність конкретизовані у положеннях спеціальних, т. зв. «статусних» законів. Зазвичай до таких гарантій належить: спеціальний порядок їхнього призначення на посаду, припинення чи призупинення повноважень відповідної посадової особи, надання соціального та матеріального забезпечення, яке відповідає її статусу, заборона втручання у діяльність такої особи під загрозою відповідальності. У розглядуваній сфері правовідносин особливе значення надається забезпеченню недоторканності окремих категорій посадових осіб органів державної влади – забороні примусового обмеження їхньої свободи (як фізичної, так і психічної), права володіння та користування певними матеріальними об'єктами (транспортними засобами, приміщеннями, документами тощо). Такі заборони забезпечуються спеціальними нормами Конституції України та «статусних» законів, що регламентують особливий порядок та умови притягнення окремих категорій осіб до кримінальної відповідальності, здійснення щодо них окремих процесуальних дій та застосування заходів державного примусу»⁷⁹.

Відповідно, диференціація кримінальної процесуальної форми щодо окремої категорії осіб є важливою гарантією недопущення тиску на осіб, які в силу своєї діяльності можуть самостійно або колегіально ухвалювати важливі управлінські рішення або мати прямий чи опосередкований вплив на інших учасників кримінального провадження. Проте перед тим, як визначити, які саме особливості передбачає таке кримінальне провадження, насамперед необхідно встановити, хто відноситься до «окремої категорії осіб» та наскільки таке формулювання може бути прийнятним у кримінальному провадженні, що і буде зроблено в наступному підрозділі даного монографічного дослідження.

⁷⁹ Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 66.

2.2. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ОКРЕМА КАТЕГОРІЯ ОСІБ»

Як вже було зазначено в даному монографічному дослідженні, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб необхідно задля того, щоб забезпечити таких осіб, які в силу своєї професійної діяльності, можуть бути залежними від незаконного здійснення щодо них кримінальної процесуальної діяльності. Відповідно до ст. 480 КПК України, особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника.

Саме щодо таких осіб слідчий та прокурор повинні застосовувати спеціальну процедуру, передбачену Главою 37 КПК України. Проте перед тим, як застосовувати відповідні положення кримінального процесуального законодавства, уповноважена посадова особа повинна визначити, чи набула така особа такої спеціальної правосуб'єктності.

Як слушно зазначає І. С. Окунев, правосуб'єктність – це «не просто соціальна, а визначена соціально-юридична властивість. Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення

суб'єкта певними соціально-правовими можливостями, а з іншого – установлення їхніх меж, кордонів. Здатність бути носієм юридичних прав та обов'язків і називається правосуб'єктністю»⁸⁰. «Слід підкреслити, що у правовій доктрині та законодавстві (на міжнародному та національному рівнях) суб'єкта права визначають через його правосуб'єктність. Правосуб'єктність – це можливість чи здатність особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками»⁸¹.

Традиційно правосуб'єктність містить поєднання трьох елементів: правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (у всякому разі значна частина науковців підтримує це бачення). Зважаючи на зв'язок процесуального права з матеріальним, уявляється доцільним зазначити, що «в класичному варіанті правоздатність громадянина виникає від моменту його народження і припиняється його смертю. Юридична особа може мати цивільні права, що відповідають цілям діяльності, визначеним в його установчих документах, і нести у зв'язку із цією діяльністю обов'язки»⁸². Під кримінально-процесуальною правоздатністю треба розуміти «здатність мати кримінально-процесуальні права й обов'язки, а під кримінально-процесуальною дієздатністю – здатність їх особисто здійснювати чи виконувати. Кримінально-процесуальна дієздатність, як і цивільна, може бути обмежена»⁸³. З цього приводу науковці слушно зазначають, що «неповна або обмежена кримінально-процесуальна правосуб'єктність учасників кримінального провадження має місце, коли наявне фактичне обмеження дієздатності особи. Це не позбавляє особу права брати участь у кримінальному провадженні,

однак суттєво впливає на її процесуальний статус. Прикладом може бути положення ст. 44 КПК. У кримінальному судочинстві мають місце ситуації, коли учасник володіє одночасно правосуб'єктністю, в якій поєднують правоздатність та дієздатність, які співвідносяться з процесуальним статусом двох або більше учасників кримінального провадження»⁸⁴.

С. С. Бичкова виділяє наступні ознаки процесуальної правосуб'єктності осіб: «регламентованість нормами процесуального права, невід'ємний зв'язок з її носієм – майбутнім суб'єктом процесуальних правовідносин з відповідним правовим статусом; зовні правосуб'єктність виявляється у визначеній законом формі – «здатності» суб'єкта вступати у процесуальні правовідносини; належить до передумов виникнення процесуальних правовідносин, зокрема, формування такого їхнього елемента, як зміст; є передумовою набуття процесуального правового статусу учасника процесу»⁸⁵. «Втім правоздатність у матеріальному праві не тотожна процесуальній правоздатності. Якщо правоздатність у матеріальному праві – це здатність мати суб'єктивні права й обов'язки (право власності, право вимоги та інше), то процесуальна правоздатність – це здатність вимагати судового захисту, мати процесуальні права й обов'язки, бути особою, що бере участь у провадженні. Для того щоб особисто реалізовувати свої процесуальні права в суді шляхом здійснення процесуальних дій, необхідно володіти процесуальною дієздатністю. Процесуальна дієздатність – здатність особисто здійснювати процесуальні дії, особисто здійснювати свої процесуальні права і процесуальні обов'язки»⁸⁶.

М. Веселов, В. Гайденок та К. Приходько зазначають, що за загальним правилом у теорії кримінального процесу

⁸⁰ Окунев І. С. Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 37. С. 59.

⁸¹ Зайчук О. В. Теорія держави і права : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006.

⁸² Яценко Н. Г. Цивільна процесуальна правосуб'єктність суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (26). С. 52.

⁸³ Толокольніков С. В. Кримінально-процесуальна правосуб'єктність юридичних осіб. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3 (16). С. 59.

⁸⁴ Веселов М., Гайденок В., Приходько К. Правосуб'єктність учасників кримінального провадження: проблеми законодавчого врегулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 173.

⁸⁵ Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. С. 47.

⁸⁶ Яценко Н. Г. Цивільна процесуальна правосуб'єктність суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (26). С. 54.

правосуб'єктністю володіють усі особи, які на стадії відкриття кримінального провадження можуть стати суб'єктами кримінально-процесуальних відносин разом з іншими особами або уповноваженими державними органами. Суб'єкти кримінального судочинства та інші особи, які беруть у ньому участь, можуть стати суб'єктами кримінально-процесуальних відносин за наявності певних умов – свого роду певних юридичних фактів правосуб'єктності⁸⁷. «Так, наприклад, умовами правосуб'єктності слідчого чи прокурора є: а) призначення їх на посаду в установленому порядку компетентною особою (п. 17, ч. 1, ст. 3 КПК); б) факт кримінального правопорушення (або його ознак), внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і відкриття кримінального провадження (ст. 214 КПК); в) визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування керівником органу досудового розслідування (ч. 2, ст. 39 КПК); г) відсутність законних правових підстав для відводу чи самовідводу (ст. 77 КПК) тощо. Умовами правосуб'єктності судді або слідчого судді, у свою чергу, є: а) призначення особи на посаду в установленому законом порядку компетентною особою або органом (п. 18 або 23, ч. 1, ст. 3 КПК); б) відсутність підстав для відводу або самовідводу (ст. 75 КПК); в) прийняття кримінальної справи до свого провадження в порядку розподілення автоматизованою системою (п. 1 ч. 1 та ч. 3 ст. 35 КПК). Правосуб'єктність судових органів є чітко визначеною залежно від інстанційності судового органу і його функцій. Кожен судовий орган, чи то місцевий суд, чи суд апеляційної або касаційної інстанції, наділяються характерною, властивою лише для них юрисдикцією і комплексом повноважень. За своєю суттю повноваження можуть бути предметні та функціональні. Предметні повноваження є такими повноваженнями органу судової влади, які визначають межі юрисдикції органу судової влади. Функціональні повноваження – це різноманітні дії вказаного

⁸⁷ Веселов М., Гайденко В., Приходько К. Правосуб'єктність учасників кримінального провадження : проблеми законодавчого врегулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 174.

судового органу в процесі здійснення правосуддя, які пов'язані з діями суду щодо керівництва процесом»⁸⁸.

Зазначених нами позицій вже достатньо для розуміння сутності кримінальної процесуальної правосуб'єктності, тобто можливості мати та реалізовувати кримінальні процесуальні права, обов'язки та повноваження в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Водночас необхідно констатувати відсутність доктринального дослідження спеціальної правосуб'єктності, тобто такої, яка пов'язана із набуттям кримінального процесуального статусу в окремій категорії осіб. Так, відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Таким чином, особа набуває права та обов'язки підозрюваного з моменту повідомлення їй про підозру, з моменту затримання чи з моменту складання відповідного процесуального документа та неможливості його вручення. Водночас кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб вимагає також встановлення додаткових особливостей процесуального статусу таких осіб, які дозволяють їм користуватися додатковими правами та процесуальними гарантіями. У зв'язку з цим критично важливим є визначення чіткого моменту, з якого особа отримує такі додаткові гарантії (тобто починає відноситись до «окремої категорії осіб») та в який момент вона цих гарантій позбувається.

Відповідно до ЗУ «Про статус народного депутата України», «народний депутат України є обраний відповідно до ЗУ «Про вибори народних депутатів України» представник українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати

⁸⁸ Загальна теорія держави і права : навч. посібн. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1999. С. 117–118.

повноваження, передбачені Конституцією України та законами України. Ст. 2 зазначеного закону каже, що повноваження народного депутата починаються після складення ним присяги на вірність Україні перед Верховною Радою України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом. У ст. 79 Конституції України вказується, що перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу. Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом. Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата. Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги».

У ст. 81 Конституції України надані переліки випадків, коли припиняються повноваження народних депутатів. Так, повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України. Крім того, «повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті».

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

«Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України приймається Верховною Радою України, а в окремих випадках – судом. У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть. У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення».

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про статус народного депутата України», «у разі невиконання вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності повноваження народного депутата припиняються достроково на підставі закону за рішенням суду. Комітет, до компетенції якого входять питання депутатської етики, розглядає відповідні матеріали і подає висновок Голові Верховної Ради України, який у десятиденний строк звертається до суду або повертає матеріали комітету з обґрунтуванням відмови у зверненні до суду. За дорученням Голови Верховної Ради України до суду з питання дострокового припинення повноважень народного депутата також може звернутися Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України. Комітет, до компетенції якого входять питання депутатської етики, у разі повернення

Головою Верховної Ради України матеріалів з обґрунтуванням відмови у зверненні до суду розглядає їх і у випадку незгоди з ними вносить пропозицію про розгляд цього питання на засіданні Верховної Ради України. За рішенням Верховної Ради України Голова Верховної Ради України зобов'язаний звернутися до суду для вирішення питання про дострокове припинення повноважень такого народного депутата. Верховна Рада України своїм рішенням також може зобов'язати звернутися до суду з питання про дострокове припинення повноважень народного депутата Першого заступника чи заступника Голови Верховної Ради України».

Відповідно до ст. 57 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді. Суддя складає присягу під час урочистої церемонії у присутності Президента України. До участі в церемонії запрошуються Голова Верховного Суду, Голова Ради суддів України, Голова Вищої ради правосуддя та Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Текст присяги підписується суддею і зберігається в його суддівському досьє.

Таким чином, суддя набуває свого спеціального статусу з моменту офіційного підписання присяги. Підставами ж для звільнення судді відповідно до ст. 126 Конституції України є:

- «1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність обійманим посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна».

Повноваження судді припиняються у разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 4) смерті судді;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Подібний порядок призначення на посаду судді також передбачений і для суддів Конституційного Суду України. Так, відповідно до ст. 148 Конституції України, «суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду. Ст. 149¹ Конституції України передбачено, що Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

- 1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення ним вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками,

що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність обійманий посаді;

4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням».

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

Якщо набуття та позбавлення статусу судді в Конституції України та профільних законах прописано відносно чітко, то дещо іншою є ситуація з присяжними. Нагадаємо, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 480 КПК України, присяжний на час виконання ним обов'язків в суді прирівнюється до судді та також включається до «окремої категорії осіб». В ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» надається лише порядок формування списків присяжних та увільнення присяжного від виконання обов'язків. У зв'язку з цим необхідно звертатися до окремих положень кримінального процесуального законодавства, які регулюють порядок діяльності присяжних.

Відповідно до ст. 388 КПК України, після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим. За пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), приступаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині». Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі.

Як слушно зазначає І. Р. Волоско, «потрібно чітко розмежувати поняття «кандидата у присяжні» і «присяжного», які мають різний правовий статус. Кандидатом у присяжні особа стає з моменту внесення її до списку кандидатів у присяжні. Ця особа перестає бути кандидатом у присяжні і набуває статусу присяжного з моменту складення нею присяги (ст. 388 КПК України). Саме з цього моменту така особа стає суб'єктом

відповідних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності присяжного, на неї також розповсюджуються передбачені законом гарантії здійснення функції правосуддя (за аналогією, згідно із ст. 56 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» особа, яка вперше призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді)»⁸⁹.

Загалом можна було б сказати, що присяжний отримує свій статус як і суддя – з моменту складення присяги, проте в даному випадку необхідно звернути увагу одразу на декілька специфічних деталей. По-перше, в ч. 2 ст. 388 КПК України законодавець використовує цікаве формулювання – присяжні складають присягу «за пропозицією головуючого». Дане формулювання наштовхує на думку, що складання присяги не є обов'язком, а лише правом. Очевидно, що такий висновок є передчасним, адже присяжний під час судового засідання набуває повноважень судді (з певними обмеженнями), а тому на нього повинні також поширюватися і вимоги, які ставляться до судді. З урахуванням того, що присяжний долучається до здійснення правосуддя, цілком логічним виглядає вимога складання такої присяги як однієї з умов допущення такої особи до здійснення правосуддя. Очевидно, формулювання «за пропозицією головуючого» більше вказує не на добровільність складення присяги, а на особу (головуючого), який має привести присяжних до присяги. Проте все одно необхідно констатувати невдале формулювання, яке було використане законодавцем в ч. 2 ст. 388 КПК України, яку краще викласти в наступній редакції «Присяжні складають присягу такого змісту...». У даному випадку цілком очевидним є те, що така присяга буде складатися на вимогу головуючого як особи, яка організовує та веде судовий процес. При цьому буде ліквідоване формулювання «за пропозицією», яке може заплутати правозастосувачів.

⁸⁹ Волоско І. Р. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 202.

Також необхідно звернути увагу, що КПК України та профільний закон не містить уточнень, коли саме присяжний позбувається свого статусу. При цьому звертаємо увагу, що вимоги Глави 37 КПК України поширюються на присяжних «на час виконання ним обов'язків у суді». З цього приводу А. А. Солодков зазначає, що «стосовно моменту закінчення повноважень присяжного, то вони припиняються, за загальним правилом, з моменту оголошення судового рішення. Виняток становлять випадки, коли: (а) суд за власною ініціативою або за заявою учасника кримінального провадження виправляє допущені в судовому рішенні цього суду описки, арифметичні помилки (ст. 379 КПК України), а також (б) суд за заявою учасника судового провадження чи органу виконання судового рішення ухвалою роз'яснює своє рішення (ст. 380 КПК України). Виходячи із буквального тлумачення вказаних норм, зазначені процесуальні рішення повинні постановлюватися всім складом суду»⁹⁰. Загалом з такою позицією можна погодитись, особливо з огляду на формулювання ст. 480 КПК України, яка поширює гарантії присяжного лише на час виконання ним обов'язків у суді. Відповідно до ч. 2 ст. 386 КПК України, присяжний зобов'язаний:

«1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

⁹⁰ Солодков А. А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. С. 79.

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків».

Більшість з цих обов'язків є занадто загальними та не дозволяють встановити чіткий момент, протягом якого присяжний виконує свої обов'язки в суді. Проте в даному випадку достатньо звернути увагу на п. 3 ч. 2 ст. 386 КПК України, де зазначено, що присяжний не може відлучатися із зали судового засідання протягом судового розгляду. Цей обов'язок, а також необхідність прийняття спільного кінцевого рішення в нарадчій кімнаті вказують на те, що обов'язки присяжного починаються з моменту приведення його до присяги і тривають протягом всього судового розгляду відповідно до Глави 28 КПК України. Як відомо, судовий розгляд закінчується саме винесенням та проголошенням судового рішення, що і вказує на правильність позиції про момент проголошення судового рішення як момент закінчення повноважень присяжного та, відповідно, виключення його з «окремої категорії осіб». При цьому слід наголосити, що особа перебуває у статусі присяжного безперервно протягом всього часу провадження в суді першої інстанції, а не лише під час судових засідань. Такий висновок витікає з тієї обставини, що присяжний потребує додаткового процесуального захисту протягом всього провадження аж до моменту проголошення судового рішення, після чого він не має змоги вплинути на хід та результати судового провадження, а тому і не потребує додаткового захисту.

Відповідно до ст. 131 Конституції України, «Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятих обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці,

двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає Всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою».

У Законі України «Про Вищу раду правосуддя» надається детальний порядок обрання з'їздом суддів, адвокатів України, конференцією прокурорів, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ тощо. У межах даного монографічного дослідження немає сенсу окремо зупинятися на порядку обрання членів Вищої ради правосуддя, адже це питання суто організаційного характеру. Більше значення в даному випадку має момент складення присяги. Незважаючи на те, що Президент України за результатами проведеного конкурсу видає указ про призначення членів Вищої ради правосуддя, відповідно до ст. 19 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» Член Вищої ради правосуддя складає присягу невідкладно після обрання (призначення) на посаду перед органом, який його обрав (призначив). Голова Верховного Суду складає присягу члена Вищої ради правосуддя на засіданні Пленуму Верховного Суду, на якому його обрано Головою Верховного Суду. Відмова від складення присяги має наслідком втрату чинності рішенням про обрання (призначення) відповідної особи членом Вищої ради правосуддя. Відповідно до зазначеного положення, член Вищої ради правосуддя набуває повноважень з моменту складення присяги, але не раніше дня, наступного за днем закінчення повноважень відповідного члена Вищої ради правосуддя.

Рішення про звільнення члена Вищої ради правосуддя з посади з підстав, визначених пп. 1, 2 ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», Вища рада правосуддя ухвалює на найближчому засіданні після отримання медичного висновку або заяви відповідно. Процедура ухвалення Вищою радою правосуддя рішення про звільнення її члена із зазначених підстав ініціюється Головою Вищої ради правосуддя або його заступником.

Рішення про звільнення члена Вищої ради правосуддя з посади з підстав, визначених п.п. 3–6 ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», ухвалюється органом, що обрав (призначив) члена Вищої ради правосуддя, за поданням Вищої ради правосуддя. Рішення про внесення подання про звільнення члена Вищої ради правосуддя ухвалюється більшістю від складу Вищої ради правосуддя. З дня внесення зазначеного подання такий член Вищої ради правосуддя відсторонюється від посади, а його повноваження зупиняються до ухвалення рішення органом, що обрав (призначив) цього члена Вищої ради правосуддя.

Відповідно до ст. 25 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», повноваження члена Вищої ради правосуддя припиняються у разі:

- «1) закінчення строку, на який його обрано (призначено);
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;
- 4) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) припинення повноважень судді або звільнення з посади судді (крім виходу судді у відставку) з підстав, визначених Конституцією України;
- 6) його смерті;
- 7) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених ст. 290 ЦПК України випадках, необґрунтованими та їхнього стягнення в дохід держави».

Закінчення строку, на який суддю обрано Головою Верховного Суду, а також його звільнення з адміністративної посади, у тому числі висловлення йому недовіри Пленумом Верховного Суду, припиняє повноваження Голови Верховного Суду як члена Вищої ради правосуддя.

Відповідно до ст. 103 Виборчого кодексу України, «Центральна виборча комісія ухвалює рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України або про відмову в реєстрації

кандидата на пост Президента України за результатами перевірки щодо наявності чи відсутності підстав для ухвалення рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації кандидата на пост Президента України протягом п'яти днів з дня прийняття необхідних документів. У разі реєстрації кандидата на пост Президента України уповноваженому представнику партії або кандидату на пост Президента України чи його уповноваженому представнику не пізніше дня, наступного за днем реєстрації, видається копія постанови про реєстрацію. Кандидату на пост Президента України не пізніше як у триденний строк з дня прийняття рішення про його реєстрацію видається посвідчення кандидата на пост Президента України за формою, встановленою Центральною виборчою комісією. Рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України у такий самий строк розміщується на офіційному вебсайті Центральної виборчої комісії».

Виходячи з цього положення, можна дійти висновку, що особа набуває статусу кандидата в Президенти саме з моменту ухвалення рішення ЦВК про реєстрацію кандидата. Додатково встановлюється мінімальний строк видачі посвідчення кандидата на пост Президента, проте права та обов'язки у кандидата з'являються саме з моменту прийняття відповідного рішення ЦВК.

«Центральна виборча комісія ухвалює рішення про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України у разі:

1) звернення кандидата на пост Президента України у будь-який час після його реєстрації, але не пізніше як за двадцять три дні до дня виборів та не пізніше як за тринадцять днів до дня повторного голосування, з письмовою заявою про відмову від балотування;

2) отримання від уповноваженого органу інформації, що підтверджує факт припинення громадянства України особою, висунутою кандидатом на пост Президента України;

3) отримання від уповноваженого органу інформації, що підтверджує факт виїзду особи, висунутої кандидатом, за межі України для постійного проживання;

4) отримання від суду належним чином засвідченої копії судового рішення про визнання особи, зареєстрованої кандидатом на пост Президента України, недієздатною;

5) виявлення обставин, які позбавляють особу, зареєстровану кандидатом на пост Президента України, права бути обраною Президентом України.

Рішення Центральної виборчої комісії про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України оприлюднюється на офіційному вебсайті Центральної виборчої комісії».

У ВК України не передбачено момент, з якого особа втрачає статус кандидата на пост Президента України. Можна зробити цілком обґрунтоване припущення, що такий момент настає з моменту оголошення результатів виборів. Так, відповідно до ст. 129 ВК України, офіційним оголошенням результатів виборів Президента України є опублікування результатів виборів Президента України у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» із зазначенням прізвища, імені, по батькові обраного Президента України, його року народження, професії, посади (заняття), місця роботи, місця проживання, партійності, суб'єкта висування. Тобто з моменту публікації результатів голосування особа втрачає свій статус кандидата у Президенти України та виключається з «окремої категорії осіб». Звертаємо увагу, що сам Президент України не включається до окремої категорії осіб, адже відповідно до ст. 105 Конституції України він користується правом недоторканості на час виконання повноважень, а тому кримінальне провадження щодо нього здійснюватися взагалі не може.

Порядок призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен) регулюється Законами України «Про Регламент Верховної Ради України» та «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Так, відповідно до ст. 208 Регламенту, кандидатуру на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини пропонує Верховній Раді Голова Верховної Ради України з дотриманням вимог Закону України «Про Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини». Рішення про призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ухвалюється Верховною Радою відкритим голосуванням більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Рішення про призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини оформлюється відповідною постановою Верховної Ради. З моменту винесення відповідної постанови особа отримує свій спеціальний статус та може користуватися додатковими правами відповідно до Глави 37 КПК України.

Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про Рахункову палату», призначення членів Рахункової палати на посади здійснюється на підставі конкурсу.

«Голова Рахункової палати призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України вносить на розгляд Верховної Ради України подання про призначення на посаду Голови Рахункової палати одного із членів Рахункової палати.

Строк повноважень членів Рахункової палати становить шість років. Одна і та сама особа не може обіймати таку посаду понад два строки. Голова, інший член Рахункової палати до закінчення строку його повноважень звільняється з посади Верховною Радою України у разі:

- 1) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;
- 2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я протягом чотирьох місяців поспіль;
- 4) досягнення шістдесяти п'яти років;
- 5) припинення громадянства України, наявності (набуття) громадянства іншої держави або виїзду на постійне місце проживання за межі України;
- 6) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, визначеними Законом

України «Про запобігання корупції», що встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили;

7) набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією;

8) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього;

9) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів чи активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених ст. 290 ЦПК України випадках, необґрунтованими та їхнього стягнення в дохід держави;

10) порушення вимог Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» у частині подання, дотримання строків подання декларації про контакти».

Відповідно до ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад», «депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради (далі – депутат місцевої ради) є представником інтересів територіальної громади села, селища, міста чи їхніх громад, який відповідно до Конституції України і закону про місцеві вибори обирається на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування на строк, встановлений Конституцією України».

Депутат місцевої ради набуває свої повноваження в результаті обрання його до ради відповідно до ЗУ «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

«Повноваження депутата місцевої ради починаються з дня відкриття першої сесії відповідної ради з моменту офіційного оголошення підсумків виборів відповідною територіальною виборчою комісією і закінчуються в день відкриття першої сесії цієї ради нового скликання, крім передбачених законом випадків дострокового припинення повноважень депутата місцевої ради або ради, до складу якої його обрано.

Повноваження депутата місцевої ради припиняються достроково за наявності перелічених підстав, засвідчених офіційними документами, без прийняття рішення відповідної ради у разі:

- 1) його відкликання за народною ініціативою у встановленому порядку;
- 2) припинення його громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 3) обрання або призначення його на посаду, зайняття якої згідно з Конституцією України і закону не сумісне з виконанням депутатських повноважень;
- 4) обрання його депутатом іншої місцевої ради;
- 5) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до позбавлення волі, або набрання законної сили рішенням суду, яким його притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, та застосовано покарання або накладено стягнення у виді позбавлення права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;
- 7) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів чи активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених ст. 290 ЦПК України випадках, необґрунтованими та їхнє стягнення в дохід держави;
- 8) його смерті.

Повноваження депутата місцевої ради можуть припинятися достроково також за рішенням відповідної ради у зв'язку:

- 1) з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) з особистою заявою депутата місцевої ради про складення ним депутатських повноважень;
- 3) з несплатою аліментів на утримання дитини, що призвело до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців

з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання».

Відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені відповідним законом. Відповідно до ст. 11 вказаного Закону, особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України. Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату. У ст. 12 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України. У той же час слід наголосити, що аналогічно з набуттям інших процесуальних статусів, свідоцтво та посвідчення лише вказують на приналежність адвоката до адвокатської спільноти, в той же час процесуальні гарантії (в тому числі ті, що передбачені Главою 37 КПК) виникають саме з моменту підписання присяги адвоката».

Галузевий закон передбачає можливість зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Так, відповідно до ст. 32 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

- 1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;
- 3) смерті адвоката;
- 4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі».

Відповідно до ст. 31 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється у разі:

«1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення кримінального правопорушення, крім випадку, передбаченого п. 6 ч. 1 ст. 32 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним».

На жаль, законодавець у галузевому законі не уточнює, які саме наслідки має зупинення права на заняття адвокатською діяльністю. У Законі лише уточнюється, що протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з'їздом адвокатів України. Таким чином, адвокат не може здійснювати адвокатську діяльність на час зупинення права на заняття адвокатською діяльністю. З урахуванням того, що особливі кримінальні процесуальні гарантії надаються адвокатам саме задля забезпечення їхньої незалежності у зв'язку із заняттям адвокатською діяльністю, то можна було б зробити припущення, що на час зупинення права на заняття адвокатською діяльністю

гарантії Глави 37 КПК України на таку особу не поширюються. І хоча таке припущення відповідає логіці існування інституту кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, проте воно є передчасним та не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства. Так, в п. 7 ч. 1 ст. 480 КПК України зазначено, що особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно адвоката. Таким чином, законодавець вбачає необхідність застосування спеціальної процедури відносно особи, яка має статус адвоката незалежно від того, чи може вона здійснювати адвокатську діяльність. Припинення права на заняття адвокатською діяльністю не позбавляє адвоката його статусу, а тому кримінальне провадження щодо нього також повинно відбуватися за правилами Глави 37 КПК України. Такий висновок також можна зробити з аналізу судової практики⁹¹, наприклад: «Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі наявності підстав, визначених ч. 1 ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Згідно з ч. 5 цієї статті, припинення права особи на заняття адвокатською діяльністю має наслідком припинення такої діяльності та права особи на участь у роботі органів адвокатського самоврядування. Аналізуючи наведені положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», можна дійти висновку, що процедура зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, на відміну від припинення права на заняття адвокатською діяльністю, не передбачає анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, а отже зупинення права на заняття адвокатською діяльністю не позбавляє особу статусу адвоката, як і визначених законом гарантії»⁹².

⁹¹ Ухвала Київського апеляційного суду від 01.12.2022, справа № 757/21950/22-к; Ухвала Київського апеляційного суду від 17.03.2021, справа № 757/7519/21-к; Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 14.05.2020, справа № 761/1310/20.

⁹² Ухвала слідчого судді Оболонського районного суду міста Києва від 25.06.2021, справа № 756/9548/21.

Відповідно до ст. 40 ЗУ «Про прокуратуру», Генеральний прокурор призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України. Призначення заступників Генерального прокурора здійснюється Генеральним прокурором за рекомендацією Ради прокурорів України. Відповідно до ст. 8¹ вказаного Закону, керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури призначається Генеральним прокурором після подання кандидатури конкурсною комісією.

Відповідно до ст. 42 ЗУ «Про прокуратуру», Генеральний прокурор звільняється з адміністративної посади Президентом України за згодою Верховної Ради України:

«1) у зв'язку з поданням заяви про дострокове припинення повноважень на адміністративній посаді за власним бажанням;

2) на підставі подання відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, або Вищої ради правосуддя;

3) у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

Повноваження Генерального прокурора на адміністративній посаді припиняються в разі:

1) висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору, що має наслідком його відставку з цієї адміністративної посади;

2) закінчення строку перебування на посаді Генерального прокурора».

Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України в порядку, визначеному законом. Повноваження Директора Національного бюро припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень або смертю. Підстави для звільнення Директора НАБУ передбачені ч. 4 ст. 6 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України».

Відповідно до ст. 10 зазначеного закону, до працівників Національного бюро належать особи, які є гласними і негласними штатними працівниками, з числа осіб начальницького складу, державних службовців та інших працівників, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро. Призначення на посади у Національному бюро здійснюється виключно за результатами відкритого (крім випадку, передбаченого частиною четвертою цієї статті) конкурсу, що проводиться в порядку, визначеному Директором Національного бюро, крім призначення на посади першого заступника та заступників Директора Національного бюро, призначення на які здійснюється Директором Національного бюро без обов'язкового проведення відкритого конкурсу.

Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про запобігання корупції», «керівництво діяльністю Національного агентства здійснює його Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України. Повноваження Голови Національного агентства припиняються Кабінетом Міністрів України достроково у разі:

1) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою;

2) досягнення шістдесяти п'яти років;

3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, яка утворюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання безвісно відсутнім чи оголошення померлим;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

6) припинення ним громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України;

7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням, відставки;

- 8) його смерті;
- 9) наявності висновку комісії з проведення незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства про неефективність такої діяльності;
- 10) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їхнє стягнення в дохід держави».

Повноваження Голови Національного агентства припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень.

Саме щодо цих осіб здійснюється особливий порядок кримінального провадження відповідно до ст. 480 КПК України. Проте після аналізу цього положення виникають сумніви щодо доцільності його існування. Так, Глава 37 КПК України визначає особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб: у ст. 480¹ КПК України визначаються особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Вищого антикорупційного суду України; у ст. 481 КПК України визначаються особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб (звертаємо увагу, що кожний суб'єкт прописаний в ч. 1 ст. 481 КПК України окремо); ст. 482 КПК України регулює порядок притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді; у ст. 481² КПК України визначаються особливості провадження стосовно суддів Вищого антикорупційного суду (саме положення лише визначає, який слідчий суддя під час досудового розслідування стосовно судді може вирішувати питання, віднесені до його компетенції); у ст. 482² КПК України встановлені особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України; ст. 483 КПК України регулює порядок державних та інших органів чи службових осіб щодо обрання запобіжного заходу та ухвалення вироку (окремо

визначається порядок інформування стосовно адвокатів та стосовно інших категорій осіб, передбачених ст. 480 КПК України).

Надавши перелік та коротку характеристику всіх статей, які включаються в Главу 37 КПК України, можна помітити, що особливої форми кримінального провадження щодо окремої категорії осіб фактично не існує. На відміну від, наприклад, кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, законодавець не встановлює в Главі 37 КПК України певну єдину сукупність норм або єдину процедуру, яка однаково застосовується до всіх осіб, які передбачені в ст. 480 КПК України. Навпаки, в Главі 37 КПК України зібрані норми, які регулюють особливості проведення окремих процесуальних дій відносно окремих чітко визначених учасників кримінального провадження. Таким чином, не існує єдиної процедури здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, існує низка норм, які уточнюють окремі процесуальні дії щодо спеціальних суб'єктів. Більше того, такі суб'єкти не об'єднані в одну групу, а індивідуально визначаються окремими нормами Глави 37 КПК України. Завдяки цьому можна зробити одразу два висновки.

По-перше, виникають сумніви щодо існування такої окремої кримінальної процесуальної форми, як провадження щодо окремої категорії осіб. Як вже було зазначено, ця кримінальна процесуальна форма не має єдності процедури, а в Главі 37 КПК України надається лише перелік винятків із загальної процедури здійснення кримінального провадження. Фактично єдиною нормою, яка хоча б якось об'єднувала майже всіх суб'єктів, які передбачені ст. 480 КПК України, є саме п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України, де зазначено, що «про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються ... 2) щодо інших категорій осіб, передбачених статтею 480 цього Кодексу, – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад». Чи достатньо лише цієї норми для аргументації існування окремої кримінальної процесуальної форми щодо окремої категорії осіб? Чи достатньо вона

є узагальнюючою, щоб сформулювати окремий кримінальний процесуальний інститут? Можливо, ні. Таким чином, слід повернутися до питання щодо існування такої ускладненої кримінальної процесуальної форми, як кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб. Власне, положення п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України можна прописати в усіх окремих нормах Глави 37 КПК України, що точно буде вказувати на розрізненість цих норм.

По-друге, сумнівною виглядає навіть існування самої ст. 480 КПК України. У даному положенні перераховуються всі суб'єкти, які відносяться до окремої категорії осіб, проте сама «окрема категорія осіб» як категорія в Главі 37 КПК України не використовується (за винятком вже згаданого п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України). Як вже було зазначено, в інших нормах Глави 37 КПК України надаються лише особливі порядки проведення окремих процесуальних дій чи прийняття окремих процесуальних рішень щодо чітко визначених суб'єктів, кожному з яких приділена якщо не окрема стаття, то окремий пункт статті. Суб'єкти, які включаються в «окрему категорію осіб», не мають між собою нічого спільного та відносно них не застосовується єдина процедура (на відміну від вже згаданого провадження щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Якщо проаналізувати саме формулювання «окрема категорія осіб», то воно в КПК України згадується лише декілька разів: абз. 2 ч. 1 ст. 5 КПК України – «Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу»; абз. 2 ч. 1 ст. 207 КПК України – «Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу»; абз. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України – «Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу». Жодна із зазначених норм не встановлює нові правила, а лише відсилає до Глави 37 КПК України, яка, в свою чергу, також не закріплює єдиний порядок здійснення кримінального провадження щодо таких осіб, а правозастосувач повинен знайти конкретну статтю, яка визначає особливості, наприклад, затримання конкретного спеціального суб'єкта,

а не умовної «окремої категорії осіб». Власне, у зв'язку з цим можна вважати, що ст. 480 КПК України, хоча і надає перелік суб'єктів, які включаються в окрему категорію осіб, проте в чинному КПК України є зайвою та може бути виключена. Єдину норму, яка на пряму посилається на ст. 480 КПК України – п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України – можна включити в інші статті Глави 37 КПК України без суттєвих змін або замість посилання на ст. 480 КПК України саме в цій статті можна дати перелік осіб, відносно яких здійснюється особливий порядок інформування про затримання та винесення відносно них обвинувального вироку. У будь-якому випадку вважається, що хоча виключення ст. 480 КПК України не вирішить проблеми, які існують у кримінальному провадженні відносно окремої категорії осіб (про що мова піде далі в даному монографічному дослідженні), проте дозволить текстуально спростити кримінальне процесуальне законодавство шляхом виключення зайвого положення.

Вивчаючи коло осіб, щодо яких здійснюється таке спеціальне кримінальне провадження, не можливо оминати увагою проблему обов'язку встановлення їхнього спеціального статусу. Так, відповідно до ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні сторона обвинувачення повинна встановити такі обставини: подія кримінального правопорушення; винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які вказують на можливість застосування спеціальної конфіскації до таких осіб; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство не покладає обов'язок на сторону обвинувачення встановити наявність чи відсутність у осіб спеціального статусу, який вказує на необхідність застосування щодо них правил, передбачених Главою 37 КПК України. Відповідно, можна було б зробити висновок, що особа повинна самостійно повідомити про те, що вона є депутатом (суддею, адвокатом тощо), адже покладання обов'язку встановлення додаткових обставин не відповідає вже зазначеній ст. 91 КПК України. Проте такий висновок є передчасним та помилковим.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 КПК України, під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Відповідно, саме на слідчого (дознавача) та прокурора покладається обов'язок забезпечення правильного застосування вимог кримінального процесуального законодавства. Отже, якщо щодо суб'єкта, який відноситься до іншої категорії осіб, буде застосована стандартна, а не спеціальна процедура затримання чи повідомлення про підозру, суд повинен констатувати грубе порушення вимог КПК України, суттєве обмеження прав підозрюваного під час досудового розслідування та, як наслідок, визнання незаконними всіх процесуальних дій, які проводились за участю такої особи без надання їм додаткових гарантій, передбачених Главою 37 КПК України. Дійсно, ст. 91 КПК України не покладає обов'язок встановлення спеціального статусу на сторону обвинувачення, водночас у ст. 91 КПК України не можуть бути передбачені всі обставини, які мають бути встановлені для забезпечення законного здійснення кримінального провадження, а дана обставина відноситься саме до них. Таким чином, можна зробити висновок, що слідчий, дізнавач та прокурор на момент повідомлення про підозру повинні вже знати, що особа, якій буде повідомлятися

про підозру, повинна мати додаткові процесуальні гарантії (досить часто в самому повідомленні про підозру сторона обвинувачення в анкетних відомостях зазначає, що підозрюваний не є депутатом місцевої ради, суддею тощо, але більш детально зміст повідомлення про підозру буде розглянутий в наступних частинах даного монографічного дослідження) або те, що відносно неї має застосовуватися особливий порядок затримання. Власне, із затриманням можуть виникати проблеми, адже затримання (в порядку ст.ст. 207–208 КПК України) є незапланованою процесуальною дією, до якої неможливо завчасно підготуватися. У такому випадку одразу після затримання уповноважена посадова особа повинна докласти зусиль для встановлення наявності чи відсутності у затриманого спеціального статусу, який передбачений Главою 37 КПК України.

2.3. СПЕЦИФІКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Як вже було зазначено в даному монографічному дослідженні, окрема категорія осіб, яка передбачена ст. 480 КПК України, потребує додаткових процесуальних гарантій в силу того, що такі особи або обіймають особливо відповідальні посади, або своїми рішеннями можуть впливати на обсяг прав та обов'язків інших осіб чи на їхню поведінку. Саме у зв'язку з цим законодавець і передбачив окремий порядок провадження щодо такої категорії осіб. За твердженням А. В. Шевчишена, «системи винятків у режимі правового регулювання здійснення кримінального провадження щодо наведених у главі 37 КПК України осіб зумовлені тим, що зайняття цих посад зумовлює не лише набуття особами високого соціального стану, а й особливе суспільне значення їхньої професійної діяльності, однією з постійних рис якої є конфлікти, через що є висока імовірність для них порівняно з пересічними громадянами або іншими особами, які здійснюють службову діяльність і професійну діяльність, пов'язану з наданням

публічних послуг, стати об'єктом протиправних дій з боку інших осіб з метою відсторонення їх від виконання своїх функцій, а у випадках реального вчинення ними кримінальних правопорушень це може викликати упереджене ставлення до них не лише з боку пересічних громадян, а й із боку службових осіб правоохоронних органів та прокуратури»⁹³.

Не зважаючи на сумнівність існування уніфікованої ускладненої кримінальної процесуальної форми у вигляді кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, не можна заперечувати існування специфічних процедур, які застосовуються до таких осіб в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень відповідно до Глави 37 КПК України. Власне, задля розуміння специфіки повідомлення про підозру окремій категорії осіб насамперед необхідно дослідити особливості такого провадження, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством.

«Особливості провадження щодо окремої категорії осіб, перелічених у главі 37 КПК України, слід розглядати як сукупність виключних юридичних норм, що регламентують особливий порядок провадження слідчих (процесуальних) дій щодо певної категорії осіб. Глава 37 КПК України містить спеціальні норми, що не підлягають розширювальному тлумаченню. З огляду на їх виключний характер, спеціальні норми мають бути стабільними»⁹⁴.

Аналізуючи Главу 37 КПК України, можна помітити, що законодавець виділив наступні особливі процедури здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб:

- 1) особливості початку досудового розслідування;
- 2) особливості повідомлення про підозру;
- 3) особливості затримання окремої категорії осіб;

⁹³ Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. *Наше право*. 2017. № 1. С. 115.

⁹⁴ Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 83.

4) особливості обрання до окремої категорії осіб запобіжних заходів;

5) особливості визначення слідчого судді у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб;

6) особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових (дій);

7) особливості інформування державних та інших органів чи службових осіб про обрання запобіжного заходу та ухвалення вироку щодо окремої категорії осіб.

Специфіка цих спеціальних процедур полягає в тому, що вони неоднорідно застосовуються до різних осіб, які відносяться до «окремої категорії» (що ще раз підтверджує позицію щодо неможливості виділення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб в якості окремої кримінальної процесуальної форми). Наприклад, у ст. 482² КПК України зазначені особливості обрання запобіжного заходу відносно народних депутатів України. Водночас такі ж особливості не передбачені відносно інших осіб, перелік яких надається в ст. 480 КПК України. Власне, навіть такий неоднорідний підхід до регулювання кримінального провадження щодо окремої категорії осіб піддається критиці в кримінальній процесуальній доктрині. Наприклад, О. Ю. Салманова звертає увагу, що в КПК України не вказані особливості затримання Президента України. «Однак, виходячи з положень ст. 105 Конституції України, Президент як глава держави користується недоторканністю на весь час виконання своїх повноважень. При цьому на законодавчому рівні не розкриваються зміст і обсяг президентської недоторканності, а лише в рішенні Конституційного Суду України від 10 грудня 2003 р. № 9-рп/2003 зазначається, що на час виконання повноважень останній не несе кримінальної відповідальності та проти нього не може бути порушена кримінальна справа»⁹⁵. Таким чином,

⁹⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003.

на основі наведеної правової позиції Конституційного Суду України можна стверджувати, що Президент України на час виконання своїх повноважень не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, а отже, й проведення супроти нього будь-яких процесуальних дій, зокрема і застосування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання, не допускається. Адже Президент України притягується до кримінальної відповідальності виключно в разі дострокового припинення його повноважень у порядку імпідменту у випадку вчинення ним державної зради або іншого злочину»⁹⁶. З цього ж приводу С. Г. Волкотруб слушно зазначає, що «виходячи з положень ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. У свою чергу, висновок Конституційного Суду не являється рішенням у кримінальній справі, яка б встановлювала винуватість Президента України у вчиненні кримінального правопорушення»⁹⁷.

Власне, повертаючись до специфічних процедур здійснення кримінального провадження, насамперед необхідно проаналізувати особливості початку досудового розслідування щодо таких осіб. Як зазначає С. В. Свириденко, «початок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, не вирізняється специфікою, тому відбувається в загальному порядку. Зазначене пояснюється тим, що: по-перше, механізм внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення злочину, незалежно від того, ким він був вчинений; по-друге, обов'язок слідчого, прокурора внести

відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР має безумовний характер; по-третє, на момент внесення до ЄРДР відомостей реєстратору можуть бути ще невідомі особливості правового статусу суб'єкта злочину, зокрема, наявність у нього імунітету. Таким чином, ця процедура передусім покликана забезпечити фіксацію відомостей про факт вчинення протиправних дій (бездіяльності), що містять або можуть містити ознаки кримінального правопорушення. Такий підхід є цілком виправданим з позиції забезпечення засади законності, публічності, рівності усіх перед законом і судом, невідворотності кримінальної відповідальності. Тобто сама реєстрація факту вчинення кримінального правопорушення має бути безумовною, адже в іншому разі відбудеться порушення вимог ст. 214 КПК України»⁹⁸. Повністю з такою позицією погодитися складно. Так, необхідно підкреслити, що особливий порядок початку досудового розслідування застосовується лише щодо суддів Вищого антикорупційного суду (ст. 480¹ КПК України) та народних депутатів України (ст. 482² КПК України). Відносно інших осіб такий спеціальний порядок не застосовується, так само як не застосовується відносно інших суддів, лише щодо суддів ВАКС. Така позиція нам не зрозуміла, адже відповідно до ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» судді мають бути рівними в своїх процесуальних гарантіях. Створення додаткових процесуальних гарантій для окремих суддів виглядає більше як створення додаткових внутрішніх привілей серед суддівського корпусу.

Також необхідно зазначити, що власне самі особливості початку досудового розслідування відносно зазначених осіб у КПК України прописані не зовсім чітко. Так, згідно з ч. 1 ст. 480¹ КПК України, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального

⁹⁶ Салманова О. Ю. Проблемні аспекти законодавчого регулювання кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, які користуються недоторканністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 180.

⁹⁷ Волкотруб С. Г. Кримінально-процесуальний аспект імунітету Президента України. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2 (13–14). С. 234.

⁹⁸ Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. С. 18.

прокурора) у порядку, встановленому КПК України. Аналогічне правило передбачене і відносно народних депутатів – «Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом» (ч. 1 ст. 482² КПК України). Таким чином, законодавець допускає внесення відомостей до ЄРДР лише уповноваженими суб'єктами (Генеральним прокурором або в. о. Генерального прокурора) у випадках, коли «відомості можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» суддею ВАКС або народним депутатом України. Водночас абсолютно незрозумілим є ключове формулювання «відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» певними особами. Відповідно до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, до Реєстру, крім іншого, вносяться відомості про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. При внесенні до Реєстру відомостей про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (фабули), в обов'язковому порядку відображаються дата, час, адреса, місце, спосіб, знаряддя, засоби та інші особливості вчинення кримінального правопорушення, розмір збитків, прізвище фізичної особи (осіб) або дані про юридичну особу (осіб), яка (які) є потерпілою (потерпілими), дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інші необхідні відомості.

Таким чином, в ЄРДР вноситься лише базова інформація про кримінальне правопорушення. Уповноважена посадова особа може внести і відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, проте таке внесення ще не буде означати

причетність такої особи до вчиненого кримінального правопорушення. Фактично можна констатувати, що виконання вимог щодо специфіки початку досудового розслідування щодо окремої категорії осіб можливо виконати лише в тому випадку, коли достеменно відомо, що кримінальне провадження буде здійснюватися відносно осіб, які користуються додатковим імунітетом. Наприклад, у випадку, коли заявник вже на етапі повідомлення про кримінальне правопорушення повідомляє про кримінальне правопорушення, вчинене народним депутатом України, уповноважені посадові особи одразу повинні застосувати порядок початку досудового розслідування, передбачений ст. 482² КПК України. Для виконання такої вимоги (тобто внесення відомостей до ЄРДР Генеральним прокурором або в. о. Генерального прокурора) у уповноважених осіб є лише 24 години, протягом яких, відповідно до ст. 214 КПК України, і мають бути внесені відомості до ЄРДР. Власне, такий строк є досить стислим для виконання зазначеної вимоги, що означає, що уповноважені посадові особи повинні підготуватися до такого кримінального провадження максимально якісно.

Більш проблемною є необхідність забезпечення спеціальної процедури, передбаченої Главою 37 КПК України у випадку затримання особи, яка користується додатковими процесуальними гарантіями. Так, відповідно до ч. 1 ст. 482 КПК України, затримання судді здійснюється тільки за згодою Вищої ради правосуддя. Водночас затримання в більшості випадків є спонтанною процесуальною дією, яка застосовується в момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення у випадку, наприклад, переслідування особи. Очевидно, що безпосередньо в момент вчинення кримінального правопорушення майже неможливо встановити статус особи, не кажучи вже про можливість звернення до ВРП за дозволом на таке затримання. При цьому констатуємо, що саме уповноважені посадові особи (в даному випадку – особи, які здійснюють затримання за ст. 208 КПК України) зобов'язані чітко виконувати вимоги кримінального процесуального

законодавства та забезпечувати належну правову процедуру в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, саме вони повинні впевнитися під час затримання, що особа не користується додатковим процесуальним імунітетом і що щодо неї не потрібно застосовувати вимоги, передбачені Главою 37 КПК України. Очевидно, що виконати такі дії в умовах вчинення кримінального правопорушення неможливо. Водночас законодавець не робить жодних винятків щодо порядку затримання осіб, які користуються спеціальним імунітетом у кримінальному провадженні.

У даному випадку необхідно зважати на той факт, що кримінальне процесуальне законодавство встановлює різні види затримання. С. Слинко на підставі аналізу норм КПК України виділяє наступні види: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187–191 КПК України); 2) затримання без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207, 208 КПК України)⁹⁹. Більш розгорнутою є класифікація, відповідно до якої затримання в кримінальному процесі поділяється на чотири види: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу; 2) законне затримання; 3) затримання уповноваженою службовою особою; 4) затримання з метою екстрадиції¹⁰⁰. Якщо не брати до уваги затримання з метою екстрадиції (в даному випадку воно не є релевантним) та законне затримання (яке проводиться неуповноваженими особами, на яких не покладається обов'язок забезпечувати належну кримінальному процесуальну форму), то лишається затримання на підставі ухвали слідчого судді та затримання в порядку ст. 208 КПК України. Якщо затримання відбувається за ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування, то очевидно, що слідчий чи прокурор мають достатньо часу для визначення статусу особи, відносно якої такі

дії будуть застосовані. Проблеми виникають саме в процесі реалізації затримання в порядку ст. 208 КПК України, адже таке затримання, як вже було зазначено, є непрогнозованим, а реалізація вимог Глави 37 КПК України є фактично неможливою. Саме тому слід звернути увагу на ту обставину, що різні види затримання в кримінальному процесі реалізуються у різних формах, тому не зовсім правильно в даному випадку однаково застосовувати додаткові вимоги, які передбачені ст. 482 КПК України. У випадку затримання судді в порядку ст. 208 КПК України законодавець повинен передбачити, що в уповноважених посадових осіб об'єктивно може не бути можливості перевірити, чи володіє особа таким статусом.

У зв'язку з цим пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 482 КПК України та викласти її в наступній редакції: «1. Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. У випадку затримання судді в порядку статті 208 цього Кодексу Вищої ради правосуддя повідомляється про це негайно після затримання, але не пізніше двох годин. У такому випадку, якщо Вища рада правосуддя не надає дозвіл на затримання, суддя негайно звільняється». У такий спосіб можна убезпечити сторону обвинувачення від потенційних порушень кримінального процесуального законодавства, яких неможливо уникнути в інший спосіб, при цьому гарантуємо належний рівень захисту особам, які користуються суддівським імунітетом. Така редакція ч. 1 ст. 482 КПК України не допускає зловживань повноваженнями відповідними суб'єктами кримінального провадження, адже звернення до Вищої ради правосуддя повинно відбуватися у будь-якому випадку, навіть якщо особа протягом двох годин з моменту затримання була звільнена. Така зміна КПК України дозволить удосконалити процедуру затримання суддів у порядку ст. 208 КПК України без обмеження вже існуючих правових та процесуальних гарантій зазначеної категорії осіб.

⁹⁹ Слинко С. М. Затримання особи на стадії досудового розслідування. Судово-юридична газета : веб-сайт. 2014.

¹⁰⁰ Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 324.

СПЕЦИФІКА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

3.1. ПІДСТАВИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

У даному монографічному дослідженні вже вивчалися підстави повідомлення про підозру, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Необхідно зауважити, що Глава 37 не містить жодних додаткових уточнень щодо підстав повідомлення про підозру, відсилаючи нас до ст. 276 КПК України, адже підстави такого повідомлення є універсальними незалежно від суб'єкта, якому повідомляють про підозру. Водночас відсутність додаткових уточнень у Главі 37 КПК України не вказує на відсутність особливостей і порядку, і підстав повідомлення про підозру, які повинні бути враховані уповноваженими посадовими особами в процесі реалізації зазначених процесуальних дій.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 275 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадку затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. В іншому підрозділі даного монографічного дослідження вже критикувалася дану підставу повідомлення про підозру як таку, яка не може вважатися самостійною, адже факт затримання особи не обов'язково вказує на те, що цій особі протягом наступних 24-х годин буде повідомлено про підозру. Водночас, незважаючи на некоректність формулювання даної підстави повідомлення про підозру, не можна ігнорувати факт її існування в КПК України, у зв'язку з чим вона також має бути предметом даного дослідження.

Як вже було зазначено в даному монографічному дослідженні, особливості затримання окремої категорії осіб відповідно до ст.ст. 207 та 208 КПК України передбачені Главою 37

КПК України. І насамперед необхідно звернути увагу на формулювання, які застосовуються законодавцем при уточненні особливого порядку затримання таких осіб.

Так, у ч. 1 ст. 207 КПК України зазначено, що «ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом». Також там міститься уточнення, що особливості затримання окремої категорії осіб визначаються Главою 37 КПК України. При цьому в ч. 2 ст. 207 КПК України вже вказуються випадки, коли будь-яка особа має право здійснити законне затримання – при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Порівнюючи таке формулювання зі ст. 208 КПК України, можна помітити, що при нормативному регулюванні затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні законодавець вже в ч. 1 ст. 208 КПК України надає перелік випадків, коли така уповноважена службова особа має право здійснити затримання і вже в подальшому надається уточнення, що «особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу». У науковій літературі склалася цілком обґрунтована думка, що ст. 207 КПК України стосується затримання будь-якою неуповноваженою службовою особою, а ст. 208 КПК України регулює затримання лише уповноваженою особою. У зв'язку з цим виділяють два види затримання відповідно до цих двох статей¹⁰¹. Не оскаржуючи дану позицію, необхідно зробити лише уточнення, що ст. 207 КПК України, на відміну від ст. 208 КПК України, за своїм формулюванням не є однорідною та фактично має бути поділена на дві частини. Ч. 1 ст. 207 КПК України надає загальні засади та правила затримання у кримінальному провадженні, які мають бути застосовані до будь-якого виду затримання. Ч. 2 та 3, відповідно, стосуються вже специфіки затримання неуповноваженою службовою особою

¹⁰¹ У даному випадку не беруться до уваги окремі види затримання, наприклад затримання на підставі ухвали слідчого судді з метою приводу.

(особою, якій законом надано право здійснювати затримання), де зазначаються підстави такого затримання та її подальші дії після такого затримання.

Відповідно, ч. 1 ст. 207 КПК України хоча і має застосовуватися до кожного виду затримання (наприклад, абз. 1 ч. 1 ст. 207 КПК України фактично встановлює загальну засаду забезпечення права на свободу та особисту недоторканість та в деякій мірі відсилає до ст. 12 КПК України, тобто стосується загальноправових засад кримінального процесу), містить загальні положення, які мають застосовуватися із врахуванням особливостей інших статей КПК України, які також регулюють порядок затримання. Вказівка на те, що особливості затримання окремої категорії осіб визначаються Главою 37 КПК України саме в ч. 1 ст. 207 КПК України, доводить, що така вимога є загальною та застосовується до всіх видів затримання. Водночас в інших положеннях надаються уточнення щодо специфіки реалізації такого правила. І саме тут слід звернути увагу на відмінності між ч. 2 ст. 207 КПК України та ч. 1 ст. 208 КПК України. Надаючи перелік підстав для затримання уповноваженою службовою особою, законодавець робить особливий акцент на тому, що такі підстави обов'язково мають враховувати особливості Глави 37 КПК України. Аналогічного положення в ч. 2 ст. 207 КПК України немає, таке уточнення є лише в ч. 1 ст. 207 КПК України, яка, як вже нами було встановлено, має загальний характер.

Власне, така різниця у правовому регулюванні має досить логічне пояснення. Так, службова особа, реалізуючи свої повноваження, має чітко дотримуватись вимог закону та застосовувати належну правову процедуру до учасників кримінального провадження, адже це і включається в коло обов'язків такої особи. Вимоги щодо застосування правових норм до таких осіб ставляться набагато вищі, ніж до осіб, які не є службовими особами. Особи, які мають право на затримання в порядку ст. 207 КПК України, в більшості випадків не обізнані з правовими нормами чи приписами, вони здійснюють затримання, виконуючи свій громадський обов'язок, намагаючись припинити

кримінальне правопорушення (інколи навіть не знаючи, чи дійсно воно відбулося) та затримати особу, яка його вчинила. Дійсно, обов'язок враховувати особливості Глави 37 КПК України в процесі затримання окремої категорії осіб є універсальним та має застосовуватися у всіх можливих випадках, проте законодавець не має права вимагати від неуповноважених осіб враховувати особливості Глави 7 КПК України в процесі затримання. Такий обов'язок хоча і є універсальним, проте насамперед стосується затримання в порядку ст. 208 КПК України, на що вказує специфіка побудови даних кримінальних процесуальних положень, про що велася мова вище.

У цьому ж аспекті також необхідно звернути увагу на формулювання ст. 12 КПК України, де встановлюється засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. У даному положенні законодавець надає загальні положення щодо можливості обмеження права на свободу та особисту недоторканність, в тому числі і шляхом затримання особи. Так, у ч. 1 ст. 12 КПК України зазначено, що «під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом». Дане положення надає загальні правила затримання, відсилаючи при цьому до інших положень кримінального процесуального законодавства, в тому числі до ст. 207 та 208 КПК України. Водночас вже вказувалось, що ст. 207 КПК України містить універсальний обов'язок враховувати особливості Глави 37 КПК України при затриманні окремої категорії осіб. З урахуванням універсальності такого обов'язку не зовсім зрозуміло, чому його не було передбачено і в ст. 12 КПК України. Дійсно, в ч. 1 ст. 12 КПК України є посилання на те, що вказане положення має враховуватися «в порядку, передбаченому цим Кодексом», що вимагає від правозастосувачів враховувати всі особливості правового регулювання, які визначені кримінальним процесуальним законодавством. Проте в даному випадку

також необхідно звернути увагу на ст. 10 КПК України «Рівність перед законом і судом», де в першій частині зазначено, що «не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками», а в другій частині уточнено, що «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями». Тобто вже в самій засаді законодавець акцентує увагу на тому, що до окремої категорії осіб можуть бути застосовані спеціальні правові норми, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Більше того надання таких додаткових процесуальних гарантій є невід'ємною частиною засади рівності перед законом і судом. Таке уточнення є вкрай важливим, адже воно підкреслює, що такі додаткові процесуальні гарантії не є винятком з правил, а отже, закон залишається «єдиним для всіх».

Також в якості прикладу можна навести ст. 6 КПК України, де зазначено, що «Кримінальне провадження за правилами цього Кодексу здійснюється щодо будь-якої особи, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу». Дійсно, дане положення не є засадою кримінального процесу, а тому не може виступати в якості ідеального прикладу формулювання ст. 12 КПК України. Водночас законодавець ще в самих першій статтях КПК України звертає увагу на існування окремого порядку кримінального провадження, застосування якого буде залежати від суб'єкта, який притягується до кримінальної відповідальності. Тому слід погодитись із законодавцем щодо логіки уточнення загальних статей КПК України положенням про Главу 37 КПК України як таку, яка вказує на існування окремого

специфічного порядку здійснення кримінального провадження. Більше того, як вже було нами зазначено вище, таке уточнення в статтях, які регулюють загальні засади кримінального провадження, вказує на те, що зазначені положення не є винятком із засади, а лише надають додаткові процесуальні гарантії суб'єктам, які цих гарантій потребують.

У зв'язку з цим пропонується ч. 1 ст. 12 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом. *Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу*». Таке уточнення дозволить виключити будь-яке подвійне тлумачення існування окремого порядку затримання окремої категорії осіб.

Повертаючись власне до проблематики затримання окремої категорії осіб, необхідно зазначити, що хоча ст.ст. 207 та 208 КПК України посилаються на всю Главу 37 в питаннях, пов'язаних із затриманням окремої категорії осіб, фактично далеко не всі положення вказаної Глави стосуються затримання. До того ж особливий порядок затримання застосовується не до всіх осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження та які передбачені ст. 480 КПК України. Так, у ст. 482 КПК України зазначено, що «затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким

діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута». Також в деякій мірі питання затримання стосується і ч. 2 ст. 482² КПК України, де зазначено, що «клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора)». Водночас дане положення стосується питань вирішення клопотань про дозвіл на затримання, тобто мова йде про затримання з метою приводу, що не є предметом монографічного дослідження, адже не може виступати в якості підстави повідомлення про підозру.

Таким чином, можна дійти висновку, що хоча і ст. 207 КПК України, і ст. 208 КПК України вказують на особливості затримання окремої категорії осіб відповідно до Глави 37 КПК України, фактично особливості такого затримання встановлюються лише однією статтею та стосуються лише однієї групи спеціальних суб'єктів – суддів. Водночас навіть такого роду звуження кола суб'єктів, відносно яких може бути здійснено затримання, не вказує на існування низки проблем у правовому регулюванні. Так, аналізуючи ч. 1 ст. 482 КПК України, можна побачити, що законодавець регулює не лише порядок затримання судді, а і дії, які мають бути невідкладно здійснені після такого затримання. У правовій доктрині, аналізуючи ці умови,

зазначають, що «у випадку застосування до судді затримання під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, досить звужено перелік умов, за яких таке затримання може бути застосовано. Так, у ст. 482 КПК України закріплено лише три умови: попередження вчинення злочину; відвернення чи попередження наслідків злочину; забезпечення збереження доказів цього злочину. Оскільки затримання є запобіжним заходом (хоч і тимчасовим), то згідно з ст. 177 КПК України метою його застосування є запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Враховуючи наведене, а також те, що особи, які здійснюють правосуддя, мають бути взірцем для наслідування у суспільстві, вважаємо, що не потрібно звужувати перелік умов, за яких вони можуть бути затримані, тим більше у випадку, коли це стосується затримання під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Пропонуємо п. 2, ч. 1, ст. 482 КПК України викласти у наступній редакції: «затримання судді під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для забезпечення мети запобіжного заходу, зазначеної у ст. 177 цього Кодексу»¹⁰².

Аналізуючи дану позицію, насамперед необхідно зазначити, що п. 2 абз. 3 ч. 1 ст. 482 КПК України визначає не стільки підстави затримання судді, скільки підстави неможливості

¹⁰² Ангелюк А.-М. Ю., Боровікова В. С. Проблеми затримання окремої категорії осіб у кримінальному процесі України. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 1 (7). С. 88.

негайного звільнення судді після такого затримання. Відповідно, суддя одразу ж після затримання має бути звільнений «якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину». Також суддя «має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута». Таким чином, затримання судді має бути більш короточасним, ніж затримання будь-якої іншої особи. Інколи неправильне тлумачення даних положень стає причиною помилок в процесі правозастосування. Так, наприклад, в одні з ухвал Апеляційний суд м. Києва відмовив у задоволенні скарги захисника на ухвалу про застосування до судді запобіжного заходу в тому числі і через неправильне тлумачення ч. 1 ст. 482 КПК України: «апелянт стверджує, що ОСОБА_8 є професійним суддею, тому на неї поширюються гарантії, передбачені Конституцією України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів», а порядок затримання судді передбачено ч. 1 ст. 482 КПК України, але стороною обвинувачення, всупереч даної норми закону, не наведено доказів, які б підтвердили той факт, що ОСОБА_8 була затримана під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, чи самим фактом затримання було попереджено вчинення нового злочину»¹⁰³. При цьому суд, посилаючись на матеріали кримінального провадження, зазначає, що «ОСОБА_8 була затримана на підставі п. 1 ч. 2 ст. 208 та ч. 1 ст. 482 КПК України»¹⁰⁴. Апелянту було відмовлено у задоволенні скарги передусім через недоведеність з його сторони будь-яких помилок слідчим суддею в процесі обрання до судді запобіжного заходу. Проте в даному випадку слід звернути увагу на той факт, що суд не взяв до уваги доводи захисника щодо неправильного застосування ч. 1 ст. 482 КПК України, а саме того, що сторона

обвинувачення не довела, що суддю було затримано «під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, чи самим фактом затримання було попереджено вчинення нового злочину». Неврахування цих доводів захисника судом дозволяє нам зробити висновок, що суд визначив не як підстави для затримання, а підстави, які унеможливають подальше звільнення після затримання.

Проте саме на цьому прикладі можна звернути увагу на протиріччя, які існують між КПК України та ЗУ «Про Вищу раду правосуддя». Так, в ч. 1 ст. 58 зазначеного Закону передбачено, що «без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину», тобто профільним законом з'являється додаткова умова затримання судді – тільки під час вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Аналогічна умова передбачена у ст. 482 КПК України, але повторюємо, що дана умова буде стосуватися не підстави затримання, а недопущення негайного звільнення вже після затримання. Водночас аналогічних вимог щодо затримання в ст. 208 КПК України не передбачено, адже затримання уповноваженою службовою особою може відбуватися, якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин»¹⁰⁵. Таким чином, таке затримання відбувається в тому випадку, коли відбувається вчинення будь-якого злочину, в тому числі і нетяжкого.

Вбачаючи колізію між ч. 1 ст. 58 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» та ч. 1 ст. 208 КПК України, необхідно звернутися до ст. 9

¹⁰³ Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 27.11.2017, справа № 761/39229/17.

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ У даному випадку робиться акцент лише на п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, адже в інших випадках таке затримання, як правило, буде більш прогнозованим, а тому уповноважена службова особа зможе завчасно встановити той факт, що затримувана особа є суддею.

КПК України, де в ч. 3 зазначено, що «законои та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу». Тобто в даному випадку має застосовуватися положення саме ч. 1 ст. 208 КПК України, а суддя може бути затриманий в момент вчинення будь-якого злочину незалежно від його тяжкості.

Також не можна в повній мірі погодитися щодо можливості посилання на ризики, які передбачені ст. 177 КПК України, як додаткові підстави для затримання судді. Дійсно, затримання є тимчасовим запобіжним заходом, а тому на нього поширюються загальні умови застосування запобіжних заходів. Проте затримання як тимчасовий запобіжний захід застосовується (як правило) в момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після нього, що вже вказує на необхідність досягнення двох основних завдань – припинення кримінального правопорушення та недопущення втечі особи, яка причетна до кримінального правопорушення. Дійсно, такі підстави передбачені і в ст. 177 КПК України, проте ці ризики мають бути встановлені доказами та оцінені слідчим суддею в процесі застосування відповідного запобіжного заходу. Специфіка затримання полягає саме в тому, що такий захід застосовується невідкладно і в умовах, коли неможливо чітко встановити, що відповідна особа причетна до відповідного кримінального правопорушення. Саме тому законодавець і передбачив певні часові рамки (24 години для повідомлення особі про підозру, 60 годин для доставлення особи до слідчого судді, 72 години для обрання до особи запобіжного заходу), підкреслюючи невідкладність відповідного запобіжного заходу.

Водночас слід погодитися з науковцями, які зробили акцент на те, що підстави затримання судді в кримінальному процесі передбачені в п. 2 абз. 3 ч. 1 ст. 482 КПК України, яких фактично є три: «попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження

доказів цього злочину». У даному випадку констатуємо відсутність будь-якої колізії між цим положенням та ст.ст. 207 чи 208 КПК України, адже в першому випадку передбачені підстави для затримання, а в другому – умови, за яких може відбуватися таке затримання¹⁰⁶. Звертаємо увагу на те, що затримання судді не може відбуватися для недопущення його переховування від слідства, хоча саме ця підстава затримання є однією з найбільш популярних, адже вона нерозривно пов'язана з підставою припинення кримінального правопорушення. Одразу ж також вказуємо на те, що в ст. 482 КПК України власне такої окремої підстави теж немає. Тобто судді затримуються або для попередження вчинення злочину (тобто до його вчинення), або для відвернення чи попередження наслідків (що, як правило, відбувається або до вчинення злочину, або вже після його завершення). Водночас затримання досі є вкрай дієвим для припинення самої протиправної поведінки, в тому числі і судді. Таке уточнення також має бути в ст. 482 КПК України.

У зв'язку з цим пропонується внести зміни до п. 2 абз. 3 ч. 1 ст. 482 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину, *припинення злочину* або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину, *припинення злочину* або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута». У такий спосіб слід чітко передбачити, що затримання судді також відбувається і для того, щоб зупинити його протиправну поведінку, для чого, як правило, затримання і здійснюється.

¹⁰⁶ Хоча, якщо аналізувати ч. 1 ст. 208 КПК України, то можна помітити, що лише п.п. 1 та 2 визначають умови затримання, а 3 та 4 – підстави, що з точки зору юридичної техніки є некоректним, адже має надаватися перелік однакових умов (або підстав), а не їхня суміш.

Власне, можна продовжувати аналізувати специфіку правового регулювання затримання суддів, проте обсяги даного монографічного дослідження не дозволяють оцінити всі особливості такої дії. З урахуванням того, що затримання судді в даному випадку розглядається передусім як підстава для повідомлення про підозру, необхідно робити науковий акцент саме на специфіці затримання такої категорії суб'єктів, яка може вплинути на подальший процесуальний статус у відповідному кримінальному провадженні. Власне, саме в цьому аспекті необхідно звернути увагу не стільки на підстави затримання, а на можливість ідентифікації судді в момент її затримання.

Насамперед необхідно нагадати, що відповідно до вже зробленого висновку, обов'язок застосовувати специфічні правила затримання, які передбачені Главою 37 КПК України, покладаються не на будь-яких осіб, які мають право здійснити затримання відповідно до ст. 207 КПК України, а на уповноважених службових осіб, які будуть застосовувати такий тимчасовий запобіжний захід відповідно до ст.ст. 208 та 482 КПК України. Проте, як вже нами було неодноразово наголошено, затримання є невідкладною процесуальною дією, яка застосовується в момент вчинення кримінального правопорушення. Власне, в процесі затримання або навіть безпосередньо після такого затримання досить часто неможливо визначити процесуальний статус особи, відносно якої був застосований відповідний запобіжний захід, що, відповідно, тягне за собою складнощі при застосуванні спеціальних правил затримання.

Так, у ч. 4 ст. 208 КПК України зазначено, що «уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку

обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом». Тобто законодавець не покладає додаткових обов'язків на уповноважену службову особу в момент здійснення затримання встановити, чи відноситься вона до «окремої категорії осіб», конкретно – чи є вона суддею. Також, відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України, «про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору». Знову звертаємо увагу на той факт, що в протоколі не вказується інформація, чи є особа суддею та чи мають до неї застосовуватися специфічні правила затримання. Хоча навіть у ч. 5 ст. 208 КПК України передбачені випадки, коли неможливо встановити прізвище та ім'я особи, тому цілком ймовірною може бути ситуація, за якої не буде ніякої можливості встановити ту обставину, що затриманий є професійним суддею.

Очевидно, що найбільш типовою ситуацією є випадок, коли затриманий самостійно повідомляє про те, що він є суддею, та, відповідно до ст. 51 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», пред'являє посвідчення судді. У такому випадку уповноважена посадова особа може одразу встановити необхідність застосування додаткових гарантій, які передбачені Главою 37 КПК України. Складнішою є ситуація, за якої особа або не повідомляє про те, що вона є суддею, або не може це підтвердити у спосіб, визначений законом.

Почнемо з аналізу другої ситуації, тобто коли особа одразу в момент затримання заявляє, що є суддею, проте не може це підтвердити. Власне, маючи лише інформацію, що особа може бути суддею, невідкладно після затримання уповноважена службова особа повинна перевірити таку інформацію, використовуючи доступні інформаційні ресурси або інші джерела інформації. Наприклад, перелік суддів можна дізнатися на офіційному вебсайті «Судова влада»¹⁰⁷. Можуть бути використані і інші ресурси, які з легкістю дозволяють ідентифікувати суддю у максимально короткі строки.

Більш складнішою є ситуація, коли особа самотійно не повідомляє про те, що є суддею (наприклад, це може бути пов'язано зі станом алкогольного сп'яніння або станом здоров'я одразу після затримання). У такому випадку уповноважена службова особа фактично позбавлена можливості чітко встановити суддівський імунітет такої особи. Дійсно, з великою долею вірогідності працівники правоохоронних органів знають місцевих суддів та можуть з легкістю їх ідентифікувати. Проте можуть бути ситуації, за яких суддю затримують в іншому регіоні або навіть коли відповідна уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, з суддею не обізнана. Обов'язок правильного застосування кримінального процесуального законодавства покладається саме на відповідних уповноважених осіб, а тому це вони повинні навіть за таких умов забезпечити правильність застосування вимог КПК. Особливість в даному випадку полягає лише в тому, що законодавець не визначає момент, коли саме мають бути застосовані такі порядки. З урахуванням обмеженої обізнаності можна зробити припущення, що уповноважена службова особа повинна виконати вимоги Глави 37 КПК України негайно, але не раніше того, як у неї з'явиться об'єктивна можливість ідентифікувати затриманого та підтвердити у будь-який доступний спосіб його приналежність до суддівського корпусу. На цю ж думку нас наштовхує і ч. 1 ст. 482 КПК, де зазначено, що «суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена

кримінальна відповідальність, повинен бути *негайно* звільнений після з'ясування його особи». Використання оціночного поняття «негайно» в даному випадку хоча і вимагає від правозастосувача вчинення відповідних процесуальних дій, але залишає за ним право обрати часові рамки, які відповідають реальним обставинам справи та, відповідно, затримання.

Таким чином, уповноважена службова особа одразу після затримання повинна встановити особу затриманого та перевірити, чи не відноситься така особа до окремої категорії осіб. За відсутності будь-яких заяв з боку затриманого це можна зробити лише після встановлення самої особи. Таким чином, має пройти розумний строк між встановленням статусу затриманого судді та його «негайним звільненням», що передбачено ч. 1 ст. 482 КПК України. Проте в будь-якому випадку такий обов'язок завжди буде покладатися на уповноважену службову особу, яка застосовує відповідні положення кримінального процесуального законодавства.

Відповідно, задля уточнення такого обов'язку та недопущення обмеження прав окремої категорії осіб, щодо якої застосовуються особливі правила затримання, вбачається доцільним уточнити окремі положення ст. 208 КПК України. Так, ч. 4 ст. 208 КПК України необхідно викласти в наступній редакції: «4. Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання, *можливість застосування положень Глави 37 цього кодексу у випадку, якщо затриманий відноситься до окремої категорії осіб*, та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом». Таким чином підкреслюється, що уповноважена службова особа повинна не лише

¹⁰⁷ Хоча на час дії воєнного стану доступ до такої інформації є обмеженим.

спробувати самостійно встановити, чи відноситься затриманий до судді чи іншого суб'єкта, відносно якого застосовуються особливі порядки затримання, а і додатково роз'яснити затриманому, що у нього є можливість скористатися додатковими процесуальними гарантіями, які передбачені Главою 37 КПК України. У будь-якому випадку найкращим способом ідентифікації особи як судді буде її особиста заява. У даному випадку лише підкреслюється, що уповноважена службова особа після затримання повинна додатково нагадати про те, що особа може скористуватися такими гарантіями.

Відповідно, зміни необхідно внести і в ч. 5 ст. 208 КПК України, яку доцільно викласти в наступній редакції: «Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого, в *тому числі роз'яснення права скористатися додатковими правами, передбаченими Главою 37 цього Кодексу*. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору». Обов'язок уповноваженої службової особи окремо в протоколі зазначати, що особі були роз'яснені положення Глави 37 КПК України, буде вказувати на максимально повне гарантування прав особи, яка може відноситись до «окремої категорії суб'єктів», а також дозволить стороні обвинувачення обґрунтовувати законність затримання, якщо в подальшому сторона захисту буде наполягати на незастосуванні положень Глави 37 КПК України під час затримання, наприклад, судді.

Загалом, ведучи мову про затримання судді, також необхідно звернути увагу і на момент, з якого суддя може бути затриманий. Так, у судовій практиці є випадки, коли судді задля звільнення з-під варти використовували засіб юридичного захисту, передбачений ст. 206 КПК України, і це питання піднімалося під час розгляду відповідних клопотань. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 р. за результатами перевірки обґрунтованості затримання судді за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, було зазначено наступне: «слідчим суддею не встановлено, що затримання судді Кіровського районного суду м. Дніпропетровська ОСОБА_3 проведено з порушенням вимог ч. 1 ст. 482 КПК України, оскільки суддю затримано під час вчинення тяжкого злочину, таке затримання є необхідним для забезпечення збереження доказів злочину, тому у даному випадку згоди Вищої ради правосуддя на затримання судді не потрібно. Станом на дату звернення до слідчого судді із клопотанням не минув час, протягом якого підозрюваний повинен бути звільненим або доставлений до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Таким чином, на час надходження до слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва клопотання ОСОБА_2, в інтересах ОСОБА_3, про негайне звільнення з-під варти в порядку ст. 206 КПК України – саме 21 квітня 2016 р., слідчим суддею не встановлено обставин, які б викликали у нього обґрунтовані сумніви з приводу того, що останній утримується під вартою без відповідних на те підстав, та підлягає доставці до суду і звільненню з-під варти саме в порядку ст. 206 КПК України, оскільки строк, передбачений ст. 211 КПК України, з моменту його затримання не закінчився»¹⁰⁸. Аналізуючи зазначене судове рішення, науковці зазначають, що можна спостерігати «тлумачення норм ст. 482 КПК України у системному зв'язку із нормами ст. 211 КПК України, за якого позбавлення судді свободи є допустимим

¹⁰⁸ Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 р., судова справа № 761/13846/17.

в межах тих строків, що у ній встановлені. Такий підхід є неправильним, оскільки в даному випадку норми ст. 482 КПК України повинні мати пріоритет як норми спеціального характеру, і момент, коли суддя повинен бути звільнений, має визначатися не формально визначеним строком, а моментом досягнення мети такого затримання. Розгляд питання про звільнення судді з-під варті в порядку ст. 206 КПК України є належним способом юридичного захисту у цій ситуації. Але під час такого розгляду на слідчого, прокурора повинен бути покладений тягар доказування того, що мета такого затримання ще не досягнута в світлі положень ст. 482 КПК України (злочин ще не попереджено, його наслідки не відвернуті, збереження доказів не забезпечено). Відповідно, правозастосовна практика в частині вирішення питання про затримання суддів без рішення ВРП та звільнення їх з-під варті має бути змінена у цьому аспекті»¹⁰⁹.

Загалом можна сказати, що при затриманні суддів з точки зору кримінальної процесуальної регламентації існує низка недоліків, які або мають виправлятися шляхом внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства, або уточнюватися шляхом створення єдиної правозастосовної практики у випадках, коли виникають певні труднощі у правозастосуванні. Водночас необхідно нагадати, що предметом даного монографічного дослідження є повідомлення про підозру, а тому затримання окремої категорії осіб має розглядатися саме як підстава (випадок) повідомлення про підозру. Раніше в тексті вже критикувався п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, адже саме по собі затримання не обов'язково має тягнути за собою повідомлення про підозру. Власне, це ж правило поширюється і на окрему категорію осіб, відносно якої існують деякі особливості затримання.

¹⁰⁹ Драгунов В. В. Затримання судді за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність: окремі питання дотримання належної правової процедури. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 332.

Загалом, аналізуючи Главу 37 КПК України, можна помітити, що законодавець не надає жодних додаткових уточнень щодо порядку повідомлення про підозру в залежності від підстав, за яких особі було повідомлено про підозру. Всі особливості повідомлення про підозру окремої категорії осіб (мова про які піде далі) стосуються самого факту повідомлення про підозру, тобто в розрізі Глави 37 КПК України законодавець розглядає Главу 22 комплексно як єдиний цільний правовий інститут. У такому випадку можна дійти висновку, що до окремої категорії осіб мають застосовуватись загальні правила повідомлення про підозру, в тому числі і ч. 2 ст. 278 КПК України – «письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання». Власне, така умова досить легко корелюється і з особливими порядками затримання, передбаченими Главою 37 КПК України. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 482 КПК України, ВРП надає згоду на затримання судді після звернення відповідних представників правоохоронних органів. Згідно з офіційною позицією ВРП «подання про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт судді повинно відповідати вимогам, встановленим статтею 184 КПК України, а саме клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду, і повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у статті 177

цього Кодексу; 5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; 7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 цього Кодексу»¹¹⁰. Відповідно, надаючи запит до ВРП про затримання або утримання під вартою, слідчий та прокурор вже повинні довести наявність обґрунтованої підозри, а лише одного факту затримання буде недостатньо.

У такий спосіб можна зробити кінцевий висновок, що хоча Глава 37 КПК України передбачає особливості затримання окремої категорії осіб, повідомлення про підозру їм буде здійснюватися у стандартні строки – не пізніше ніж за 24 години з моменту затримання. У даному випадку можна лише зробити уточнення, що у випадку затримання судді уповноважений посадовій особі необхідно враховувати дію одразу двох строків. Так, протягом 24 годин з моменту затримання судді має бути вручене письмове повідомлення про підозру (ч. 2 ст. 278 КПК України). При цьому також діє вимога, що суддя повинен бути «негайно» звільнений, якщо згоду на його затримання чи утримання під вартою не надала ВРП (ч. 1 ст. 482 КПК України). Тобто в це оціночне поняття «негайно» включаються 24 години, протягом яких судді мають повідомити про підозру, адже, як вже було нами встановлено, звертатися до ВРП з відповідним клопотанням можна лише тоді, коли уповноважена службова особа зможе довести наявність обґрунтованої підозри. З урахуванням того, що термін «негайно» не має чітких часових рамок, але вказує на невідкладність проведення відповідних процесуальних дій, правильним видається припущення, що строк вручення письмового

¹¹⁰ Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя подань про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арештом суддів у 2016–2021 роках.

повідомлення про підозру судді слід мінімізувати навіть з огляду на встановлені 24 години законодавцем.

Власне, відсутні особливості і при повідомленні про підозру окремій категорії осіб за п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, адже, як вже було встановлено в даному монографічному дослідженні, п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України не може виступати в якості окремої підстави повідомлення про підозру, адже звернення з клопотанням про застосування запобіжного заходу вже передбачає той факт, що особі вже було повідомлено про підозру. Особливо ця вимога стосується окремої категорії осіб, адже саме відносно таких суб'єктів, як правило, ставляться додаткові умови застосування запобіжних заходів, а наявність обґрунтованої підозри буде досліджуватися інколи навіть неспеціальними суб'єктами (наприклад, ВРП).

Третьою ж підставою є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Категорія достатності вже також аналізувалася в даному монографічному дослідженні, і в цілому вона не буде відрізнятися при визначенні слідчим та прокурором можливості та доцільності повідомлення про підозру окремій категорії осіб. У даному випадку, напевно, некоректно буде стверджувати, що при повідомленні про підозру окремій категорії осіб слідчий та прокурор повинні мати більше доказів та бути більш впевненими у достатності доказів у порівнянні з іншими підозрюваними, адже категорія «достатність доказів» не повинна залежати від суб'єкта, якому повідомляється про підозру, а має залежати від особливостей самого кримінального провадження, правової кваліфікації правопорушення тощо.

При цьому необхідно звернути увагу на той факт, що стандарт доказування «достатності доказів» не є рівнозначним стандарту доказування «обґрунтована підозра». «Стандарт «достатніх підстав (доказів) для підозри» є нижчим, ніж стандарт «обґрунтованої підозри». Для цілей повідомлення особі про підозру він передбачає наявність доказів, які лише об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним кримінальним правопорушенням

(демонструють причетність до його вчинення), і вони є достатніми, щоб виправдати подальше розслідування для висунення обвинувачення або спростування такої підозри»¹¹¹. Очевидно, що така позиція є досить спірною. «Припущення – це судження, для якого не має наразі доведення. Визначення терміну «підозра» відсутнє у КПК України. Повідомлення особи про підозру не може бути припущенням. Так, ч. 1 ст. 2 КК України вказує, що «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом». П. 3 ч. 1 ст. 276 КПК зазначає, що повідомлення про підозру здійснюється у випадку «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Тобто для повідомлення особи про підозру має бути склад кримінального правопорушення та достовірні, належні, допустимі, а в сукупності достатні докази для повідомлення особи про підозру»¹¹². Крім того, необхідно зауважити, що власне факт повідомлення про підозру може стати предметом дослідження слідчого судді навіть в порядку ст. 303 КПК України, що змусить осіб, які ухвалювали рішення про повідомлення про підозру доводити не достатність доказів на той конкретний момент часу, а саме наявність обґрунтованої підозри.

У той же час не можна забувати, що існує окремий порядок повідомлення про підозру, який передбачений ст. 481 КПК України. Уданому конкретному випадку необхідно звернути увагу на те, що письмове повідомлення про підозру буде здійснюватися (або, відповідно до практики ВС, затверджуватися) Генеральним прокурором, його заступниками чи керівниками обласних прокуратур в залежності від суб'єкта, який буде здійснювати таке повідомлення. Таким чином, достатність доказів при повідомленні про підозру окремій категорії осіб буде перевірятися не лише процесуальним керівником,

¹¹¹ Ханін С. Як оцінити достатність доказів для цілей повідомлення особи про підозру. *Закон і Бізнес* : офіційний вебсайт. 2022.

¹¹² Там само.

який в силу своєї специфічної процесуальної ролі не може залишатися повністю неупередженим, адже він є процесуально зацікавленим в результатах кримінального провадження, а й іншими представниками прокуратури, які не обізнані зі специфікою кримінального провадження, не є зацікавленими особами з точки зору отримання конкретного результату у кримінальному провадженні, а тому виступають в якості «об'єктивних спостерігачів» (якщо проводити аналогію з тлумаченням об'єктивної підозри ЄСПЛ) та повинні більш неупереджено дослідити сукупність доказів з точки зору її достатності повідомлення про підозру. Уданому випадку і можна виділити ключову особливість повідомлення про підозру окремій категорії осіб за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України – доказів має бути достатньо не лише для процесуального керівника, який повністю обізнаний в специфіці кримінального правопорушення, а і для об'єктивного спостерігача в особі Генерального прокурора або керівника обласної прокуратури, який в особливостях провадження не обізнаний і може оцінити лише подану процесуальним керівником сукупність доказів з точки зору її достатності для повідомлення особі про підозру.

3.2. ЗМІСТ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

У даному монографічному дослідженні вже зверталася увага на те, що в кримінальному процесуальному законодавстві дещо наплутані поняття «повідомлення про підозру» та «письмове повідомлення про підозру», що дещо ускладнює аналіз відповідних понять. Водночас нами було обґрунтовано, що, виходячи з назви ст. 277 КПК України, процесуальним документом є саме письмове повідомлення про підозру, яке і повинно відповідати вимогам, встановленим кримінальним процесуальним законодавством. Власне, аналізу даного документа і буде присвячено даний пункт монографічного дослідження.

О. В. Фараон, аналізуючи зміст письмового повідомлення про підозру, зазначила, що «повідомлення про підозру характеризується такими ознаками: об'єктивністю викладення фактичних даних; логічністю; законністю; обґрунтованістю; вмотивованістю; юридичною чіткістю формулювання підозри. Об'єктивність – відповідність викладених у письмовому повідомленні про підозру відомостей та висновків про обставини справи об'єктивної дійсності, реальних фактів. Логічність – відображення у змісті повідомлення про підозру внутрішнього зв'язку фактів між собою, відповідність змісту логіки фактичних обставин провадження. Законність повідомлення про підозру означає, що постанова, винесена у внесеному в ЄРДР кримінальному провадженні уповноваженим на те органом або посадовою особою у межах їхньої компетенції за наявності для того передбачених законом підстав; у повідомленні надано правильну юридичну кваліфікацію дій підозрюваного; повідомлення відповідає встановленій законодавством процесуальній формі і містить передбачені реквізити, засвідчені підписами компетентних осіб. Обґрунтованість повідомлення про підозру означає, що воно здійснюється виключно з підстав, передбачених чинним законодавством. Під вмотивованістю постанови слід розуміти таку систему та форму викладення підозри, що приводять до логічного переконання у правильності прийнятого рішення. Безперечно, письмове повідомлення про підозру буде викладене правильно, якщо буде посилається на положення, істинність яких доведена. Викладені факти не повинні суперечити один одному. Кваліфікації кримінального правопорушення має передувати виклад усіх основних та кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, з яких, за правилами логіки, з необхідністю випливає сформульована підозра. Вимогам щодо юридичної чіткості формулювання письмове повідомлення про підозру відповідатиме у разі, коли воно є лаконічним, чітко сформульованим і не містить у собі логічного протиріччя; фактичні обставини провадження викладені за допомогою тих юридичних понять і юридичних формулювань, які використовує

законодавець щодо конкретного складу кримінального правопорушення»¹¹³. Власне, з такою позицією важко не погодитися, адже письмове повідомлення про підозру дійсно має ознаки кримінального процесуального рішення, відповідно, йому притаманні всі типові ознаки, які висуваються до рішень.

Всі вимоги, які ставляться до письмового повідомлення про підозру, передбачені ст. 277 КПК України. Одразу необхідно підкреслити, що, на відміну від ст. 276 КПК України, в ст. 277 КПК України відсутнє посилання на Главу 37 КПК України, що нашоєхує нас на думку, що зміст письмового повідомлення про підозру для окремої категорії осіб не буде відрізнятися за змістом «звичайного» письмового повідомлення про підозру. І хоча така позиція є цілком логічною, все одно деякі окремі особливості в змісті письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб наявні, про що більш детально мова піде нижче. У даному ж випадку необхідно звернути увагу на формулювання ст. 277 КПК України, де вказані лише відомості, які обов'язково мають бути зазначені в письмовому повідомленні про підозру. Таким чином, законодавець підійшов до питання нормативного закріплення структури письмового повідомлення про підозру аналогічно як до структури обвинувального акта (де в ст. 291 КПК України перераховані лише відомості без виділення структури відповідного процесуального документа). На противагу маємо звернути увагу на ст.ст. 372 та 374 КПК України, де надаються не лише відомості, які мають бути зазначені в судових рішеннях (ухвалах чи вироках), а чітка структура таких рішень – вступна, мотивувальна, резолютивна (хоча щодо назви резолютивної частини в правій доктрині наявна дискусія¹¹⁴. Аналогічне положення передбачено і в ч. 5 ст. 110 КПК України, де вказано, що будь-яка постанова слідчого або прокурора має складатися з вступної, мотивувальної та резолютивної частини. Водночас

¹¹³ Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. С. 106.

¹¹⁴ Глинська Н. В. Обґрунтування рішень в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. С. 33.

не можна вважати, що в дискусії щодо необхідності виділення аналогічних частин у письмовому повідомленні про підозру слід посилалися на ч. 5 ст. 110 КПК України, адже якщо ще можна обґрунтувати позицію про те, що письмове повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, слід констатувати, що воно точно не є постановою, а тому позиція щодо можливості використання ч. 5 ст. 110 КПК України по відношенню до письмового повідомлення про підозру виглядає досить слабкою.

Проблема при виділенні складових частин письмового повідомлення про підозру полягає також у складності виділення останньої частини – резолютивної. Виходячи навіть з положень ч. 5 ст. 110 КПК України, в резолютивній частині вказується «зміст прийнятого процесуального рішення». Проте навіть попереднього аналізу ст. 277 КПК України достатньо для того, щоб зробити висновок, що у письмовому повідомленні про підозру не формулюється окреме процесуальне рішення, яке і є основною частиною резолютивної частини процесуального рішення. Як вже було зазначено в даному монографічному дослідженні, повідомлення про підозру має дуальну природу, а правові наслідки настають, як правило, не з моменту складання відповідного документа, а з моменту його вручення. Так само відсутнє в письмовому повідомленні про підозру і формулювання рішення про повідомлення про підозру, адже цим документом лише констатується наявність достатніх підстав для того, щоб відповідний процесуальний документ вручити особі, яка отримує процесуальний статус підозрюваного. У зв'язку з цим відсутні підстави для виділення складових частин письмового повідомлення про підозру, адже хоча таке структурування і є відносно сталим для більшості процесуальних документів, сама природа письмового повідомлення про підозру робить майже неможливим виділення окремих складових частин.

Власне, повертаючись до аналізу змісту письмового повідомлення про підозру, насамперед необхідно звернути увагу на специфіку формулювання ч. 1 та п. 1 ч. 1 ст. 277 КПК України. Так, у ч. 1 зазначено, що «письмове

повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором», при цьому в п. 1 ч. 1 вже вказано, що повідомлення про підозру повинно містити прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення (а також підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення – п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК України). Таким чином, законодавець розділяє поняття «складення письмового повідомлення про підозру» та «здійснення повідомлення». На практиці така неузгодженість вирішується тим, що в письмовому повідомленні про підозру ухвалюється рішення «про повідомлення» про підозру особи. Таким чином, той, хто складає письмове повідомлення про підозру, також його ж і здійснює. Крім того, підозрюваний після отримання письмового повідомлення про підозру також повинен розписатися в пам'ятці про права, в якій також зазначається дата та час вручення письмового повідомлення про підозру. Таким чином, можна помітити, що хоча на рівні нормативного регулювання існує плутанина щодо використання зазначених термінів, на практиці ця проблема була вирішена значно більш прагматично.

Загалом, аналізуючи п. 1 ч. 1 ст. 277 КПК України, власне, необхідно проаналізувати специфіку визначення суб'єкта, який має право складати письмове повідомлення про підозру та здійснювати його щодо окремої категорії осіб. Так, відповідно до ч. 1 ст. 481 КПК України, «письмове повідомлення про підозру здійснюється: адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень; 2) **народному** депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його

заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов’язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов’язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником; судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов’язків Генерального прокурора); Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора». Вже неодноразово зверталася увага на те, що під «здійсненням» повідомлення про підозру передусім визначається особа, яка буде затверджувати письмове повідомлення про підозру, а не вручати його. У подальшому також будуть внесені зміни до ст. 481 КПК України, яку було доповнено ч. 2 наступного змісту: «Генеральний прокурор (виконувач обов’язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу». Проте навіть внесення такої зміни стосується в більшій мірі вручення письмового повідомлення про підозру, але не знімає питання щодо суб’єкта, який уповноважений на складання такого повідомлення.

У даному випадку необхідно звернути увагу на той факт, що ч. 1 ст. 481 КПК України сформульована наступним чином: «*письмове* повідомлення про підозру здійснюється...». Таким чином, законодавець підкреслює, що мова йде саме про процесуальний документ, який має бути складений у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством відповідно до специфіки ст. 481 КПК України, «логічним є висновок, що чинний КПК України насамперед вирізняє повідомлення про підозру як окремий письмовий процесуальний документ. При цьому

положеннями ст. 278 КПК України окремо регулюється процедура вручення особі повідомлення про підозру»¹¹⁵.

Як свідчить судова практика, при повідомленні про підозру окремій категорії осіб прокурор, який зазначений у ч. 1 ст. 481 КПК України, визначається в якості прокурора, який складає відповідне письмове повідомлення про підозру, а не для його затвердження¹¹⁶. Хоча не можна сказати, що в правозастосовній практиці не були спроби піддати сумніву правильність визначення суб’єкта, який складає письмове повідомлення про підозру. Так, в одній апеляційній скарзі захисник оскаржив, крім іншого, саме неправильність визначення суб’єкта підписання підозри – «особа, яка підписала підозру, не входить до складу процесуальних керівників»¹¹⁷. На дану обставину суд зазначив, що «доводи про те, що прокуратура Одеської області не уповноважена здійснювати досудове розслідування у вказаному кримінальному провадженні, є підставою для визнання доказів недопустимими, проте перевірка вказаних доводів також має бути здійснена під час судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції. Слід зазначити, що підозрювана ОСОБА_8 є професійним адвокатом (свідоцтво № 1013 видано Одеською

¹¹⁵ Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 31.01.2019, справа № 712/55/19.

¹¹⁶ Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 06.09.2019, справа № 607/19669/19; Ухвала слідчого судді Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 03.12.2018, справа № 349/1023/18; Постанова ВС від 24.02.2021, справа № 601/313/17; Ухвала слідчого судді Голосіївського районного суду м. Києва від 28.10.2021, справа № 752/14428/21; Ухвала Київського апеляційного суду від 13.05.2020, справа № 758/2051/20; Ухвала слідчого судді Малинського районного суду Житомирської області від 22.04.2024, справа № 283/1354/21; Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 23.08.2018, справа № 515/908/18; Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 21.07.2020, справа № 991/5954/20; Ухвала Житомирського апеляційного суду від 21.11.2022, справа № 287/203/19; Ухвала Вінницького апеляційного суду від 17.12.2019, справа № 133/1466/19; Ухвала слідчого судді Олександрійського районного суду м. Полтави від 27.07.2021, справа № 554/6931/21; Ухвала Запорізького апеляційного суду від 18.03.2019, справа № 332/2723/15-к; Ухвала Черкаського апеляційного суду від 19.12.2022, справа № 710/757/19.

¹¹⁷ Ухвала Одеського апеляційного суду від 24.01.2019, справа № 522/19357/18 1-к/522/20646/18.

обласною КДКА 10.12.2002 року). Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється: 1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень. Вказані вимоги Кримінального процесуального закону органом досудового розслідування були дотримані, оскільки повідомлення ОСОБА_8 про підозру за ч. 3 ст. 368 КК України від 11 липня 2018 р. було складено особисто прокурором Одеської області ОСОБА_10»¹¹⁸. Таким чином, судді дотримуються позиції, що хоча в ст. 277 КПК України зазначено, що письмове повідомлення про підозру складає слідчий або прокурор, конкуренція норм зі ст. 481 КПК України дозволяє зробити висновок, що окремій категорії осіб письмове повідомлення про підозру має бути *складене* прокурором, який зазначений в ч. 1 ст. 481 КПК України. Хоча якщо рухатися за буквальною тлумаченням положень кримінального процесуального законодавства, то письмове повідомлення про підозру має складатися прокурором, який виступає в якості процесуального керівника в даному кримінальному провадженні. Застосовуючи ж ч. 1 ст. 481 КПК України в частині визначення суб'єкта, уповноваженого на складання письмового повідомлення про підозру, можна дійти висновку, що в конкретному кримінальному провадженні окремі процесуальні документи (в даному випадку – письмове повідомлення про підозру) буде складено прокурором, який не має відношення до даного кримінального провадження. Відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України, прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 ЗУ «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. Повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні з'являються тоді, коли його відповідно до положень ст. 37 КПК України призначено керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. Відповідно

¹¹⁸ Ухвала Одеського апеляційного суду від 24.01.2019, справа № 522/19357/18 1-кх/522/20646/18.

до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, до ЄРДР вносяться відомості про «час та дату повідомлення про підозру, зміну, скасування повідомлення про підозру, особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (частина четверта статті 278, стаття 279, частина перша статті 298-4, пункт 1-1 частини другої статті 307 КПК України)». Такі відомості має вносити особа, яка уповноважена діяти в даному кримінальному провадженні – тобто слідчий, дізнавач або прокурор, які уповноважені на проведення досудового розслідування та процесуального керівництва відповідно. Якщо ж брати за основу позицію, що відносно окремої категорії осіб письмове повідомлення про підозру складається керівником відповідної прокуратури згідно з ч. 1 ст. 481 КПК України, то ситуація, за якої особа, яка не має фактичного відношення до кримінального провадження, буде складати ті чи інші процесуальні документи, виглядає дещо дивною. Повторюємося, такий висновок свідчить саме про буквально тлумачення положень КПК України. Суди з цього приводу зазначають, що «це повноваження Генерального прокурора або його заступника є винятковим і не може бути передоручене іншим прокурорам чи слідчим. Для реалізації цього повноваження ані Генеральний прокурор, ані його заступник не повинні обов'язково здійснювати процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні щодо судді, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство такої вимоги не встановлює»¹¹⁹. Проте задля уникнення будь-яких суперечностей бажано ч. 1 ст. 277 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. *Письмове повідомлення про підозру окремій категорії осіб складається прокурором, який визначений в ч. 1 ст. 481 цього Кодексу*». У такий

¹¹⁹ Вирок Вищого антикорупційного суду від 17.03.2021, справа № 758/1780/17.

спосіб підкреслюється, що прокурори, передбачені в ч. 1 ст. 481 КПК України мають повне право на складення письмового повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб.

Продовжуючи аналіз зазначеного вище судового рішення, не можна також не звернути увагу на формулювання, яке було використане захисником в апеляційній скарзі – «особа, яка *підписала* підозру, не входить до складу процесуальних керівників». У кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє нормативне визначення поняття «підписати підозру», її можна або скласти, або погодити. І складання, і затвердження письмового повідомлення про підозру також передбачає її підписання. Проте необхідно чітко розмежовувати поняття «складання письмового повідомлення про підозру» та «погодження письмового повідомлення про підозру». Власне, якщо проаналізувати положення ч. 1 ст. 277 КПК України, то можна побачити, що письмове повідомлення про підозру погоджується прокурором лише в тому випадку, коли воно було складено слідчим. Відповідно, прокурор, передбачений в ч. 1 ст. 481 КПК України, буде погоджувати письмове повідомлення про підозру, яке було складено виключно слідчим. У такому випадку не зовсім зрозуміло, якою буде роль процесуального керівника – чи повинен він надавати «первинне» погодження, після чого повідомлення про підозру надсилається вже керівнику відповідного органу прокуратури, або ж письмове повідомлення про підозру слідчого одразу направляється прокурору, який визначається відповідно до ч. 1 ст. 481 КПК України? Напевно, саме з цим і пов'язана загальноприйнятна позиція при повідомленні про підозру окремій категорії осіб визначати керівника прокуратури як особу, яка складає письмове повідомлення про підозру – це дозволяє уникнути додаткової непотрібної плутанини. Можна дійти висновку, що при повідомленні про підозру окремій категорії осіб керівник відповідного органу прокуратури буде тією особою, яка буде складати письмове повідомлення про підозру (хоча слід зазначити, що фактично повідомлення про підозру буде складатися або процесуальним керівником,

або слідчим, а вже після цього підписуватися прокурором, який визначений в ч. 1 ст. 481 КПК України).

Поряд з цим на практиці трапляються ситуації, коли письмове повідомлення про підозру може містити одразу два підписи – керівника органу прокуратури, який склав письмове повідомлення про підозру та процесуального керівника, який вручив таке повідомлення, при цьому підпис процесуального керівника буде під правами підозрюваного. Хоча ст. 277 КПК України не визначає, що права підозрюваного не є складовою частиною письмового повідомлення про підозру (навпаки, логіка побудови ч. 1 ст. 277 КПК України заперечує такий довід), судді вирішують це питання дещо інакше: «як вбачається з повідомлення про підозру в частині анкетних даних особи, що повідомляється про підозру, змісту підозри, правової кваліфікації, стисло викладу фактичних обставин кримінального провадження, воно складене та підписане прокурором Рівненської області ОСОБА_9. Лише частина повідомлення про підозру що стосується прав підозрюваного, підписана прокурором прокуратури Рівненської області ОСОБА_4. При цьому, у матеріалах судового провадження міститься доручення прокурора Рівненської області ОСОБА_9 від 20 серпня 2020 р., надане прокурору прокуратури Рівненської області ОСОБА_4 на здійснення письмового повідомлення про підозру ОСОБА_5 у даному кримінальному провадженні. Зважаючи на те, що здійснення процесуальної дії вручення повідомлення про підозру було доручене прокурору ОСОБА_4, то колегія суддів вважає, що підписання повідомлення про підозру в частині процесуальних прав підозрюваного прокурором, який безпосередньо буде здійснювати цю процесуальну дію та роз'яснювати передбачені у повідомленні про підозру права, не можна розцінювати як порушення вимог закону. Разом з тим колегія суддів зауважує, що чинний кримінальний процесуальний кодекс не містить прямої заборони на здійснення цієї процесуальної дії у такому порядку»¹²⁰. З такою позицією суду

¹²⁰ Ухвала Рівненського апеляційного суду від 28.01.2021, справа № 569/15300/19.

погодитись досить складно, адже ще раз наголошуємо, що ч. 1 ст. 277 КПК України не передбачає розділення письмового повідомлення про підозру на частини, кожна з яких може (має) бути підписана різними суб'єктами. В даному випадку знову відбулася підміна поняття «складення письмового повідомлення про підозру» та «вручення письмового повідомлення про підозру». Не зважаючи на те, що в ст. 277 КПК України зазначено, що в письмовому повідомленні про підозру має міститись підпис слідчого або прокурора, який здійснив повідомлення про підозру, також в цьому ж положенні зазначено, що письмове повідомлення про підозру складається слідчим або прокурором. Власне, знову проблема полягає у тому, що в законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «здійснення письмового повідомлення про підозру», що тягне за собою проблеми в правозастосуванні. У разі складення письмового повідомлення про підозру спеціальним суб'єктом, який передбачений у ст. 481 КПК України, вся підозра має бути підписана таким спеціальним суб'єктом, включаючи права підозрюваного. Далі, на цій же сторінці, як це прийнято в практиці, процесуальний керівник, якому передоручено в порядку ч. 2 ст. 481 КПК України вручити таку підозру, також ставить свій підпис як затвердження самого факту вручення. У такому випадку письмове повідомлення про підозру продовжує розглядатися як єдиний процесуальний документ, а також в кращий спосіб захищаються права підозрюваного, який чітко розуміє, що всі відомості, які передбачені ч. 1 ст. 277 КПК України, були підписані керівником відповідного органу прокуратури.

Також, аналізуючи суб'єкта, який уповноважений на здійснення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб, необхідно пам'ятати, що положення ч. 1 ст. 481 КПК України мають аналізуватися поряд з положеннями ЗУ «Про прокуратуру» та, за необхідності, відомчими нормативно-правовими актами. Наприклад, в одному з судових рішень було зазначено, що «колегія суддів вважає хибними та такими, що не ґрунтуються на законі, твердження сторони захисту про те, що повідомлення про підозру ОСОБА_7, як адвокату, не міг здійснювати

керівник спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері регіону, бо не є Генеральним прокурором, його заступником чи керівником обласної прокуратури. Так, Розділом II Закону України Про прокуратуру від 05.11.1991 № 1789-XII, із змінами, було визначено систему, структуру і організацію органів прокуратури в Україні та у ч.ч. 1, 2 ст. 13 цього Закону зазначено, що систему органів прокуратури становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, районні в містах, а також військові прокуратури. У разі необхідності Генеральний прокурор України може створювати спеціалізовані прокуратури на правах обласних, міських, районних та міжрайонних прокуратур. До військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури, прирівняні до прокуратур міст і районів. Водночас згідно з ч. 2 ст. 7 Закону України Про прокуратуру від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII, зі змінами, у разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури. Згідно з п. 2 Наказу Офісу Генерального прокурора № 66 від 05.02.2020, із змінами, внесеними згідно з Наказом Офісу Генерального прокурора № 45 від 22.02.2021 «Про окремі питання забезпечення початку роботи спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах обласних прокуратур)», що діяв на час повідомлення ОСОБА_7 про підозру від 07 лютого 2023 р., перейменовано юридичну особу «Військова прокуратура Південного регіону України» у «Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері Південного регіону» (на правах обласної прокуратури) без зміни ідентифікаційного коду юридичної особи в Єдиному

державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань... Окрім того, згідно з п. 1 Наказу Офісу Генерального прокурора № 370 від 22.11.2021 «Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері», що діяв на час повідомлення ОСОБА_7 про підозру від 07 лютого 2023 р., та про зміну раніше повідомленої підозри від 28 квітня 2023 р., першим заступникам та заступникам Генерального прокурора згідно з розподілом обов'язків між керівництвом Офісу Генерального прокурора, керівнику Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері Офісу Генерального прокурора, керівникам спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах обласних), їхнім першим заступникам та заступникам, керівникам спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах окружних), їхнім заступникам, керівникам структурних підрозділів спеціалізованих прокуратур (на правах обласних) у межах наданих повноважень забезпечити комплексне виконання функцій прокуратури щодо підтримання публічного обвинувачення в суді, організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, представництва інтересів держави в суді у визначеному законом порядку, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, запобігання та протидію військовим адміністративним правопорушенням, а також правопорушенням, пов'язаним з корупцією, згідно з вимогами наказів Генерального прокурора та з урахуванням особливостей, передбачених цим наказом.

Отже, на переконання апеляційного суду, вищевказані нормативно-правові акти, безумовно, наділяють керівників спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах обласних) процесуальними повноваженнями керівника

обласної прокуратури, зокрема, що повідомлення особи про підозру в порядку статті 481 КПК, а оскільки ОСОБА_7 вчинив кримінальні правопорушення у статусі адвоката-військовослужбовця, тому повідомлення про підозру та повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри мали право здійснювати саме керівники спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері (на правах обласних)»¹²¹.

В іншому ж рішенні суд констатував наявність порушень з боку уповноважених осіб саме через неправильно визначеного суб'єкта, який склав письмове повідомлення про підозру: «ОСОБА_3 є депутатом Київської міської ради фракція «Батьківщина» по багатомандатному виборчому округу № 81 з 2015 р. та станом на 11.07.2019 та 19.11.2019 є помічником народних депутатів ОСОБА_7 та ОСОБА_8. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 № 93-4 в чинний станом на 19.11.2019 редакції зазначено, що повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено, відповідно, Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної регіональної прокуратури. З матеріалів справи вбачається, що прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру. При цьому при розгляді судом скарги, не було встановлено, що станом на 20.11.2019, відповідне повідомлення до Київської міської ради надходило, що є порушенням порядку притягнення відповідного депутата до відповідальності. 3 липня 2015 р. ОСОБА_3 проходить військову службу в Збройних Силах України на посаді офіцера відділу узагальнення судової практики Північного Територіального юридичного управління (Юридичного Департаменту Міністерства оборони України). Стороні обвинувачення на стадії досудового розслідування було відомо про те, що ОСОБА_3 є чинним військовослужбовцем Збройних Сил України, про що свідчить відповідь

¹²¹ Ухвала Дніпровського апеляційного суду 12.10.2023, справа № 331/2750/23.

ТВО начальника Національного військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь» полковника медичної служби ОСОБА_6 за вихідним номером 4/4144 від 13.08.2019. Натомість підготовку та здійснення повідомлення про підозру здійснював представник неналежного органу процесуального керівництва, а саме, прокуратури міста Києва та Київської місцевої прокуратури № 7, а не органа, уповноваженого здійснювати відповідний нагляд за додержанням законів під час здійснення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, військових прокуратур Центрального регіону України та Головної військової прокуратури»¹²².

Аналізуючи інші відомості, які мають бути зазначені в письмовому повідомленні про підозру окремій категорії осіб, необхідно звернути увагу на п. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України, який вимагає вказати анкетні відомості особи, які повідомляють про підозру, а саме прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство. Загалом, аналізуючи письмові повідомлення про підозру, можна помітити, що уповноважені службові особи досить рідко коли дотримуються саме такого переліку відомостей. У даному випадку в п. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України надається мінімальний перелік відомостей, які мають бути зазначені в письмовому повідомленні про підозру, проте законодавець не забороняє вносити додаткові відомості, які даним пунктом не передбачені. Непоодинокими є вказівки щодо наявності або відсутності судимості, освіти, сімейного стану тощо. Якщо вести мову про окрему категорію осіб, то абсолютно логічним виглядає те, що уповноважені службові особи в анкетних відомостях письмового повідомлення про підозру зазначають те, до якої саме окремій категорії осіб відносяться такі особи: «за анкетними даними ОСОБА_3 є адвокатом відповідно до свідоцтва № ...»¹²³, «за анкетними даними ОСОБА_4 є адвока-

том відповідно до свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю № ...»¹²⁴. Власне, можна зазначити, що така практика є досить слушною, адже, як вже було зазначено, перелік відомостей, які мають зазначатися в анкетних даних в підозрі, не є вичерпним, в той час вже з самого початку ознайомлення з письмовим повідомленням про підозру вже має бути зрозуміло, що така особа належить до окремої категорії осіб, а отже, відносно неї будуть застосовуватися деякі інші процедури. Хоча навіть активне застосування таких додаткових відомостей в письмовому повідомленні про підозру на практиці не означає, що кримінальне процесуальне законодавство не повинно відповідати тим реаліям, які склалися на практиці. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до п. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України та викласти її в такій редакції: «анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство, *відомості, що підтверджують приналежність особи до іншої категорії осіб відповідно до Глави 37 цього Кодексу тощо*), яка повідомляється про підозру». У даному випадку пропонується внести одразу дві зміни до вказаного положення КПК України. По-перше, зобов'язати слідчого або прокурора чітко вказувати в письмовому повідомленні про підозру про те, що особа має особливий процесуальний статус відповідно до Глави 37 КПК України, щоб унормувати правозастосовчу практику з цього питання. По-друге, також пропонується додати слово «тощо» до переліку анкетних відомостей в письмовому повідомленні про підозру, щоб надати можливість уповноваженим посадовим особам на власний розсуд додавати ті анкетні відомості, які вони вважають важливими в даному випадку. Тобто залишається мінімальний перелік анкетних відомостей, які стосуються особи підозрюваного, проте такий перелік може довільно бути розширеним слідчим або прокурором.

Також, аналізуючи анкетні відомості підозрюваного в підозрі необхідно зазначити, що для суду мають значення саме

¹²² Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 16.03.2020, справа № 758/2051/20.

¹²³ Ухвала слідчого судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 04.05.2020, справа № 202/3802/19.

¹²⁴ Ухвала слідчого судді Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 19.04.2022, справа № 203/1210/22.

ті анкетні відомості, які зазначені в письмовому повідомленні про підозру, а не в інших документах, які наявні в матеріалах кримінального провадження. Так, в одному з проваджень захисник намагався оскаржити письмове повідомлення про підозру в тому числі з підстав, що анкетні відомості його підзахисного в письмовому повідомленні про підозру відрізняються від анкетних відомостей, які зазначені у витязі з ЄРДР. На це суд відповів, що «доводи адвоката ОСОБА_3 про зазначення у витязі з Єдиного реєстру досудових розслідувань особи з анкетними даними «ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_1», слідчим суддею до уваги не беруться, оскільки витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань лише відображає факт вчинення певного кримінального правопорушення, а пред'явлення та формулювання висунутої особі підозри оформлюється у вигляді складання повідомлення про підозру. В той же час у пред'явленому 07.05.2021 ОСОБА_6 повідомленні про підозру вірно зазначені анкетні дані особи, якій вручається повідомлення про підозру»¹²⁵.

Далі, відповідно до ст. 277 КПК України, в письмовому повідомленні про підозру зазначаються:

- найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- зміст підозри;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру.

У даному випадку можна зазначити, що суттєвих відмінностей між «звичайним» письмовим повідомленням про підозру та повідомленням про підозру окремій категорії

осіб немає. З практичної точки зору проблема лише полягає в тому, що законодавець не надає чіткого тлумачення терміну «зміст підозри», що вводить деяку плутанину в формулювання письмового повідомлення про підозру. Якщо проаналізувати власне письмові повідомлення про підозру, то можна помітити, що зміст підозри за своїм формулюванням є дуже подібним до правової кваліфікації кримінального правопорушення. Фактично єдиною відмінністю є те, що правова кваліфікація кримінального правопорушення надається на початку письмового повідомлення про підозру, а зміст підозри – в кінці. Загалом таку практику складно назвати вдалою, адже зміст письмового повідомлення про підозру має відображати дещо більше інформації, ніж лише власне кваліфікацію кримінального правопорушення, яка починається зі слів «таким чином, особа підозрюється». Водночас така ситуація може бути виправлена лише шляхом внесення змін до ст. 3 КПК України та надання легального визначення поняття «зміст підозри» (наприклад, за аналогією з п. 13 «обвинувачення»). Саме шляхом такої зміни можна чітко визначити, що саме законодавець розумів під суттю поняття «зміст підозри».

Також в письмовому повідомленні про підозру мають зазначатися права підозрюваного. У даному випадку мова йде про посилення на ст. 42 КПК України. При вивченні даного переліку прав можна помітити, що тут не передбачені жодні додаткові права, якими користується окрема категорія осіб відповідно до Глави 37 КПК України. Водночас не можна вважати, що в письмовому повідомленні про підозру мають бути зазначені ці додаткові права, адже насамперед спеціальні права окремої категорії осіб стосуються затримання та порядку вручення такого повідомлення про підозру. Ознайомлюючись з правами, підозрюваний передусім має знати, які саме права у нього з'являються у зв'язку з новим процесуальним статусом. Таким чином, можна зазначити, що перелік прав підозрюваного у «звичайній» підозрі також не повинен відрізнятися від переліку прав підозрюваних, які відносяться до окремої категорії осіб.

¹²⁵ Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 09.11.2021, справа № 761/25855/21.

3.3. ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Аналізуючи Главу 37 КПК України, можна дійти висновку, що однією з основних відмінностей між процесуальним статусом «звичайних» підозрюваних та осіб, які відносяться до окремої категорії, є власне специфічний порядок вручення письмового повідомлення про підозру. Передусім це стосується того переліку уповноважених службових осіб, які мають право здійснювати таке повідомлення про підозру. Аналізуючи положення ст. 481 КПК України, насамперед необхідно акцентувати увагу на еволюції ч. 2 даної статті. Так, з самого початку існування КПК України 2012 р. в ст. 481 КПК України була лише перша частина. Таке неповне нормативне регулювання вводило деяку плутанину щодо того, хто саме та в якому порядку має вручати письмове повідомлення про підозру. У зв'язку з цим було винесено ряд рішень, в яких судді констатували неправильний порядок вручення письмового повідомлення про підозру.

Так, в одному з судових рішень було зазначено, що «прокурор Сумської області склав письмове повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, що зазначене вище. З наданої копії повідомлення про підозру вбачається, що прокурор Сумської області передоручив слідчому повноваження щодо вручення підозри у порядку ст. 278 КПК України. Тобто першу складову процедури повідомлення про підозру окремій категорії осіб (депутату облради), складання письмового повідомлення про підозру здійснив належний суб'єкт, визначений ст. 481 КПК України, натомість обов'язок здійснення вручення підозри ОСОБА_5 покладено на іншу особу. Слідчий суддя не може погодитися з такими процесуальними діями прокурора, адже законом визначено вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомити окремій категорії осіб про підозру, тобто здійснити всі процесуальні дії, внаслідок яких особа набуде статусу підозрюваного скласти повідомлення та вручити його, а тому передоручення повноважень на здійснення однієї зі складових цієї процедури є,

на думку слідчого судді, невірним. Тобто частина однієї процесуальної дії не може виконуватися різними суб'єктами (посадовими особами) органу досудового розслідування в розумінні Глави 37 КПК України»¹²⁶. У даному випадку привертає увагу той факт, що прокурор передоручив вручення письмового повідомлення про підозру не іншому прокурору-процесуальному керівнику в даному кримінальному провадженні, а слідчому. Крім того, цікавим є висновок слідчого судді про те, що повідомлення про підозру необхідно розглядати як комплекс процесуальних дій, а передоручення будь-якої із складових цієї процедури не допускається.

Власне, для унормування можливості передоручення вручення письмового повідомлення про підозру іншій посадовій особі відносно окремої категорії осіб ВС і виніс рішення 11.12.2019, яке неодноразово згадувалося в даному монографічному дослідженні. Саме в цій постанові ВС, крім того, що описав порядок здійснення письмового повідомлення про підозру, також зазначив, що «Генеральний прокурор або його заступник реалізують повноваження щодо письмового повідомлення про підозру судді незалежно від того, чи здійснюють вони процесуальне керівництво у конкретному кримінальному провадженні. Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити вручення прийнятого (складеного) та підписаного ними повідомлення про підозру судді суб'єкту, уповноваженому здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні»¹²⁷.

Водночас такий висновок було сформульовано дещо із запізненням, адже ще в жовтні 2019 р. були внесені зміни до КПК України, в результаті яких і з'явилася ч. 2 ст. 481 КПК України, відповідно до якої «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам,

¹²⁶ Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 11.05.2018, справа № 591/335/18.

¹²⁷ Постанова ВП ВС від 11.12.2019, справа № 536/2475/14-к.

визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу». Не можна зазначити, що у зв'язку з цим рішення ВС втратило свою актуальність, адже судді фактично констатували правильність попередньої практики, в якій судді вказували, що вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб є законним.

Власне, таке уточнення і на законодавчому рівні, і на рівні судової практики є вкрай важливим, адже до цього виникала низка проблем на доктринальному та практичному рівні щодо того, чи допускає кримінальне процесуальне законодавство передоручення вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб. Як зазначав П. П. Андрушко, «здійснення повідомлення про підозру спеціальному суб'єктові виключно належною процесуальною особою є похідним повноваженням від первинного права, що впливає з процесуального керівництва. Обмеження переліку процесуальних керівників у кримінальному провадженні, що мають право повідомляти про підозру спеціальним суб'єктам, зумовлене особливим статусом останніх та гарантіями їхньої незалежності у професійній діяльності»¹²⁸. Власне, така позиція була досить логічним продовженням концепції абсолютної зв'язаності з правом, відповідно до якої уповноважений суб'єкт має право робити лише те, що прямо передбачено законом. Відповідно, якщо в Главі 37 КПК України зазначено, що повідомлення про підозру окремій категорії осіб здійснюється спеціальним суб'єктом, то цілком логічним був висновок, що і вручення має відбуватися аналогічним суб'єктом. Продовжуючи такі міркування, Хазарі Танривердієв слушно звернув увагу на те, що для вручення письмового повідомлення про підозру спеціальний суб'єкт (як то Генеральний прокурор) має входити до складу групи

прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальному провадженні. «Можливість уведення Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів (до якої входять прокурори нижчого рівня) – процесуальних керівників, котрих раніше призначено керівником відповідного органу прокуратури, в якому перебуває кримінальне провадження, виключається через керівні повноваження таких посадових осіб. Лише керівник такого органу прокуратури має право визначати процесуальних керівників. Згідно зі ст. 37 КПК України, він з урахуванням ч. 6 ст. 36 КПК України не може своїм рішенням включати до складу такої групи своє вище керівництво. Разом із тим якщо кримінальне провадження не здійснюється слідчим слідчого підрозділу Офісу Генерального прокурора України, то Генеральний прокурор, його заступники не мають права визначати процесуальних керівників у ньому з числа прокурорів, які не працюють в Офісі Генерального прокурора України. Такий висновок впливає з аналізу ч.ч. 4–6 ст. 36 та ст. 37 КПК України. Отже, повідомити про підозру народному депутату України може лише Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які є процесуальними керівниками в конкретному кримінальному провадженні від самого його початку. Якщо створено групу процесуальних керівників, то, відповідно до ч. 6 ст. 36 КПК України, вони обов'язково мають бути в ній старшими»¹²⁹. Лише законодавчі зміни та позиція ВС щодо триетапного процесу повідомлення про підозру дозволили здійснити передоручення самого вручення письмового повідомлення про підозру іншому суб'єкту.

Водночас законодавець, надавши уточнення процедури вручення письмового повідомлення про підозру в ч. 2 ст. 481

¹²⁸ Андрушко П. П. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту. *Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування* : тези виступів. Київ : Нац. асоціація адвокатів, 2020. С. 7.

¹²⁹ Танривердієв Хазарі Муса-огли. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 236.

КПК України, також зробив одразу декілька важливих уточнень. По-перше, доручення здійснити письмове повідомлення про підозру може бути здійснене лише прокурором, а не слідчим. По-друге, законодавець окремо уточнив, що таке доручення може здійснювати як Генеральний прокурор, так і виконуючий обов'язки Генерального прокурора. Якщо проаналізувати положення ч. 1 ст. 481 КПК України, то можна помітити, що аналогічні зміни були внесені в окремі положення даної статті, але не всі. Так, письмове повідомлення про підозру може здійснюватися виконуючим обов'язки Генерального прокурора народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику (п. 2) та судді Вищого антикорупційного суду (п. 3¹). По відношенню до всіх інших суб'єктів (адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – п. 1, судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – п. 3, Генеральний прокурор – п. 4) уточнення щодо виконуючого обов'язки відсутні.

Така неоднорідність правового регулювання викликає низку питань. Насамперед необхідно зазначити, що чинним законодавством не передбачена посада «виконуючий обов'язки Генерального прокурора». Фактично єдина згадка такого статусу зазначена в ЗУ «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України», де в ст. 1 зазначено, що у разі

звільнення (відставки) особи, яку призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України, або особи, яку призначає на посаду Верховна Рада України за поданням Президента України, обов'язки звільненої особи тимчасово, але не більше одного місяця, виконує перший заступник (а у разі його відсутності – заступник) цієї посадової особи, призначений конституційно легітимною особою. Таким чином, закон опосередковано визначає, що виконуючий обов'язки таких осіб (в тому числі – Генерального прокурора) має ті самі повноваження, що і особа, замість якої він виконує обов'язки. Проте таке формулювання все одно викликало низку питань, через яке навіть було звернення до КСУ «Про офіційне тлумачення пункту 25 частини першої статті 85 Конституції України у співвідношенні з частиною 1 статті 1 Закону України «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України» щодо можливості надання Верховною Радою України згоди на призначення виконуючим обов'язки Президента України, Головою Верховної Ради України, виконуючого обов'язки Генерального прокурора України» (провадження за зверненням не було відкрито через формальні порушення). У будь-якому випадку необхідно констатувати, що якщо врахувати, що будь-який закон також є джерелом кримінального процесуального законодавства (за умови відсутності прямих з колізії з КПК України відповідно до ст. 9), то в такому випадку будь-яке формулювання «Генеральний прокурор України» також буде означати і «виконуючий обов'язки Генерального прокурора України».

Проте навіть якщо врахувати бажання законодавця мінімізувати неправильне тлумачення таких положень та уточнити, що окремі процесуальні дії може робити як Генеральний прокурор, так і виконуючий обов'язки Генерального прокурора, то такі зміни мають бути внесені у всі положення КПК України, де є згадка про зазначені суб'єкти. Водночас законодавець підійшов до вирішення цього питання досить вибірково. Так, крім

окремих пунктів ст. 481 КПК України, такі зміни також були внесені до ст. 480¹ КПК України, тобто також для унормування особливостей здійснення кримінального провадження відносно окремої категорії осіб, а також до низки інших положень (ч. 4 ст. 36 КПК України – «право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами мають також незалежно від їхньої участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), його перший заступник та заступники, заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки), його перший заступник та заступник, керівник обласної прокуратури, його перший заступник та заступники»; ч. 5 ст. 36 КПК України – «Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їхні перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану»; ч. 5 ст. 218 КПК України – «Спир про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки)» тощо). Проте інші положення КПК України, в яких згадується Генеральний прокурор (наприклад, ч. 3 ст. 154, ч. 1 ст. 155, ч. 3 ст. 294 тощо), таких уточнень немає.

Такий підхід законодавця є вкрай незрозумілим, адже створює неоднорідність нормативного регулювання. Більше того, якщо

проаналізувати всі положення КПК України, в яких є згадка про Генерального прокурора, то в більшості випадків законодавець згадує про особу, яка виконує обов'язки Генерального прокурора, ніж навпаки. Можна помітити, що така вказівка обов'язково надається, якщо у відповідну статтю КПК України вноситься зміна (в самій першій редакції КПК України 2012 р. немає жодної згадки про особу, яка виконує обов'язки Генерального прокурора). Таким чином, можна зробити висновок, що законодавець намагається послідовно вносити зміни до КПК України та робити уточнення щодо функціональних можливостей виконуючого обов'язки Генерального прокурора. Проте такі зміни все одно носять фрагментарний характер, адже вносяться відносно тих статей, відносно яких на практиці виникають проблеми. Зважаючи на те, що кримінальне процесуальне законодавство повинно бути уніфікованим та однаковим у практиці свого застосування, слід підтримати позицію, що відповідні зміни мають бути внесені і в інші статті КПК України.

Якщо аналізувати власне порядок вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб, то необхідно наголосити, що процедура такого вручення не буде відрізнятися від процедури вручення письмового повідомлення про підозру «звичайним» суб'єктам. У даному випадку головною є ч. 1 ст. 277 КПК України, відповідно до якої «письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень». Тобто передусім законодавець наголошує на тому, що оптимальним способом вручення письмового повідомлення про підозру є його особисте вручення. В інших же випадках законодавець відсилає до положення, яке регулює порядок вручення повідомлень (ч. 3 ст. 111 КПК України), яке, в свою чергу, відсилає до порядку вручення викликів у кримінальному процесі. Таким чином законодавець опосередковано погодився, що письмове повідомлення про підозру може вручатися у ті способи, які передбачені ст. 135 КПК України. І хоча в доктрині такий спосіб письмового

вручення повідомлення про підозру досить сильно критикується, практика відносно нормально ставиться до неособистого вручення письмового повідомлення про підозру, хоча це не означає, що ст. 135 КПК України звільняє слідчого чи іншу уповноважену особу від обов'язку якісно виконати свої обов'язки.

Так, в одному судовому рішенні було констатовано¹³⁰, що слідчий направив письмове повідомлення про підозру на адресу, за якою підозрюваний проживав тимчасово. «Слідчий, достеменно володіючи інформацією про місце реєстрації ОСОБА_1, а саме за адресою: АДРЕСА_1, що підтверджувалося наявними в матеріалах паспортними даними, замість того щоб вжити достатніх та необхідних заходів, спрямованих на належний виклик ОСОБА_1 до органів слідства, обмежився лише формальним направленням за місцем тимчасового проживання повідомлення про підозру... Таким чином, спрямування повідомлення про підозру на іншу адресу поштою не може вважатися належним врученням особі повідомлення про підозру. Відсутність підтвердження вручення повідомлення про підозру, спрямованого за місцем проживання, особам, виключний перелік яких вказаний у ч. 2 ст. 135 КПК, свідчить про невиконання кримінальних процесуальних приписів щодо належного вручення такого повідомлення особі, місцезнаходження якої не встановлено, і не може вважатися належним врученням повідомлення»¹³¹.

Таким чином, можливість направлення письмового повідомлення поштою не означає, що прокурор чи інша уповноважена особа може нехтувати обов'язком чітко визначити реальне місце проживання особи, якій буде вручено письмове повідомлення про підозру. Проте в даному випадку, незважаючи на наявну судову практику, слід акцентувати увагу на положенні ч. 3 ст. 276 КПК України, де зазначено, що після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити

кожне із зазначених прав. Якщо ж відбувається вручення письмового повідомлення про підозру, наприклад, поштою, то підозрюваний фактично позбавлений права почути роз'яснення його прав. Аналогічна ситуація стосується і інших способів неособистого вручення. Хоча судді приймають відомості про факт вручення поштового відправлення як належний спосіб вручення письмового повідомлення про підозру¹³², в такий спосіб все одно обмежуються права особи. Особливо це стосується окремої категорії осіб, які користуються додатковими процесуальними гарантіями і яким насамперед має бути роз'яснено про такі процесуальні гарантії. Не можна вважати, що наявна на даний момент практика неособистого вручення письмового повідомлення про підозру є помилковою, адже в такому випадку забезпечити вручення повідомлення про підозру буде фактично нереально, що суперечить завданням кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. В даному випадку лише наголошується на тому, що в кримінальному процесуальному законодавстві має бути уточнено, в якому порядку підозрюваний може розраховувати на роз'яснення його процесуальних прав.

У зв'язку з цим пропонується ч. 3 ст. 276 КПК України викласти в такій редакції: «Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Якщо письмове повідомлення про підозру було вручено у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, роз'яснення прав має відбуватися за першої зустрічі підозрюваного зі слідчим, прокурором або іншою уповноваженою службовою особою після такого вручення».

¹³⁰ Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 15.06.2021, справа № 761/20807/21.

¹³¹ Там само.

¹³² Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду міста Полтави від 03.01.2023, справа № 554/15567/22; Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 01.07.2019, справа № 759/11645/19; Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 24.07.2019, справа № 759/13329/19.

1. З урахуванням того, що на стадії досудового розслідування сторона обвинувачення ще не може зробити твердження про причетність особи до кримінального правопорушення, адже твердження передбачає відносно чітку переконаність у чомусь, у даному випадку, особливо з урахуванням практики ЄСПЛ, у випадку підозри слід вести мову саме про припущення. Таким чином, можна дійти висновку, що підозра – це *припущення* про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК.

2. Повідомлення про підозру як юридичне явище має дуальну природу і повинно одночасно розглядатися і як процесуальне рішення, і як процесуальна дія. Повідомлення про підозру як рішення отримує свою об'єктивізацію в документі, який має назву «Письмове повідомлення про підозру» і вимоги до якого зазначені в ст. 277 КПК України. Водночас таке рішення не створює юридичних наслідків до того, як зміст письмового повідомлення про підозру не буде донесено до адресата (або коли не будуть виконані всі можливі процесуальні дії для такого донесення), тобто коли письмове повідомлення про підозру не буде вручено особі, що і є третім етапом здійснення повідомлення про підозру.

Слід звернути увагу на той факт, що повідомлення про підозру має *одночасно* розглядатися і як процесуальне рішення, і як процесуальна дія, адже юридичні наслідки настають після прийняття відповідного рішення та вчинення дій з його вручення. Якщо буде відсутній хоча б один з цих елементів, можна констатувати той факт, що повідомлення про підозру не відбулося, а отже, кримінальних процесуальних наслідків не настало. Такі наслідки настають тільки у нерозривному зв'язку в процесі і прийняття рішення, і в процесі подальшого вручення такого рішення кінцевому адресату.

3. Повідомлення про підозру – це дуальний кримінальний процесуальний акт, який включає в себе процесуальне рішення

щодо необхідності залучення особи до кримінального провадження в якості підозрюваного через сформоване у сторони обвинувачення припущення про вчинення такою особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також сукупність дій, які необхідні для донесення сутності підозри до відповідної особи.

4. Повідомлення про підозру має наступні ознаки:

- 1) повідомлення про підозру є кримінальним процесуальним актом;
- 2) повідомлення про підозру є дуальним поняттям, адже одночасно є і рішенням, і дією;
- 3) повідомлення про підозру в якості рішення визначає припущення про наявність підозри у кримінальному провадженні;
- 4) повідомлення про підозру в якості процесуальної дії передбачає весь спектр дій, які передбачають донесення змісту письмового повідомлення про підозру до відповідного адресата.

5. Пропонується змінити формулювання ч. 1 ст. 42 КПК України та з метою кращого забезпечення прав осіб, які були затримані, викласти його в наступній редакції: «1. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана у *кримінальному провадженні*, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

6. Можна виділити наступні критерії достатності доказів при повідомленні особі про підозру:

- 1) достатність доказів для того, щоб переконати «об'єктивного спостерігача» в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити кримінальне правопорушення. Хоча даний критерій є вкрай очевидний, однак ефективність такого критерію складно переоцінити. І слідчий, і прокурор є зацікавленими особами в кримінальному провадженні (в даному випадку ведеться мова про процесуальну зацікавленість), а тому їм інколи складно

оцінити ті чи інші обставини об'єктивно, без врахування власної потреби у розкритті кримінального правопорушення та направленні обвинувального акту до суду. Саме тому і необхідно застосовувати метод «об'єктивного спостерігача», тобто оцінити зібрану сукупність доказів зі сторони особи, яка ніяким чином не зацікавлена в результатах кримінального провадження (умовний слідчий судді) та яка може дати об'єктивну оцінку відповідним обставинам;

2) факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення. Факт затримання особи, крім того, що встановлює чіткий термін, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру, також вказує на потенційне отримання доказів, які недвозначно вказують на причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. Як правило, це стосується показань свідків-очевидців або інших доказів щодо події кримінального правопорушення (наприклад, відеозапис злочинного посягання, зроблений камерою спостереження).

7. Пропонується наступна редакція ч. 1 ст. 298⁴ КПК України: «1. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку здійснюється за правилами, передбаченими Главою 22 цього Кодексу. У процесі повідомлення про підозру дізнавач наділяється правами слідчого». У даному випадку необхідно зробити декілька роз'яснень. По-перше, такою редакцією не обмежується процес повідомлення про підозру лише складанням письмового повідомлення, а охоплюються всі етапи такої кримінальної процесуальної діяльності. По-друге, пропонується надати чітке посилання на Главу 22 КПК України як основу будь-якого повідомлення про підозру. По-третє, пропонується чітко зазначити, що при використанні Глави 22 КПК України слово «слідчий» можна замінювати на слово «дізнавач», що має унеможливити будь-яке помилкове тлумачення зазначених положень кримінального процесуального законодавства. Дійсно, таке положення буде дублювати ч. 1 ст. 40¹ КПК України, проте, на відміну від ст. 40¹ КПК України, ст. 298⁴ КПК України є спеціальною нормою, яка має пріоритет над загальними нормами.

8. Різні форми здійснення кримінального провадження не є ізольованими одна від одної та не виключають застосування окремих положень з різних процедур. Наприклад, в процесі здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (ускладнена форма) може виникнути потреба в укладенні угоди про визнання винуватості (спрощена форма). У зв'язку з цим пропонується стандартну тріаду класифікації кримінальних процесуальних форм доповнити також такою формою, як змішана, яка може включати в себе елементи спрощеної та ускладненої. У даному випадку необхідно звернути увагу, що кримінальна процесуальна форма не є статичним інститутом в тому аспекті, що застосування однієї форми виключає застосування іншої.

9. У ч. 2 ст. 388 КПК України законодавець використовує цікаве формулювання – присяжні складають присягу «за пропозицією головуєчого». Дане формулювання наптовхує на думку, що складання присяги не є обов'язком, а лише правом. Очевидно, що такий висновок є передчасним, адже присяжний під час судового засідання набуває повноважень судді (з певними обмеженнями), а тому на нього повинні також поширюватися і вимоги, які ставляться до судді. Необхідно констатувати невіддале формулювання, яке було використане законодавцем у ч. 2 ст. 388 КПК України, яку краще викласти в наступній редакції: «Присяжні складають присягу такого змісту...». У даному випадку цілком очевидним є те, що така присяга буде складатися на вимогу головуєчого як особи, яка організовує та веде судовий процес. При цьому буде ліквідоване формулювання «за пропозицією», яке може заплутати правозастосувачів.

10. Особливої форми кримінального провадження щодо окремої категорії осіб фактично не існує. На відміну від, наприклад, кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, законодавець не встановлює в Главі 37 КПК України певну єдину сукупність норм або єдину процедуру, яка однаково застосовується до всіх осіб, які передбачені в ст. 480 КПК України. Навпаки, в Главі 37

КПК України зібрані норми, які регулюють особливості проведення окремих процесуальних дій відносно окремих чітко визначених учасників кримінального провадження. Таким чином, не існує єдиної процедури здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, існує низка норм, які уточнюють окремі процесуальні дії щодо спеціальних суб'єктів. Більше того, такі суб'єкти не об'єднані в одну групу, а індивідуально визначаються окремими нормами Глави 37 КПК України. Завдяки цьому можна зробити одразу два висновки.

По-перше, виникають сумніви щодо існування такої окремої кримінальної процесуальної форми, як провадження щодо окремої категорії осіб. Як вже було зазначено, ця кримінальна процесуальна форма не має єдності процедури, а в Главі 37 КПК України надається лише перелік винятків із загальної процедури здійснення кримінального провадження. Фактично єдиною нормою, яка хоча б якось об'єднувала майже всіх суб'єктів, які передбачені ст. 480 КПК України, є саме п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України, де зазначено, що «про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються ... 2) щодо інших категорій осіб, передбачених статтею 480 цього Кодексу, – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад».

По-друге, сумнівним виглядає навіть існування самої ст. 480 КПК України. У даному положенні перераховуються всі суб'єкти, які відносяться до окремої категорії осіб, проте сама «окрема категорія осіб» як категорія в Главі 37 КПК України не використовується (за винятком вже згаданого п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України). Як вже було зазначено, в інших нормах Глави 37 КПК України надаються лише особливі порядки проведення окремих процесуальних дій чи прийняття окремих процесуальних рішень щодо чітко визначених суб'єктів, кожному з яких приділена якщо не окрема стаття, то окремий пункт статті. Суб'єкти, які включаються в «окрему категорію осіб», не мають між собою нічого спільного та відносно них не застосовується єдина процедура (на відміну від вже згаданого провадження щодо застосування

примусових заходів медичного або виховного характеру). Ст. 480 КПК України хоча і надає перелік суб'єктів, які включаються в окрему категорію осіб, проте в чинному КПК України є зайвою та може бути виключена. Єдину норму, яка напряду посиляється на ст. 480 КПК України – п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України – можна включити в інші статті Глави 37 КПК України без суттєвих змін або замість посилання на ст. 480 КПК України саме в цій статті можна дати перелік осіб, відносно яких здійснюється особливий порядок інформування про затримання та винесення відносно них обвинувального вироку.

11. Аналізуючи Главу 37 КПК України, можна помітити, що законодавець виділив наступні особливі процедури здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб:

- 1) особливості початку досудового розслідування;
- 2) особливості повідомлення про підозру;
- 3) особливості затримання окремої категорії осіб;
- 4) особливості обрання до окремої категорії осіб запобіжних заходів;
- 5) особливості визначення слідчого судді у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб;
- 6) особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових (дій);
- 7) особливості інформування державних та інших органів чи службових осіб про обрання запобіжного заходу та ухвалення вироку щодо окремої категорії осіб.

12. Пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 482 КПК України та викласти її в наступній редакції: «1. Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. У випадку затримання судді в порядку статті 208 цього Кодексу Вищої ради правосуддя повідомляється про це негайно після затримання, але не пізніше двох годин. У такому випадку, якщо Вища рада правосуддя не надає дозвіл на затримання, суддя негайно звільняється». У такий спосіб можна убезпечити сторону обвинувачення від потенційних порушень кримінального процесуального

законодавства, яких неможливо уникнути в інший спосіб, при цьому гарантується належний рівень захисту особам, які користуються суддівським імунітетом.

13. Пропонується ч. 1 ст. 12 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом. *Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу*». Таке уточнення дозволить виключити будь-яке подвійне тлумачення існування окремого порядку затримання окремої категорії осіб.

14. Пропонується внести зміни до п. 2 абз. 3 ч. 1 ст. 482 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину, *припинення злочину* або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину, *припинення злочину* або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута». У такий спосіб слід чітко передбачити, що затримання судді також відбувається і для того, щоб зупинити його протиправну поведінку, для чого, як правило, затримання і здійснюється.

15. Задля недопущення обмеження прав окремої категорії осіб, щодо якої застосовуються особливі правила затримання, вбачається доцільним уточнити окремі положення ст. 208 КПК України. Так, ч. 4 ст. 208 КПК України необхідно викласти в наступній редакції: «4. Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право

мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання, *можливість застосування положень Глави 37 цього кодексу у випадку, якщо затриманий відноситься до окремої категорії осіб*, та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом». Таким чином, підкреслюється, що уповноважена службова особа повинна не лише спробувати самостійно встановити, чи відноситься затриманий до судді чи іншого суб'єкта, відносно якого застосовуються особливі порядки затримання, а і додатково роз'яснити затриманому, що у нього є можливість скористатися додатковими процесуальними гарантіями, які передбачені Главою 37 КПК України.

16. Необхідно внести зміни в ч. 5 ст. 208 КПК України, яку доцільно викласти в наступній редакції: «Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого, в *тому числі роз'яснення права скористатися додатковими правами, передбаченими Главою 37 цього Кодексу*. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору». Обов'язок уповноваженої службової особи окремо в протоколі зазначати, що особі були роз'яснені положення Глави 37 КПК України буде вказувати на максимально повне гарантування прав особи, яка може

відноситись до «окремої категорії суб'єктів», а також дозволить стороні обвинувачення обґрунтовувати законність затримання, якщо в подальшому сторона захисту буде наполягати на незастосуванні положень Глави 37 КПК України під час затримання, наприклад, судді.

17. Задля уникнення будь-яких суперечностей бажано ч. 1 ст. 277 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. *Письмове повідомлення про підозру окремих категорій осіб складається прокурором, який визначений в ч. 1 ст. 481 цього Кодексу*». У такий спосіб підкреслюється, що прокурори, передбачені в ч. 1 ст. 481 КПК України, мають повне право на складення письмового повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб.

18. У разі складення письмового повідомлення про підозру спеціальним суб'єктом, який передбачений в ст. 481 КПК України, вся підозра має бути підписана таким спеціальним суб'єктом, включаючи права підозрюваного. Далі, на цій же сторінці, як це прийнято в практиці, процесуальний керівник, якому передоручено в порядку ч. 2 ст. 481 КПК України вручити таку підозру, також ставить свій підпис як затвердження самого факту вручення. У такому випадку письмове повідомлення про підозру продовжує розглядатися як єдиний процесуальний документ, а також в кращий спосіб захищаються права підозрюваного, який чітко розуміє, що всі відомості, які передбачені ч. 1 ст. 277 КПК України, були підписані керівником відповідного органу прокуратури.

19. Пропонується внести зміни до п. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України та викласти її в такий редакції: «анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство, *відомості, що підтверджують належність особи до іншої категорії осіб відповідно до Глави 37 цього Кодексу тощо*), яка повідомляється про підозру». У даному випадку пропонується внести одразу дві зміни до вказаного положення КПК України. По-перше, зобов'язати слідчого

або прокурора чітко вказувати в письмовому повідомленні про підозру про те, що особа має особливий процесуальний статус відповідно до Глави 37 КПК України, щоб унормувати правозастосовчу практику з цього питання. По-друге, також пропонується додати слово «тощо» до переліку анкетних відомостей в письмовому повідомленні про підозру, щоб надати можливість уповноваженим посадовим особам на власний розсуд додавати ті анкетні відомості, які вони вважають важливими в даному випадку. Тобто залишається мінімальний перелік анкетних відомостей, які стосуються особи підозрюваного, проте такий перелік може довільно бути розширеним слідчим або прокурором.

20. Пропонується ч. 3 ст. 276 КПК України викласти в такий редакції: «Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Якщо письмове повідомлення про підозру було вручено у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, роз'яснення прав має відбуватися за першої зустрічі підозрюваного зі слідчим, прокурором або іншою уповноваженою службовою особою після такого вручення».

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Ренкас Анастасія Анатоліївна

**ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ
ПОРЯДОК ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ
ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ**

Монографія

Технічний редактор	<i>Оксана Гринюк</i>
Дизайн обкладинки	<i>Анастасія Юдашкіна</i>
Верстання	<i>Олена Данильченко</i>



ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 27.11.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 10,00. Наклад 300. Замовлення № 062м-1024.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.